

514

I. — Dabar, — pasakiau, — palygink mūsų žmogiskąją prigimtį išprusimo ir neišprusimo atžvilgiu su štai kokia būsena. Išivaizduok žmones olą primenančiame požeminiame būste. Per visą jį driekiasi platus šviesos ruožas. Tų žmonių kojos ir kaklas iš pat mažens surakinti grandinėmis, todėl jie negali pasijudinti iš vietos ar pasukti galvos į šalį ir visą laiką mato tik tai, kas yra prieš juos. Jie yra nugara į šviesą, kuri sklinda nuo toli aukštumoje degančios liepsnos. Tarp liepsnos ir kalinių aukštai eina kelias, atskirtas nedidele pertvara, primenančia uždangą, virš kurios fokusininkai rodo savo stebuklus.

— Išivaizduoju.

— Išivaizduok, kad už šios pertvaros žmonės neša visokius daiktus, laikydami juos taip, kad jie išsikiša virš pertvaros; neša jie ir statulas, ir visokiausius gyvū būtybių atvaizdus, padarytus iš akmens ir medžio. Vieni nešdami kalbasi, kiti tyli.

— Keistas vaizdas ir keisti kaliniai! — pasakė Glaukonas.

— Jie panašūs į mus, — tariau. — Visų pirma ar tu manai, kad jie yra matę ką nors kita, sava ar svetima, išskyrus šešėlius, kuriuos ugnis meta ant prieš juos esančios olos sienos?

b — Kaipgi matys, jei visą gyvenimą negali pajudinti galvos?

— O daiktai, nešami už pertvaros? Ar ne tas pat atsitinka ir su jais?

244

— Aišku, tas pat.

— Jeigu kaliniai galėtų kalbėtis tarpusavyje, ar tu manai, kad jie šešėlių, kuriuos mato, nelaikytų pačiais daiktais ir nevadintų jų daiktų vardais?

— Be abejo.

— O jeigu jų kalėjime aidas atkartotų visa, ką pasakytų bet kuris iš einančiųjų pro šalį, ar, manai, kaliniai negalvotų, kad tai praeinančio šešėlio balsas?

— Prisiekiu Dzeusu, nemanau, — atsakė Glaukonas.

— Tie kaliniai tikrove laikytų ne ką kita, o pro šalį nešamų daiktų šešėlius.

— Būtinai taip būtų.

— Dabar, — pasakiau, — pažiūrėk, kas būtų, jei juos išlaisvintų iš grandinių ir pagydytų nuo to neišmanymo — kaip visa tai vyktų natūraliai? Jei kuriam nors iš jų nuimtų grandines ir priverstų jį atsistoti, pasukti galvą, vaikščioti, pažvelgti aukštyn — į šviesą, visa tai jam sukeltų skausmą, ir, šviesos apakintas, jis negalėtų žiūrėti į daiktus, kurių šešėlius matė iki šiol. Kaip tu manai, ką jis pasakytų, jei kas imtų jam tvirtinti, kad iki šiol jis matydavo tik niekus, o dabar yra kur kas arčiau būties ir regi daug tikresnius dalykus, ir, rodydamas vieną ar kitą pranešamą daiktą, priverstų jį atsakyti, kas tai? Ar tau neatrodo, kad jis labai sutrikęs ir tai, ką matė anksčiau, laikytų žymiai tikresniu dalyku negu tai, kas jam rodoma dabar?

— Žinoma, laikytų.

II. — O jeigu jį priverstų žiūrėti tiesiai į pačią šviesą, jam imtų skaudėti akis, ir jis apsisukęs bėgtų atgal prie tų daiktų, kuriuos įstengia matyti, ir manytų, jog jie tikresni už tuos, kuriuos jam rodo.

— Taip būtų, — pritarė Glaukonas.

— O jeigu, — tariau, — kas nors jėga temptų jį šlaitu aukštyn ir nepaleistų tol, kol neišvilks į šviesą, argi jis nekenėtų ir nesipiktintų šitokia prievarta? O iškopęs į viršų, jis būtų apakintas stiprios šviesos ir negalėtų žiūrėti nė vieno iš tų tikrų daiktų, apie kuriuos jam kalba.

— Taip, iš karto tikrai negalėtų žiūrėti.

245

516

d

e

— Kad galėtų pamatyti visa, kas yra ten, viršuje, jis pirmiau turėtų priprasti. Pradėti reikia nuo to, kas lengviausia: iš pradžių žiūrėti į šešėlius, paskui — į žmonių ir daiktų atspindžius vandenyje, o jau po to — į pačius daiktus; be to, tai, kas yra danguje, ir patį dangų jam būtų lengviau matyti ne dieną, bet naktį, tai yra būtų lengviau žiūrėti į žvaigždžių šviesą ir Mėnulį, o ne į Saulę ir jos šviesą.

— Be abejo.

— Galų gale, manau, jis jau galėtų žiūrėti ir į Saulę — ne į apgaulingą jos atspindį vandenyje ar kurioje kitoje jai svetimoje aplinkoje, o į pačią Saulę, esančią įprastinėje savo vietoje, ir išvelgti jos savybes.

— Žinoma.

— Tada jis prieitų išvadą, kad nuo Saulės priklausė ir metų laikai, ir metų tėkmė, kad ji valdo visą regimąjame pasaulyje ir pati kažkokiu būdu yra priežastis viso to, ką jis ir kiti kaliniai matė oloje.

— Aišku, kad pagaliau jis prieitų tokią išvadą.

— Na, o jeigu jis prisimintų savo ankstesnį gyvenimą, tenykštę išmintį ir savo kalėjimo bendrus, ar tu manai, kad jis nelaikytų palaima savo padėties pasikeitimo ir negailėtų savo draugų?

— Netgi labai gailėtų.

— O jeigu jie tenai reikšdavo pagarbą ir girdavo vienas kitą, apdovanodavo tą, kuris geriausiai išūrėdavo pro šali slenkančius daiktus ir geriausiai įsimindavo, kas paprastai pasirodydavo pirmiau, kas vėliau, o kas kartu, ir pagal tai nuspėdavo, kas bus, ar tu manai, kad tas, kuris jau išsilaisvino, trokštų šito ir pavydėtų tiems kaliniams, kurie ten yra gerbiami ir viešpatauja? Ar jis nenorėtų verčiau, kaip sako Homeras, „už tarną būti pas kitą žmogų beturtį“¹ ir bet ką iškęsti, negu laikytis kalinių pažiūrų ir gyventi taip, kaip jie?

— Aš manau, kad jis sutiks verčiau viską iškęsti, negu taip gyventi.

— Įsivaizduok dar štai ką, — tariau: — jei šitas žmogus vėl nusileistų į olą ir užimtų savo ankstesnę

vietą, ar jo akių neuždengtų tamsa, taip staiga pasitraukus nuo Saulės šviesos?

— Žinoma, uždengtų.

— O jeigu jam vel tektų rungtis su tais amžiniais kaliniais, aiškinantis, kas yra tie šešėliai? Kol jo reigėjimas nesusilpnės ir akys neapsipras — o tam prireiktų nemaža laiko, — ar jis nekeltų jiems juoko? Ar nesakytų jie, kad, užkopęs aukštyn, jis sugadino akis, ir todėl nesą verta nė mėginti išlipti į viršų? O to, kuris bandytų juos išlaisvinti ir išvesti į viršų, argi jie nenužudytų, jei tik jis pakliūtų jiems į rankas?

— Nužudytų.

III. — Tai štai, mielas Glaukonai, — tariau, — šita palyginimą reikia pritaikyti visam tam, kas buvo pasakyta anksčiau: regimasis pasaulis yra panašus į gyvenimą kalėjime, o liepsnos šviesa — į Saulės galią; iškopimą ir viršuje esančių daiktų stebėjimą palyginę su sielos pasikėlimu į protu suvokiamą sritį, išpėsi manuo slapta minti, nes tu nori ją sužinoti. Dievas žino, ar ji teisinga. Kad ir kaip būtų, man atrodo, jog pasaulio, kurį galima pažinti, riba yra gėrio idėja. Ji sunkiai išžiūrima, bet kai tik ją pamatai, peršasi išvada, kad ji yra viso to, kas teisinga ir gražu, priežastis. Regimajame pasaulyje ji pagimdo šviesą ir šviesos valdovą, o protu suvokiamoje srityje ji pati yra valdovė, nuo kurios priklausoma tiesa ir supratimas. Jos turi žiūrėti tas, kuris nori sąmoningai elgtis ir asmeniniame, ir visuomeniniame gyvenime.

— Aš sutinku su tavimi, kiek įstengiu suprasti tavo mintį.

— Tada sutik dar ir štai dėl ko: nesistebėk, kad žmonės, kurie pasikėlė į tas aukštumas, nebenori užsiminti žmogiškais reikalais — jų sielos veržiasi gyventi ten, aukštai. Tai visai suprantama, nes atitinka mūsų nupieštą vaizdą.

— Suprantama, — pritarė Glaukonas.

— Tai argi nuostabu, — paklausiau, — jei kas nors, nuo dieviškumo stebėjimo perėjęs prie žmogiškos menkybės, elgiasi neoriai ir atrodo juokingas? Akys dar

neapsprato, o ji, nepripratusi prie tamsos, jau verčia teismuose ar kur kitur kovoti dėl teisingumo šešėlių arba atvaizdų, metančių tuos šešėlius, ir ginčytis dėl jų, laikant juos tokiais, kaip juos suprantą tie, kurie paties teisingumo niekada nėra matę?

— Visai nenuostabu.

— Kiekvienas, kuris yra protingas, turėtų prisiminti, jog yra dvi regėjimo susilpnėjimo priežastys ir dvi jo rūšys: arba kai pereinama iš šviesos į tamsą, arba iš tamsos į šviesą. Tas pat atsitinka ir sielai. Kai pamatysi sielą sutrikusią ir neįstengiančią ką nors išužrėti, užuot beprasmiškai juokėsi, išsiaiškink, ar ji atėjo iš šviesesnio gyvenimo ir, neįpratusi prie tamsos, apžilpo, ar, priešingai, iš visiško nežinojimo patekusi į šviesą, buvo apakinta ryškaus švytėjimo: tokią jos būseną ir tokią gyvenimą galima laikyti palaima, tuo tarpu pirmąją — apgailėtina. Jeigu vis dėlto ką nors ima juokas, pažūrėjus į sielą, tegul jis labiau juokiasi iš tos, kuri nusileido iš aukštybių, iš šviesos.

— Tu labai teisingai kalbi, — pasakė Glaukonas.

IV. — Jei tai teisybė, — tariau, — mes turime štai kaip galvoti: išprusimas yra visai ne tai, ką apie jį tvirtina kai kurie žmonės, teigiantys, jog sielai esant nebūdingas joks žinojimas, jog jie suteikė ją jai panašiai, kaip neregio akims suteiktą regėjimą.

— Teisybė, jie taip tvirtina.

— Tuo tarpu šis mūsų svarstymas rodo, kad kiekviena siela turi tokią sugebėjimą, taip pat ir įrankį, padedantį žmogui mokytis. Bet kaip akies negalima pasukti nuo tamsos į šviesą kitaip, kaip tik pasukant visą kūną, taip visa siela reikia nusigręžti nuo išnykstančių dalykų; tada sielos sugebėjimas pažinti įstengs stebėti būti ir tai, kas joje ryškiausia, — šitai mes ir vadiname gėriu. Ar ne taip?

— Taip.

— Taigi, — tariau, — auklėjimas yra menas nukreipti — kokių būdu lengviausiai ir geriausiai galima nukreipti žmogų; tai anaipol nereiškia, kad jam reikia suteikti sugebėjimą matyti, — jis jį jau turi, bet netei-

248

singai nukreiptą, todėl žiūri ne ten, kur reikia. Pastangos reikalingos, kad nukreiptume jį teisingai.

— Taip.

— Kai kurios teigiamos sielos savybės, atrodo, labai panašios į tokias pačias kūno savybes; iš pradžių jų gali ir nebūti — jos išsiugdomos tik vėliau, lavinantis, ir tampa įpročiu. Bet sugebėjimas suprasti, kaip matyti, yra kažkas labiau dieviška, jis niekuomet nepraranda savo galios, tik priklausomai nuo krypties būna čia naudingas ir pravartus, čia — nenaudingas ir net žalingas. Argi nesi pastebėjęs, kad tų, kuriuos vadina nors ir protingais, bet netikusiais žmonėmis, sielūškė labai išvalgi ir kad jie kiaurai mato tai, ko jiems reikia? Vadinas, jų regėjimas neblogas, bet jis priverstas tarnauti nedorybei, ir kuo geriau jie mato, tuo daugiau bloga padaro.

— Žinoma, pastebėjau.

— Ir vis dėlto, — tariau, — jei iš pat mažens išrausi iš tokios sielos įgimtus polinkius, kurie tartum švininiai pasvarai traukia ją į apsirijimą, smaližiavimą ir kitokius smagumus ir kreipia jos žvilgsnį žemyn, tai, išsilaisvinusi nuo jų, siela atsigręžtų į tiesą, ir tie patys žmonės pradėtų ten skirti viską taip pat aiškiai, kaip dabar skiria tai, į ką yra nukreiptas jų žvilgsnis.

— Teisybė, — sutiko Glaukonas.

— Na, o ar iš to, ką pasakėme, neišplaukia štai kas: valstybei valdyti netinka nei neišiauklėję ir nesuvalkię tiesos žmonės, nei tie, kurie visą gyvenimą praleidžia lavindamiesi, — pirmieji todėl, kad neturi vieno gyvenimo tikslo, kuriam pajungtų visus savo veiksmus ir asmeniniam, ir visuomeniniam gyvenime, o antrieji todėl, kad jie nepanorės veikti, įsivaizduodami, jog dar gyvi būdami persikėlė į Palaimintųjų salas².

— Teisybę sakai.

— Mūsų, valstybės kūrėjų, uždavinys yra priversti geriausios prigimties žmones siekti to žinojimo, kurį pirmaj pavadiname aukščiausiu, — tai yra mokytis matyti gėrį ir kopti į jo aukštumas; bet kai užkoję jie

249

pakankamai išžiūrės į jį, mes neleisime jiems daryti to, kas dabar leidžiama.

— O kas gi?

— Mes neleisime jiems pasilikti ten, aukštai, ir ne-panorėti vėl sugrįžti pas tuos kalinius³ — gerai tai ar blogai, bet jie turės dalytis su jais jų vargais ir pa-
garba.

— Bet mes būsime jiems neteisingi ir versime juos gyventi blogiau, negu jie galėtų.

V. — Tu, mano mielas, vėl užmiršai, kad įstatymui rūpi ne kurio nors vieno luomo gerovė; jis siekia ir stengiasi, kad visa valstybė taptų laiminga; todėl įti-kindamas arba prievarta jis suburia piliečius ir priverčia juos dalytis vienus su kitais ta nauda, kurią kiekvienas iš jų gali duoti bendruomenei; jis išugdo valstybei žymių žmonių ne todėl, kad kiekvienas iš jų galėtų nukreipti savo veiklą kur panorėjęs, bet todėl, kad pats panaudotų juos valstybei stiprinti.

— Tiesa, aš buvau tai užmiršęs, — pasakė Glaukonas.

— Tad išidėmėk, Glaukonai, — tariau, — kad mes nenuskriausime filosofų, kuriuos išugdysime, bet teisė-tai priversime juos rūpintis kitais ir ginti jų interesus. Mes pasakysime jiems, kad kitose valstybėse žmonės, tapę filosofais, nedalyvauja valstybės reikaluose, nes jie patys pasidarė filosofais, nepaisydami savo valstybės santvarkos poreikių, o tas, kas išauga pats savai-me, niekam nėra skolingas už maitinimą; todėl ten ne-gali kilti noras reikalauti, kad jis atlygintų išlaidas. Bet jus išugdėme mes, jūsų pačių ir visos valstybės labui, panašiai kaip bičių spiečiuose būna vadai ir karaliai; jūs išauklėti geriau ir tobuliau negu anie filosofai ir geriau sugebate filosofiją jungti su valstybės tvarky-mu. Todėl jūs turite visi iš eilės leisti į kitų žmonių buveinę ir priprasti stebėti tamsius daiktus; kai pri-prasite, jūs tūkstantį kartų geriau už kitus žiūrėsite ir pažinsite kiekvieną šėšėlį ir žinosite, kieno atvaizdas jis yra, nes jau esate matę tikruosius gėrio, grožio ir teisingumo pavyzdžius. Tada mūsų valstybė bus įkurta

tikrovėje, o ne sapne, kaip dabar yra daugelyje valstybių, kur vyksta tarpusavio karai ir vaiduokliškos kovos dėl valdžios, tarsi tai būtų didelis gėris. Iš tiesų yra štai kaip: valstybė, kurioje mažiausiai siekia valdžios tie, kuriems dera valdyti, yra geriausiai valdoma; joje nekyla jokių kivirčų. Kitaip būna valstybėje, kur valdantieji yra nusiteikę priešingai.

— Tai tikra tiesa.

— Ar tu manai, kad mūsų auklėtiniai, šitai girdėdami, nepaklus ir nepanorės, atėjus kiekvieno eilei, trūsti kartu su piliečiais, nes jiems verčiau vieniems su kitais visą laiką būti grynųjų idėjų pasaulyje?

— Jie negalės atsisakyti, — tarė Glaukonas. — Juk jie yra teisingi žmonės, ir mūsų reikalavimai teisingi. Aišku, kad kiekvienas iš jų eis valdyti tik iš parei-gos — priešingai, negu elgiasi dabartiniai valstybių valdovai.

— Tai šit kaip yra, mano mielas. Jei tiems, kurie turės valdyti, surasi geresnį gyvenimo būdą, negu valdžios laikymas savo rankose, tai bus įmanoma sukurti gerai valdomą valstybę, nes tik šitokioje valstybėje valdys iš tikrųjų turtingi žmonės — turtingi ne aukso, o to, ko reikia laimingam gyvenimui: išminties ir dorybės. O jeigu skurdžiai, išalkę turtų, braunasi į valdžią, tikėdamiesi iš jos ir sau atsiplėšti kąsnelį, valstybė negali būti gerai tvarkoma, nes dėl valdžios kovo-jama, ir šis vidinis karas pražudo ir jame dalyvaujančius, ir visą valstybę.

— Tikra teisybė, — sutiko Glaukonas.

— Ar yra dar koks nors kitas gyvenimo būdas, iš-reiškiantis panieką valdovų gyvenimui, išskyrus tik-rajai filosofijai atsidėjusio žmogaus gyvenimo būdą?

— Prisiekiau Dzeusu, nėra.

— Tačiau negalima leisti, kad ateitų į valdžią tie, kurie ją tiesiog įsimylėję, nes jiems teks kovoti su sa-vo varžovais.

— Be abejo.

— Tad ką kitą tu priversi eiti saugoti valstybę, jei ne tuos, kurie geriausiai nusimano apie valstybės val-

dymą, be to, yra apdovanoti kitokiomis dorybėmis ir gyvena dorybingiau negu valstybės vyrai?

— Nieko kito.

VI. — Jei nori, aptarkime, kaip išugdomi tokie žmonės ir kaip juos galima išvesti į šviesą, panašiai kaip, pasak padavimo, kai kurie iš Hado pasikėlė pas dievus.

— Kur čia nenorėsi!

— Šitai, atrodo, ne tas pat, kaip apversti šukę⁴, čia reikia sielą atgręžti nuo tamsios dienos į tikrąją būties dieną: tokį sielos pasikėlimą mes pavadinsime išminties siekimu.

— Teisingai.

— Taigi reikia pažiūrėti, kuris iš mokslų turi šitokią galią.

— Be abejo.

— Koks gi mokslas, Glaukonai, galėtų atitraukti sielą nuo tapimo prie būties? Bet, taip sakydamas, aš pagalvoju štai ką: argi nesakėme, kad būsimieji filosofai jaunystėje būtinai turi susipažinti su karyba?

— Sakėme.

— Taigi mokslą, kurio ieškome, turi papildyti dar ir šitai.

— Kas?

— Jis turi būti naudingas karius.

— Žinoma, turi, jei tik tai įmanoma.

— Kaip jau sakėme, juos auklėsime gimnastika ir dailiaisiais menais.

— Taip, dėl šito sutarėme.

— Bet gimnastika yra skirta tam, kas gali ir atsi-rasti, ir išnykti, — juk nuo jos priklauso, didėja ar mažta kūno galia.

— Aiškus dalykas.

— Bet juk mes ieškome visai ne tokio mokslo.

— Ne tokio.

— Tai gal tokie yra dailieji menai, kuriuos aptarė-me anksčiau?

— Jei atsimeni, jie kaip tik buvo tarsi atsvara gimnastikai: juk jie ugdo sargybinių būdą — harmoni-

ja ugdo pusiausvyrą, nors ir neteikia žinojimo, o rit-mas jų veiksmams suteikia nuoseklumą. Pasakojimai — išgalvoti ir artimesni tikrovei — taip pat ugdo panašius gerus įpročius, bet žinių, vedančių į tą gerį, kurio tu dabar ieškai, dailieji menai neteikia.

— Labai teisingai man priminei, — tariau. — Iš tik-rujų nieko tokio jie neteikia. Bet, mielas Glaukonai, kas galėtų teikti tokį žinojimą? Juk visi menai pasiro-dė esą gruboki.

— Be abejo. Koks dar žinojimas lieka, atmetus gimnastiką, dailiuosius ir visus kitus menus?

— Na, gerai, jei mes, be jų, daugiau nieko neturi-me, tai imkime tą, kuris būdingas jiems visiems.

— Kas gi tai?

— Ogi tai, kuo naudojasi visi menai, mąstymas ir pažinimas; tai, ką kiekvienas turi išmokti pirmiausia.

— Ką gi?

— Visai paprastą dalyką, — tariau: — skirti, kas yra vienas, du ir trys, žodžiu, skaičių ir skaičiavimo mokslą. Argi visi menai ir mokslai nėra priversti juo remtis?

— Taip, jie yra priversti, — atsakė Glaukonas.

— Ir karo mokslas?

— Ir jam šitai neišvengiama.

— Palamedas⁵ tragedijose kiekviena proga parodo, koks juokingas karvedys buvo Agamemnonas. Ar at-kreipei dėmesį, kad Palamedas, kuris išrado skaičius, sakosi suskirstęs kariuomenę į būrius ties Ilionu, su-skaičiavęs laivus ir visa kita, tarsi prieš tai jie nebūtų buvę suskaičiuoti, — matyt, Agamemnonas netgi neži-nojo, kiek turi kojų, jeigu nemokėjo skaičiuoti! Kaip tu manai, koks iš jo galėjo būti karvedys?

— Nevykęs, jei tik iš tikrųjų taip buvo.

VII. — Taigi, — tariau, — ar pripažinsime, kad ka-riams, be kitų mokslų, yra reikalingas taip pat ir skai-čių bei skaičiavimo mokslas?

— Šis mokslas būtinas, jei nori šį tą nutuokti apie karo meną ir apskritai jei nori būti žmogumi.

— Ar tu išvelgi šiame moksle tą patį, ką ir aš?

— O ką?

— Atrodo, kad jis iš prigimties skatina žmogų mąstyti, taigi yra tai, ko mes ieškome, tik niekas nemoka pasinaudoti juo kaip mokslu, vedančiu mus prie pačios esmės.

— Ką tu turi galvoje? — paklausė Glaukonas.

— Pamėginsiu paaiškinti savo mintį. Bet kaip aš pats sau nustatysiu skirtumą tarp to, kas veda į mūsų tikslą, ir to, kas neveda į jį, tu pažiūrėk kartu su manimi ir tiesiai pasakyk, su kuo sutinki, o su kuo — ne. Šitaip mes aiškiau pamatysime, ar teisingi mano spėjimai.

— Tai dėstyk.

— Dėstau, o tu klausyk. Kai kurie iš juslėmis suvokiamų dalykų neskaitina proto tyrinėti toliau, nes pojūčiai pakankamai juos nusako, o kiti tiesiog reikalauja, kad protas juos tirtų toliau, nes pojūčiai neteikia nieko tikra.

— Tu, matyt, turi galvoje daiktus, į kuriuos žiūrima iš tolo, tarsi per miglą.

— Ne visai įspėjai, ką norėjau pasakyti.

— Tai ką tu turi galvoje?

— Tyrinėti neskaitina tai, kas tuo pat metu nesukelia priešingo pojūčio, o tai, kas sukelia tokį pojūtį, aš laikau skatinančiu tyrinėti, nes pojūtis viena atskleidžia ne daugiau negu kita, nesvarbu, ar jį sukelia arti, ar toli esantys daiktai. Pateiksiu tau pavyzdį, iš kurio geriau suprasi, ką sakau. Štai, sakysim, yra trys pirštai — mažasis, smilius ir vidurinysis.

— Sakykim.

— Turėk galvoje, kad į juos žiūrime iš arti, bet atkreipk dėmesį štai į ką.

— Į ką?

— Kiekvienas iš jų lygiai yra pirštas — šiuo atžvilgiu tarp jų nėra jokio skirtumo, nesvarbu, ar žiūrėsi į jo vidurį, ar galą, ar baltas jis, ar juodas, ar storas, ar laibas ir taip toliau. Dėl visų šių dalykų daugumos žmonių siela nėra verčiama klausti proto, kas yra pir-

tas, nes regėjimas niekada nerodė jai, kad pirštas kartu yra ir kažkas priešinga pirštui.

— Žinoma, nerodė.

— Todėl suprantama, kad šiuo atveju tai neskaitina ir neverčia mąstyti.

— Suprantama.

— Bet ar iš akies galima pakankamai tiksliai nustatyti, ar pirštas didesnis, ar mažesnis, ar regėjimui nėra jokio skirtumo, kuris pirštas yra viduryje, o kuris — iš krašto? Ar galima apčiuopomis tiksliai nustatyti, ar pirštas storas, ar plonas, ar minkštas, ar kietas? O ir kiti pojūčiai ar gali pakankamai šitai atskleisti? Ar ne taip atsitinka kiekvienam iš jų: pojūtis, skirtas nustatyti kietumui, yra priverstas kartu justti ir minkštumą, todėl jis praneša sielai, jog tą patį daiktą junta esant ir kietą, ir minkštą.

— Taip, šitaip atsitinka.

— Tokiais atvejais, — tariau, — siela tikrai nežino, ką reiškia šis pojūtis, nes tą patį daiktą jis rodo esant ir kietą, ir minkštą. Lygiai taip pat siela nesupranta, ar daiktas sunkus, ar lengvas, jei pojūtis sunkumą žymi kaip lengvumą, o lengvumą — kaip sunkumą.

— Tokie duomenys sielai yra keisti, ir juos reikia iširti.

— Suprantama, — pasakiau. — Tokiais atvejais siela pasitelkia protą ir mąstymą ir pirmiausia mėgina išsiaiškinti, ar apie vieną, ar apie du skirtingus daiktus praneša jai pojūtis.

— Kaipgi kitaip!

— Jeigu paaiškės, kad tai du daiktai, tai kiekvienas iš jų pasirodys esąs ir kitas, ir tas pats.

— Taip.

— Jei kiekvienas iš jų yra vienas, o abu kartu jie yra du, tai šie du mąstymo bus atskirti, nes jeigu jie nebūtų atskirti, tai būtų mąstomi jau ne kaip du, o kaip vienas.

— Teisingai.

— Juk tvirtiname, kad regėjimas didumą ir mažumą suvokia ne skyrium, bet kartu, kaip tam tikrą vienybę, ar ne?

— Taip.

— Kad šitai išaiškintų, mąstymas turi ištirti didumą ir mažumą ne kaip susijusius, bet skyrium — priešingai, negu darė regėjimas.

— Teisybė.

— Todėl mums ir kyla klausimas, kas gi yra didumas ir mažumas.

— Kaip tik todėl.

— Taipgi vieną mes vadiname protu suvokiamu, o kitą — regimu.

— Visai teisingai, — sutiko Glaukonas.

VIII. — Štai šitai aš ir norėjau pasakyti: vieni dalykai skatina protą veikti, o kiti — ne, ir prie pirmųjų aš priskyriau tuos, kurie sukelia priešingus pojūčius, o prie antrųjų — tuos, kurie tokių pojūčių nesukelia ir todėl nežadina mąstymo.

— Jau supratau, — tarė Glaukonas. — Man irgi taip atrodė.

— Na, o skaičius ir vienetas prie kurių priklauso?

— Nežinau.

— Bet gali spręsti iš to, ką sakėme. Jeigu kažkas vienas gerai suvokiamas pats savaime, nesvarbu, ar regėjimu, ar koku kitu pojūčiu, tai nekyla noras išsiaiškinti jo esmę, kaip aš parodžiau piršto pavyzdžiu. O jeigu jame nuolat reiškiasi ir kokia nors priešingybė ir jis yra tiek pat vienetas, tiek pat ir jo priešingybė, tada jau reikia spręsti, ir siela būna priversta suglumi, ieškoti, išjudinti savo mintį ir klausti savęs, kas gi yra vienetas pats savaime. Šitaip vieneto pažinimas vestų į būties stebėjimą ir skatintų tai⁶.

— Bet ne mažiau šitai pasireiskia ir tuo atveju, kai stebime tai, kas tapatu: tą patį mes matome ir kaip vieną, ir kaip nesuskaiciuojamą daugybę.

— Jei taip yra vieneto atžvilgiu, tai tas pat bus ir kiekvieno skaičiaus atžvilgiu!

— Kaipgi kitaip!

— Bet juk skaičiavimas ir aritmetika išties remiasi skaičiumi.

— Žinoma.

— Vadinas, šitie mokslai kaip tik ir veda į tiesą. Puikiausiai.

— Taigi tai ir yra tie mokslai, kurių mes ieškome. Kariui juos būtina perprasti, kad mokėtų rikiuoti kariuomenę, o filosofui — kad išeitų iš tapsmo srities ir pasiektų esmę. Kitaip jis niekada netaps mąstytoju.

— Iš tikrųjų taip.

— O mūsų sargybinis yra ir karys, ir filosofas.

— Be abejo.

— Taigi, Glaukonai, šitą mokslą reikėtų įstatymu padaryti privalomą tiems, kurie užims valstybėje aukščiausias vietas, ir įtikinti juos, kad būtina mokytis skaičiavimo, bet ne kaip papuola, o tol, kol protu pasieks pačią skaičių prigimtį ne dėl pirkimo ir pardavimo, kaip daro pirkliai ir prekiautojai, bet karo tikslais ir kad palengvintų sielai pereiti nuo tapsmo prie tiesos ir esmės.

— Puikiai kalbi.

— Dabar, aptaręs su jumis skaičiavimo mokslą, aš suprantu, koks jis puikus ir daugeliu atžvilgių naudingas mūsų tikslui, jeigu jo mokomasi dėl pažinimo, o ne dėl prekiaavimo.

— Kuo gi jis naudingas? — paklausė Glaukonas.

— Tuo, kad, kaip ką tik sakėme, jis atkakliai vilioja sielą aukštyn ir priverčia samprotauti apie skaičius pačius savaime, jokių būdu neleidžiamais kūnais. Jų skaičių turinčiais regimais ir apčiuopiamais kūnais. Tu žinai, kad dideli šio mokslo žinovai juokiasi iš to, kuris mintyse mėgina padalyti patį vienetą — jie nenori net girdėti apie tai. Bet jeigu tu vis dėlto vienetą suskaidysi, jie vėl sudaugins dalis, bijodami, kad vienetas gali pasirodyti esąs ne vienetas, bet daugybė vieno dalių.

— Teisingai kalbi.

— Kaip tu manai, Glaukonai, ką jie atsakytų, jei kas nors jų paklaustų: „Garbieji žmonės, apie kokius

skaičius jūs samprotaujate? Ar ne apie tuos, kuriuose vienetas iš tikrųjų yra toks, kokiu jūs jį laikote, — tai yra bet kuris vienetas yra lygus bet kuriam vienetui, né kiek nuo jo nesiskiria ir neturi savyje jokių dalių?"

— Aš manau, jie atsakytų, jog kalba apie skaičius, kuriuos galima tik mąstyti — nieko kita su jais negalima daryti⁷.

b — Dabar tu matai, mano mielas, kad šitas mokslas mums tikrai būtinas, nes jis, pasirodo, verčia sielą pasitelkti mąstymą, siekiant tiesos.

— Ir kaip sumaniai jis šitai daro!

— O ar nesi pastebejęs, kad iš prigimties skaičiavimui gabūs žmonės greitai, galima sakyti, perpranta ir visus kitus mokslus; net tie, kurių galvosena lėta, jeigu jie mokomi skaičiavimo ir nuolat lavinasi, nors ir neturi iš to kitokios naudos, tai bent jau tampa išvalgesni, negu anksčiau buvo.

— Tai tiesa, — pritarė Glaukonas.

— Aš manau, kad nelengvai ir nedaug rastum tokių mokslų, kurie besimokančiajam suteiktų daugiau vargo ir pareikalautų daugiau pastangų negu šis.

— Sutinku.

— Dėl visų šių priežasčių negalima šito mokslo palikti nuošalyje, būtina mokyti jo gabiausius žmones.

— Pritariu tau.

IX. — Šitą mokslą jau priėmėme. Bet yra ir kitas mokslas, susijęs su šituo. Pažiūrėkime, ar jis tiks mums.

— Koks mokslas? Ar tu turi galvoje geometriją⁸?

— Taip, ją, — atsakiau.

— Kadangi ja naudojamosi karo reikaluose, aišku, kad ji mums tinka. Juk kai reikės įrengti stovyklą, užimti įtvirtintas vietas, sutelkti ir išskleisti kariuomenę ir įvairiai ją išdėstyti ir mūšio, ir žygio metu, geometrijos žinovas, žinoma, pasirodys pranašesnis už tą, kuris neišmano šio mokslo.

e — Bet šioms reikalams pakanka paprasčiausių žinių iš geometrijos ir skaičiavimo mokslo. Tačiau reikia išsiaiškinti, ar svarbiausioji jos dalis, kuri plačiau

258

siai taikoma, veda mus į mūsų tikslą — padeda mums išvelgti gėrio idėją. O mes teigiame, kad į šį tikslą veda visa tai, kas privertia sielą atsigręžti į tą sritį, kurioje glūdi didžiausia būties palaima — ją siela ir turi išvysti bet kokia kaina.

— Teisingai kalbi, — tarė Glaukonas.

— Vadinasi, jei geometrija verčia stebėti esmę, ji mums tinka, o jei tapsmą — netinka.

— Mes tikrai šitai tvirtiname.

— Bet aš manau, kad visi, kurie šį tą nutuokia apie geometriją, neneigs, kad šis mokslas yra visai priešingas tiems posakiams, kuriuos vartoja juo užsimantys žmonės.

— Kokiems? — paklausė Glaukonas.

— Jie kalba labai juokingai ir nenatūraliai. Mat jie į geometriją žiūri kaip praktikai ir vartoja tokius posakius, kaip „nubraižysime“ kvadratą, „nubrėšime“ liniją, „pridėsime“ ir taip toliau, o iš tikrųjų šiuo mokslu užsiimama tik pažinimo dėlei.

— Suprantama.

— Ar nepasakius mums dar štai ką...

— Ką gi?

— Kad šiuo mokslu užsiimama, siekiant pažinti amžinąją būti, o ne tai, kas atsiranda ir žūsta.

— Teisybė; iš tikrųjų geometrija yra amžinosios būties pažinimas.

— Taigi, gerbiamasis, ji veda sielą į tiesą ir veikia filosofinį mąstymą, pakylėja jį aukštesn, tuo tarpu dabar jis yra žemesnis negu dera.

— Taip, ji netgi labai jį paveikia.

— Todėl, — tariau, — reikia kuo griežčiau paraginti mūsų puikiosios valstybės piliečius, kad jie pasirūpintų geometrija — juk ji teikia ir nemažą papildomą naudą.

— Kokią? — paklausė Glaukonas.

— Tu jau pats pasakei, kam ji naudinga: karo reikalams. Be to, ji padeda geriau perprasti ir kitus mokslus. Mes žinome, koks didelis skirtumas tarp to, kuris mokėsi geometrijos, ir to, kuris jos nesimokė.

259

— Prisiekiu Dzeusu, labai didelis skirtumas!

— Tad tai bus antrasis dalykas, kurio turės mokytis mūsų jaunuoliai.

— Taip.

X. — Na, o trečiasis dalykas bus astronomija. Kaip tu manai?

— Ir man taip atrodo. Atidūs metų laikų, mėnesių ir metų kaitos stebėjimai naudingi ne tik žemdirbiams ir jūrininkams, bet ne mažiau ir karo vadams.

— Tai malonu iš tavo pusės! Matyt, bijai, kad daugumai nepasirodytų, jog teiki nenaudingus mokslus. Bet mūsų pasirinktieji mokslai yra naudingi, nors tą naudą sunku suvokti. Mat jie apvalo ir atgaivina kiekvieno sieloje tam tikrą įrankį, kurį kiti užsiėmimai sugadina ir apakina. Jį išsaugoti tūkstantį kartų svarbiau negu akis, nes tik jo dėka galima išvysti tiesą. Tie, kurie tau pritaria, labai išgirs tavo žodžius, bet tie, kurie to niekada nėra pajutę, sakys, jog tu kalbi niekus. Mat jie iš to nemato jokios kitos naudos, išskyrus praktinę. Tad žiūrėk, su kuriais žmonėmis tu kalbi; o gal nei su vienais, nei su kitais, tik pats sau dėl savęs paties? Bet tada tu negali prieštarauti, jei kas pasinaudoję tais tavo samprotavimais.

— Aš labiausiai mėgstu kalbėti pats sau, pats kelti klausimus ir pats į juos atsakinėti.

— Jei taip, tai grįžkime atgal, nes mes neteisingai nustatėme po geometrijos einantį dalyką.

— Kurgi mes suklydome? — paklausė Glaukonas.

— Po paviršių mes ėmėmės aplinkui besisukančių kietų kūnų, o pirmiau reikėtų ištirti juos pačius — juk po antrojo matavimo teisingiau būtų išnagrinėti trečiąjį: jis būdingas kubams¹⁰ ir viskam, kas turi gylį.

— Tai tiesa, Sokratai, bet čia, atrodo, dar niekas neatskleista.

— Dėl dviejų priežasčių, — pasakiau. — Pirmoji priežastis yra ta, kad nė viena valstybė negerbia tokio mokslo, jis menkai tyrinėjamas, nes yra sunkus. Antroji priežastis — ta, kad tyrinėtojai neturi vadovo, o be jo jie negali nieko išrasti. Bet sunku tikėtis, kad

260

toks vadovas atsirastų, o jeigu ir atsirastų, tai tie, kurie tyrinėja šiuos dalykus, dėl išdidumo nepanorėtų jo klausyti. Jei visa valstybė gerbtų tokius užsiėmimus ir rentų juos, tada tyrinėtojai paklustų ir, be paliovos įtemptai dirbdami, atskleistų tiriamo dalyko savybes. Net ir dabar, kai dauguma niekina šiuos užsiėmimus ir trukdo, o ir patys tyrinėtojai nesuvokia jų naudingumo, jie vis dėlto vystosi — tokie jie yra patrauklius. Tad nenuostabu, kad atsirado šis mokslas.

— Iš tikrųjų jis labai patrauklus. Bet paaiškink man, ką tik ką sakei: paviršių tyrinėjimą tu priskyrei geometrijai?

— Taip.

— Po jos ėmeisi astronomijos, bet paskui vėl grįžai atgal.

— Matai, aš taip skubėjau kuo greičiau viską išdėstyti, kad išėjo lėčiau. Po geometrijos turėtų eiti gylio matavimo mokslas, bet kadangi jis juokingai prastai teiširtas, aš persókau jį ir perėjau prie astronomijos, besisukančių kūnų mokslo.

— Teisingai kalbi.

— Taigi atsnomija yra ketvirtoje vietoje — pastaroju metu ji tarsi užmiršta, bet atgis, jei tik valstybė ja užsiims.

— Suprantama. Kadangi neseniai prikišai man, kad aš išgyriau ją banaliai, tai dabar ją išgysiu pagal tave. Man atrodo, visiems turi būti aišku, jog ji verčia sielą žvelgti aukštyn ir veda ją ten, kuo toliau nuo viso to, kas yra čia.

— Galbūt visiems ir aišku, tik ne man. Man taip neatrodo.

— O kaip tau atrodo? — paklausė Glaukonas.

— Jeigu užsiimsi astronomija taip, kaip tie, kurie ją prilygina filosofijai, tai ji netgi labai nukreipia mūsų žvilgsnius žemyn.

— Ką tu turi galvoje?

— Man atrodo, — tariau, — kad tu puikiai pats sau nusprendei, kaip galima pažinti aukščiausius dalykus. Jei kas nors, užvertęs galvą, apžiūrinės išmargin-

261

528

529

b

b

tas lubas ir ten kai ką matys, tu, ko gera, sakysi, kad jis mato ne akimis, o protu! Galbūt tu teisingai manai — aš esu kvailokas ir negaliu manyti, kad koks nors kitas mokslas verstų sielą žvelgti aukštyn, išskyrus tą, kuris tiria būtį ir tai, kas nematoma. Nesvarbu, ar kas išsižiojęs žiūri aukštyn, ar prisimerkęs — žemyn, norėdamas ką nors pažinti pojūčiais, aš tvirtinu, kad jis nieko nepažins, nes tokių dalykų negalima pažinti, ir tokiu atveju siela žiūri ne aukštyn, o žemyn, nesvarbu, ar žmogus gulėtų kniūpsčias ant žemės, ar plauktų ant nugaros jūroje.

XI. — Taip, pelnytai man kluvo! — pasakė Glaukonas. — Tu teisus. Bet sakyk, kaip, tavo nuomone, reikėtų mokyti astronomijos kitaip, negu šitai daroma dabar, ir kuo ji naudinga mūsų tikslui?

— Štai kaip. Margieji dangaus skliauto raštai, puošiantys regimąją sritį, yra gražiausi ir tobuliausi iš tokių daiktų, bet vis dėlto jie toli gražu neprilygsta tikriesiems daiktams, kurie tikruoju greičiu ir tikruoju lėtumu, tikruoju kiekiu ir visais galimais tikrais pavidalais juda vieni kitų atžvilgiu ir kartu juda visa, kas yra juose. Juos galima suvokti tik protu ir mąstymu, bet ne regėjimu. O gal tu kitaip manai?

— Jokių būdu, — atsakė Glaukonas.

— Vadinasi, dangaus raštais reikia naudotis kaip pagalbine priemone, kad pažintume tai, kas nematoma, panašiai kaip jeigu mums pakliūtų į rankas puikūs ir kruopštūs Dedalo¹¹ ar kurio kito meistro ar dailininko kūriniai. Žmogus, nusimanantis apie geometriją, pažvelgęs į juos, pripažintų, kad jie puikiai nubraižyti, bet būtų juokinga tyrinėti juos rimtai, kaip įgalinančius pažinti lygybės, dvejinimo ar kokius nors kitus santykius.

— Tikrai būtų juokinga!

— Ar tu manai, kad tikras astronomas, žiūrėdamas į žvaigždžių judėjimą, nebūtų įsitikinęs tuo pačiu? Jis manytų, kad viskas sutvarkyta kuo puikiausiai — juk kūrėjas taip sukūrė dangų ir visa, kas yra danguje: santykius tarp dienos ir nakties, paros ir mėnesio, mė-

nesio ir metų, žvaigždžių ir visų šių dalykų ir vienu žvaigždžių su kitomis. Bet argi jam neatrodys kvaila manyti, kad visa tai visada vyksta vienodai ir nepatiria jokių nukrypimų, ir visokiais būdais siekti prieiti tiesą, nors dangaus šviesuliai turi kūną ir yra regimi?

— Taveš pasiklausius, ir man taip atrodo.

— Taigi, — tariau, — astronomiją — kaip ir geometriją — tyrinėsimė, remdamiesi bendrais teiginiais, o tai, kas yra danguje, paliksime nuošalyje, jeigu iš tikrųjų norime perprasti astronomiją ir protingąjį mūsų sielos pradą, kurio iki šiol nepanaudojome, padaryti nau-dingą.

— Tu keli astronomijai daug sunkesnę uždavinį, palyginti su tuo, kaip ji dabar tyrinėjama.

— Aš manau, kad ir kiti mūsų nurodymai bus panašūs, jei esame rimti įstatymų leidėjai.

XII. — O ar galėtum pasakyti dar kokį mokslą, kuris tiktų mūsų tikslui?

— Dabar taip staiga negaliu, — atsakė Glaukonas.

— Judėjimas, mano nuomone, būna kelių rūšių. Visas jas išvardyti galėtų nebent žinovas, bet dvi rūšis žinome ir mes.

— Kokias?

— Be tos, kurią minėjome, yra dar viena, ją atitinkanti.

— Kokia?

— Panašiai kaip mūsų akys yra nukreiptos į astronomiją, taip mūsų ausys — į darnių sąskambių judėjimą; šie du mokslai yra tarsi broliai, kaip tvirtina pitagoriečiai, ir mudu, Glaukonai, jiems pritarisime¹², ar ne?

— Be abejo.

— Kadangi dalykas yra sudėtingas, tai mes išklau-sysime, kaip jie visa tai aiškina — galbūt jie dar ką nors pridurs. Bet kad ir kaip būtų, mes laikysimės savo nusistatymo.

— Kokio?

— Žiūrėsime, kad mūsų auklėtiniai nemėgintų iš-mokti ko nors netobulo ir nukreipto ne į tą tikslą, į

mokti. Negi tu manai, kad tas, kuris gerai išmano šiuos dalykus, yra ir puikus dialektikas?

— Pristiekiu Dzeusu, nei! Tarp jų sutikau tik vieną kitą toki.

— O žmonės, kurie nesugeba pateikti protoingo įrodymo arba suvokti kitų įrodymų, niekada nežinos nieko iš to, ką mes laikome esant būtina žinoti.

— Aišku, nežinos, — pritarė Glaukonas.

— Taigi, Glaukonai, ar tai nebus kaip tik ta daina, kurią traukia dialektika? Ji suvokiama protu, tuo tarpu regėjimo galia norėtų ją atkurti; bet juk jos pastangos ką nors išvirsti yra nukreiptos į pačias gyvas būtybes, į pačias žvaigždes, pagaliau į pačią Saulę. O kai kas nors bando samprotauti, jis, apeidamas pojūčius, siekia vien tik protu pasiekti kiekvieno daikto esmę ir nesustoja tol, kol pačiu protu nesuvokia gėrio esmės; galų gale jis atsiduria pačioje protu suvokiamos srities viršūnėje, panašiai kaip anas užkopia į regimosios srities viršūnę.

— Tikra teisybė.

— Tai kaip? Ar šito kelio nepavadinsi dialektiniu?

— Na, o toliau?

— Tai bus išsilaisvinimas iš grandinių, atsigręžimas nuo šėšelių į atvaizdus ir šviesą, išėjimas iš požemio į Saulę. Jei ir tada bus neįmanoma žiūrėti į gyvas būtybes, augalus ir Saulę, vis dėlto geriau žiūrėti į dieviškus atspindžius vandenyje ir realių daiktų šėšelius, negu į atvaizdų šėšelius, sukurtus šviesos šaltinio, kuris pats yra tik šėšelis, palyginti su Saule. Visi mūsų aptartieji mokslai suteikia šią galimybę ir kilniausiąją mūsų sielos pradą veda aukštyn, į to, kas iš visos esaties tobiliausia, stebėjimą, panašiai kaip pirmuoju atveju aiškiausias mūsų kūno pojūtis yra nukreiptas į tai, kas ryškiausia kūniškame ir regimame pasaulyje.

— Tarkime, kad taip ir yra, nors man sunku su tuo sutikti. Bet, kita vertus, sunku ir nesutikti. Kadangi apie tai kalbame ne tik dabar ir dar ne kartą teks prie to sugrįžti, tai, tarė, kad iš tikrųjų taip yra, reikia prireikime prie pačios dainos — išnagrinėkime ją taip pat

kuri visada viskas turi būti nukreipta, kaip mes ką tik sakėme dėl astronomijos. Argi nežinai, kad ta pati klaida daroma ir harmonijos atžvilgiu? Kaip ir astronomai, žmonės šioje srityje triūsia tuščiai — jie matuoja ir lygina girdimus sąskambius ir garsus.

— Pristiekiu dievais, jie elgiasi juokingai. Jie kalba apie kažkokius „sutankėjimus“ ir ištempia ausis, tarsi klausydamiesi garsų, sklindančių iš kaimyninio namo; vieni teigia, kad tarp dviejų garsų dar girdimas kažkoks kitas garsas — kaip tik čia ir esąs mažiausias tarpas, kurį reikia imti matavimo vienetu; kiti šitai užginčija ir tikina, kad čia nesą jokio skirtumo tarp garsų, bet ir vieni, ir kiti ausis vertina labiau už protą.

— Tu turi galvoje tuos šaunuolius, kurie neduoda stygomis ramybės, visai jas mėgina, įtempdami sukenėmis. Nenorėdamas vilkinti pasakojimu, kaip jie plektru užgauna stygas, kaip kaltina jas, jei jos atsisako skambėti, arba puikuojasi jomis, aš nutrauksiu jį ir pasakysiu, kad turėjau galvoje ne jų, o tų, kuriuos sakėme išklausinėsią apie harmoniją, atsakymus. Juk jie elgiasi lygiai taip pat, kaip ir astronomai: jie ieško skaičių klausimų ir nebando išsiaiškinti, pakyla iki bendrųjų klausimų ir nebando išsiaiškinti, kurie skaičiai yra harmoningi, o kurie — ne ir kodėl¹³.

— Tai, apie ką tu kalbi, būtų nuostabu! — tarė Glaukonas.

— Taip, tai iš tikrųjų būtų naudinga, ieškant gėrio ir gėrio; kitaip neverta ir stengtis.

— Be abejo.

XIII. — Jei, tirdami visus šiuos mūsų apžvelgtus dalykus, nustatysime jų bendrumą ir giminumą ir išsiaiškinsime, kuriuo atžvilgiu jie artimi vienas kitam, tai aš manau, kad šitai padės mums siekti mūsų užsibrėžto tikslo, ir mūsų triušas nenuels veltui. Priešingu atveju iš jo nebūtų jokios naudos.

— Ir man taip atrodo. Bet tai, apie ką tu kalbi, Sokratai, yra labai sudėtinga.

— Tu turi galvoje įvadinę dalį, ar ką nors kita?

Juk žinome, kad tai tik įžanga dainos, kurią reikia iš-

smulkiai, kaip ir šią įžangą. Taigi pasakyk mums, kas būdinga šiam sugebėjimui samprotauti, į kokias rūšis jis skirstomas ir kokie keliai veda į jį. Jie, atrodo, atveda į tikslą — jo pasiekimas būtų tarsi atokvėpis keliautojui ir jo kelionės galas.

— Mielas Glaukonai, — tariau, — tu kol kas neįstengsi sekti paskui mane, nors man tikrai netrūksta geros valios ir ryžto. O tu juk pamatytum jau nebe atvaizdą to, apie ką mes kalbame, o pačią tiesą — bent jau kokia ji man atrodo. Ar iš tikrųjų taip yra, kol kas kas neverta dėl to guldyti galvos, bet pamatyti šitai būtinai reikia — tą galia teigti. Ar ne?

— Žinoma.

— Turbūt taip pat galima tvirtinti, kad tik sugebėjimas samprotauti gali parodyti šitai žmogui, nusimančiam apie mūsų ką tik aptartus mokslus, — kitaip tai jokių būdu neįmanoma.

— Ir šitai verta tvirtinti, — sutiko Glaukonas.

— Niekas mums neįrodys, jog esą galima pabandyti kokių nors kitų būdu nuosekliai aprėpti visą — tai yra bet kurio daikto esmę. Juk visi kiti būdai arba yra susiję su žmonių nuomonėmis ir troškimais, arba tiria daiktų atsiradimą ir jungimą, arba rūpinasi viso to, kas auga ir jungiasi, palaikymu. Kai dėl kitų mokslų, kurie, kaip sakėme, mėgina pasiekti nors šį tą iš būties — geometriją ir jai artimi mokslai, — tai būtis jiems tik sapnuojasi, o iš tikrųjų jie neįstengs jos išvysti, kol naudosis savo prielaidomis, laikydamiesi jas nepajudinamomis, nes negali jų pagrįsti. Jeigu pradėsi tuo, ko nežinai, o pabaigą ir vidurys taip pat yra supinti iš to, ko nežinai, tai ar šitai, nepaisant visų tų dalykų suderinimo, gali kada nors tapti žinojimu?

— Jokių būdu ne, — atsakė Glaukonas.

XIV. — Taigi, — tariau, — tik dialektinis metodas eina teisingu keliu ir, atmesdamas prielaidas, pakylą iki paties prado, kad pagrįstų savo išvadą; jis pamąstu išlaisvina mūsų sielos žvilgsnį, tarsi panirusį į barbiškumo purvą, ir nukreipia jį aukštyn, pasinaudodamas kaip pagalbininkais ir tarnais tais menais, kuriuos

533

b

c

d

266

aptarėme. Iš ipročio mes dažnai vadiname juos mokslais, bet jiems reikėtų kito pavadinimo, nes jie ne tokie akivaizdūs kaip mokslas, nors ir aiškesni už nuomones. Man atrodo, juos anksčiau pavadinome nuovoka. Bet neverta ginčytis dėl pavadinimo, kai reikia aiškintis tokius svarbius dalykus, kaip šie.

— Tikrai neverta; svarbu tik, kad pavadinimas aiškiai rodytų, kas turima galvoje.

— Tada mus patenkins, kaip ir anksčiau, tokie pavadinimai: pirmoji pakopa — žinojimas, antroji — nuovoka, trečioji — tikėjimas ir ketvirtoji — spėjimas; dvi paskutiniosios sudaro numonę, o dvi pirmosios — mąstymą. Nuomonė susijusi su tapsmu, o mąstymas — su esme. Koks yra santykis tarp esmės ir tapsmo, toks pat yra ir tarp mąstymo ir nuomonės; o koks yra santykis tarp mąstymo ir nuomonės, toks pat yra ir tarp žinojimo ir tikėjimo, tarp nuovokos ir spėjimo. Suskirstymą į dvi sritis — į tai, ką mes manome, ir tai, ką suvokiame protu, — ir tų pavadinimų bei jais žinomų dalykų atitikimą mes, Glaukonai, paliksimė nuosąlyje, kad išvengtume daug kartų ilgesnių samprotavimų negu ankstesnieji.

— Aš tau pritariu, kiek įstengiu sekti tavo mintį.

— Tu, žinoma, dialektiku vadini tą, kuriam prienamas kiekvieno daikto esmės įrodymas. O jeigu kas šito nesugeba, tai tu sakysi, kad kuo mažiau jis gali pagrįsti šitai sau ir kitiems, tuo mažiau jis turi ir samprotavimo apie tai.

— Kaipgi nesakysi!

— Panašiai yra ir su gėriu. Kas nesugeba apibrėžti gėrio idėjos ir išskirti jos iš visų kitų idėjų, kas, tarsi karys mūšio lauke, neprasiveržia pro visas klūtis, siekdamas įrodymo, pagrįsto ne nuomone, o esmės samprotimu, kas neina pirmyn, skatinamas tvirto įsitikinimo, apie tą sakysi, kad jis nepažįsta nei gėrio paties savaime, nei apskritai jokio gėrio, o jeigu jis kokių nors būdu ir palytės gėrio šešėlį, tai ne žinojimo, o tik nuomonės dėka. Toks žmogus leidžia dabartinį savo gyvenimą snausdamas ir sapnuodamas ir, nespėjęs pa-

e

534

b

c

267

d busti šiame pasaulyje, atsidurs Hade ir ten visiškai užmigs.

— Prisiekiu Dzeusu, aš tikrai šitaip sakysiu.

— O savo vaikams — kuriuos dabar augini ir auklėjai tik savo vaizduotėje, — jei iš tikrųjų tektų juos auginti, manau, neleistum valdyti valstybės ir tvarkyti svarbiausių reikalų, kol jie yra nebylūs (αλόγους) tarsi brėžinio linijos¹⁴.

— Žinoma, ne, — atsakė Glaukonas.

— Tu įstatymu paskirsi jiems ypač tokią auklėjimą, kuris įgalintų juos kuo puikiau išmanyti klausimų kėlimo ir atsakymo į juos meną.

e — Mes abu išleisime toki įstatymą.

— Vadinas, tu manai, kad dialektika apvainikuos visus mokslus, ir būtų neteisinga koki nors kitą mokslą vertinti labiau už ją — juk ji yra jų visų viršūnė.

— Taip.

XV. — Dabar tau belieka nustatyti, ką mes mokysime šių dalykų ir kokiū būdu.

— Aišku.

— Ar prisimeni, kokius valdovus mes parinkome, kai kalbėjome apie jų parinkimą?

— Kaipgi neprisiminsi!

b — Apskritai, — tariau, — reikia parinkti tokius žmones, kokius tada nurodėme, — ištvermingiausius, naršiausius ir, pagal galimybes, gražiausius. Be to, reikia ieškoti ne tik kilnių ir tvirto būdo žmonių, bet ir žiūrėti, kad jie iš prigimties būtų tinkami tokiam auklėjimui.

— Kokių gi savybių jie privalo turėti?

— Jie, mano mielas, turi būti gabūs mokslams ir nuovokūs. Mat mokslų galia žmones gąsdina kur kas labiau negu gimnastika: šie sunkumai labiau liečia sielą, yra jos ypatybė; kūnas čia nedalyvauja.

— Teisybė.

c — Taip pat jie turi būti geros atminties, nepalaužiami ir darbštūs. Kitaip argi jie, tavo manymu, norės pakelti ir kuniškus sunkumus, ir, be to, dar tiek mokytis ir lavintis?

263

— Tokio nerasime, nebent tai būtų iš prigimties apdovanotas nepaprastais gabumais žmogus.

— Musų laikų klaida ir filosofijos negerbimo priežastis, kaip jau sakėme, yra ta, kad filosofijos imasi jos neverti žmonės: jos turėtų imtis ne žemi, o kilnūs žmonės.

— Ką tu turi galvoje? — paklausė Glaukonas.

d — Visų pirma, — tariau, — kas nori imtis filosofijos, to darbštumas neturi šlubuoti, kaip būna, kai žmogus yra tik pusiau darbštus, o visur kitur vengia sunkumų. Toks yra žmogus, kuris mėgsta gimnastiką, medžioklę ir visa, kas lavina kūną, bet nemėgsta mokytis, samprotauti, tyrinėti ir nekenčia tokio pobūdžio sunkumų. Šlubas bus ir tas, kuris mėgs tik šiems priešinigus dalykus.

— Labai teisingai kalbi.

e — Ar ne tą patį pasakysime ir tiesos atžvilgiu? Ar nevadinsime suluosinta tos sielos, kuri nekenčia tyčinio melo, pati jo bodisi ir labai piktinasi, kai kiti meluoja, bet atsitiktiniam melui nuolaidžiauja ir, sugauta nieko neišmananti, nesigėdi lengvabūdiškai išsiviliojusi nemokšiskume tarsi kiaulė purve?

— Visa tai tikra teisybė.

— Ir nuosaikumo, narsumo, didžiadvasiškumo bei visų kitų dorybės dalių atžvilgiu taip pat reikia skirti kilnių žmogų nuo žemo. Kas nemoka atskirti tokių dalykų — ar paskiras žmogus, ar valstybė, — tas, pats šito nepastebėdamas, pasitelks vieniems ar kitiems reikalams — kaip draugus arba kaip valdovus — šlubus ir žemus žmones.

— Iš tikrųjų dažnai šitaip atsitinka, — pritarė Glaukonas.

b — Taigi, — tariau, — dėl to mes turime būti labai atidūs. Jeigu mes parinksime sveiko kūno ir sveikos sielos žmones ir auklėsime juos kilniais mokslais ir uolia mankšta, tai pats teisingumas nieko negalės mums prikišti, ir mes išsaugosime sveiką valstybę ir jos santvarką; o jei pasirinkime netinkamus žmones, tai

269

išeis priešingai, ir filosofijai užtrauksime dar didesnes patyčias.

— Tai būtų gėda, — tarė Glaukonas.

— Didelė gėda. Bet atrodo, kad aš darasi juokin-
gas.

— Kodėl? — paklausė Glaukonas.

— Aš užmiršau, kad mes tik žaidžiame, ir pradėjau kalbėti, stengdamasis kiek įmanydamas. Mat kalbėdamas nuolat žvilgčiojau į filosofiją ir mačiau, kaip ji neteisingai drabstoma purvais. Įsirdęs ant kaltininkų, įsikarščiau ir ėmiau kalbėti pernelyg rimtai.

— Prisiekiu Dzeusu, man, kaip klausytojui, neatrodo, kad būtum smarkiau kalbėjęs.

— Už tai man, kaip oratoriui, taip atrodo. Bet neužmirškime štai ko: tada, kalbėdami apie parinkimą ieškojame pagyvenusių žmonių, o dabar pasirodo, kad šitai netinka — juk negalima tikėti Solonu, kuris sako, kad sendamas žmogus gali daug ko išmokyti — priešingai, šitai jis dar mažiau gali negu bėgti! Visi dideli ir sunkūs darbai tinka jauniems.

— Be abejo.

XVI. — Vadinasi, jau iš mažens reikia mokyti aritmetikos, geometrijos ir kitų mokslų, kuriuos reikia išieiti prieš dialektiką, bet negalima mokyti prievarta.

— Ką tu tuo norėjai pasakyti?

— Laisvas žmogus nė vieno mokslo neturi mokytis vergiškai. Prievartinis kūno mankštinimas nesusilpnina kūno, bet prievarta sielai įkaltos žinios yra netvirtos.

— Teisybę sakai.

— Todėl, mano mielas, vaikus mokyk ne prievarta, o žaisdamas. Tada geriau pastebėsi, kam kuris iš jų geriausiai tinka.

— Tai, ką tu sakai, turi pagrindą.

— Prisimeni, mes sakėme, kad ir vaikus reikia imti į karą — žinoma, kaip žiūrovus, raitus, o kur saugu, leisti jiems pasižiūrėti ir iš arčiau; tegul paragauja kraujo tarsį šuniukai.

— Prisimenu.

270

— Tuos, kurie visuose šiuose darbuose, moksluose ir pavojuose pasirodys esą išradingiausi, reikia išskirti į atskirą grupę.

— O kokio amžiaus?

— Kai užbaigs privalomą gimnastikos mokymąsi, nes tuos dvejus ar trejus metus jie negalės užsiimti kuo nors kitu — juk nuovargis ir miegas yra mokslo priešai. Be to, šitai juk irgi vienas iš svarbiausių išmėginimų: kas kaip pasirodys gimnastikos pratimuose.

— Suprantama.

— Pasibaigus šiam laikui, iš dvidešimtmečių jaunuolių bus atrinkti gabiausieji, ir jiems bus rodoma didesnė pagarba negu kitiems; dabar jiems bus pateikta bendra mokslų, kurių jie vaikystėje mokėsi kiekvieno skyrium, apžvalga, kad jie suvoktų jų giminytę ir ryšį su būties prigimtimi.

— Tik šitokiu būdu įgytos žinios yra tvirtos.

— Tai taip pat geriausias būdas patikrinti, ar žmogus turi gabumų dialektikai, ar ne. Tas, kuris sugeba apžvelgti viską kartu, bus dialektikas, o kuris nesugeba, ne.

— Ir aš taip manau.

— Štai tau ir reikės žiūrėti, kurie čia labiausiai pasižymės, kurie bus ištvermingi moksluose, kare ir kituose įstatymo nustatytuose dalykuose. Iš šių jaunuolių, kai jie sulauks trisdešimties metų, vėl reikės atrinkti geriausius, apsupti juos dar didesne pagarba ir iširti jų gabumus dialektikai, stebint, kurie iš jų, nekreipdami dėmesio į regėjimo ir kitus pojūčius, sugebės pakilti iki tikrosios būties. Bet čia, mano drauge, reikalingas didžiausias atsargumas.

— Kodėl? — paklausė Glaukonas.

— Argi tu nepastebi, kokį blogį mūsų laikais gimdo mokėjimas samprotauti?

— Kokį?

— Žmonės, kurie tuo užsiima, nesilaiko įstatymų.

— Ir netgi labai.

— Ar tave stebina jų nusistatymas? Ar galima jiems dovanoti?

271

— Kokia prasme?
 — Įsivaizduok pamestinuką, užaugintą gausioje, turtingoje ir žymioje šeimoje, kur jam visai patinka kaujama. Užaugęs jis sužino, kad tie, kuriuos jis laikė savo tėvais, yra jam svetimi, o tikrųjų tėvų negali surasti. Kaip, tavo manymu, jis elgsis su pataikautojais, ir tariamais tėvais — tada, kai dar nežinojo, jog yra rastinukas, ir vėliau, kai jau sužinos? Jei nori, pasakyčiau, kaip aš įsivaizduoju.
 — Noriu.

XVII. — Aš numanau, kad, dar nežinodamas tiesos, jis labiau gerbs tariamą tėvą, motiną ir giminaičius negu pataikautojus, labiau paisys giminaičių poreikių, vengs netinkamai su jais elgtis ar kalbėti, bus jiems paklusnesnis negu pataikautojams.
 — Suprantama.

— O kai jis sužinos tiesą, tada, mano manymu, jo pagarba ir atidumas tariamiems giminaičiams sustiprės, o pataikautojams — sustiprės; jis klausys jų kur kas labiau negu anksčiau, gyvens taip, kaip jie, atvirai prie jų prisijungęs, o ankstesniaisiais savo tėvais ir kitais tariamais giminaičiais visiškai paliaus rūpintis, nebent jis būtų nepaprastai kilnios prigimties žmogus.

— Paprastai taip ir būna, kaip tu sakai. Bet ką bendra šis pavyzdys turi su tais, kurie užsiima dialektika?

— Štai ką: mes nuo pat vaikystės turime savo požiūrį, kas teisinga ir gera, įskiepytą mūsų tėvų, — mes jų klausome ir juos gerbiame.

— Taip.

— Bet yra ir priešingi įpročiai, susiję su malonumais, jie glosto mūsų sielą ir traukia mus prie savęs. Tačiau bent kiek santūrius žmonės jiems nepasiduoda — jie gerbia tėvų priesakus ir jų laikosi.

— Visa tai tiesa.

— Na, o jeigu šitaip nusiėkusi žmogų paklaustum, kas yra grožis, jis atsakytų tai, ką yra girdėjęs iš įstatymų leidėjo, tačiau tolesnis svarstymas šitai paneigtų. Jeigu dažnai ir įvairiais būdais paneigsi jo nuomonę, šitas žmogus ims manyti, kad grožis nėra niekas, o gra-

e 272

žesnis negu bjaurumas. Tas pat ištiks ir teisingumą, gerį ir visa kita, ką jis ypač gerbė. Kaip tu manai, ar jis ir po to gerbs šias dorybes ir bus klusnus?

— Aišku, kad nebeliks tokios pagarbos ir įsitikinimo.

— O jeigu jis nebegebs ir nebrangins šių dalykų kaip anksčiau ir tiesos surasti nesugebės, tai kokią gyvenimo būdą jam pasirinkti, jei ne tą, kuris glostys jį malonumais?

— Aišku, tik tokį.

— Taigi jis taps įstatymų pažeideju, nors anksčiau jų laikėsi.

— Tai neišvengiama.

— Vadinas, visai suprantama, kad tie, kurie imasi dialektikos, yra šitaip nusiteikę, ir tokie žmonės tikrai verti užuojautos.

— Ir gailėsčio, — pridūrė Glaukonas.

— Todėl, kad netektų gailėtis išrinktųjų trisdešimtmečių, reikia labai atsargiai eiti prie dialektikos.

— Be abejo.

— Argi nebus viena iš svarbių atsargumo priemonių neleisti visai jauniems paragauti dialektikos? Aš

manau, esi pastebėjęs, kad paaugliai, vos tik paragavę dialektikos, ima piktnaudžiauti ja pramogos dėlei, žaiedamiesi prietaravimais ir pamėgdžiodami tuos, kurie juos paneigia; jie ir patys imasi sugriauti kitų teiginius ir džiaugiasi, kad savo samprotavimais tarsi šuniukai sudrasko į dalis visa, kas tik jiems pakliūva.

— Taip, šitai jiems tikrai teikia didelį džiaugsmą.

— Kai jie patys sugriaua daugelio teiginius ir daug kas sugriaua jų teiginius, jie greitai ima visiškai neigti tai, ką anksčiau tvirtino, todėl ir jie patys, ir visa filosofija susilaukia kitų žmonių paniekos.

— Teisybė.

— Na, o vyresnio amžiaus žmogus nenorės įsivelti į šitokias kvailystes; jis veikiau pamėgdžios tą, kuris ginčijasi, norėdamas surasti tiesą, o ne tą, kuris prieštarauja pramogos dėlei, juokais. Jis ir pats bus santū-

273

resnis, ir savo užsiėmimą padarys garbingą, o ne vertą paniekos.

— Be abejo.

— Atsargumo priemonės yra ir visa kita, apie ką anksčiau kalbėjome: dialektika leisti užsiimti tik padoriems ir tvirtiems žmonėms, o ne taip, kaip dabar, kai jos imasi bet kas, net ir visai netinkami žmonės.

— Suprantama.

XVIII. — Ar samprotavimo menui įvaldyti užteks dukart ilgesnio laiko tarpo negu tas, kuris skirtas laivinti kūnui gimnastikos pratimais,— jeigu nuolat ir įtemptai užsiimsi tik tu?

— Ar tu turi galvoje šešerius, ar ketverius metus?

— Tai nesvarbu. Tegul bus penkeri. Paskui jie vėl turės nusileisti į olą: juos reikės priversti būti kariais ir užimti valstybėje kitas pareigas, derančias jauniems žmonėms, kad jie ir patyrimu nenusileistų kitiems. Tai padės dar kartą juos išmėginti — ar jie atsilaukys prieš visokias pagundas, o gal kai kur ir pasiduos joms.

— O kiek tam reikės laiko? — paklausė Glaukonas.

— Penkiolikos metų. Kai jiems sueis penkiasdešimt metų, tuos, kurie išliks ir bus visur pasižymėję — ir darbuose, ir mokluose,— bus laikas nuvesti į galutinį tikslą: priversti juos pakelti aukštyn savo sielos žvilgsnį ir pažvelgti į tai, kas viskam teikia šviesą, o pamčius gerą patį savaime, imti jį pavyzdžiu ir visą likusį gyvenimą tvarkyti pagal jį valstybę, paskirus piliečius ir pačius save — visus iš eilės. Didesnę laiko dalį jie užsiims filosofavimu, bet, atėjus eilei, dirbs visuomenės labui ir vadovaus valstybei — ne todėl, kad tai yra garbė, bet todėl, kad jų pareiga yra dirbti valstybės gerovės vardan. Jie visą laiką auklės žmones, panašius į save, kad jie pakeistų juos valstybės sargyboje, o patys persikels gyventi į Palaimintųjų salas. Valstybė savo lėšomis pastatys jiems paminklus, aukos jiems aukas kaip dievams, jei pitija pritaris, o jei ne — kaip laimingiems ir dieviškiems žmonėms.

— Tu, Sokratai, tarsi skulptorius, puikiai užbaigei lipdyti savo sukurtus valdovus.

274

— Ir valdoves. Nemanyk, Glaukonai, kad tai, ką aš pasakiau, daugiau tinka vyrams, o ne moterims — žinoma, toms, kurios turi tam įgimtą sugebėjimą.

— Tai teisinga, jeigu jos visur dalyvaus lygiai su vyrais, kaip mes kalbėjome.

— Ką gi,— tariau,— ar sutinkate, kad tai, ką mes kalbėjome apie valstybę ir jos santvarką, nėra tuščios vaizduotės vaisius? Tiesa, šitai sunkiai įgyvendinama, bet įmanoma; tačiau tik tokiu būdu, kaip mes nusakėme: kai valstybės valdovais taps tikri filosofai — nesvarbu, ar jų bus keli, ar tik vienas,— jie niekins garbinimą, kurio dabar visi siekia, kaip nepritinkantį laisvam žmogui ir nieko nevertą, o labiausiai vertins pareigos vykdymą ir iš to kylančią pagarbą; laikydami teisingumą svarbiausiu ir būtiniausiu dalyku, jie tarnaus jam, jį stiprins ir pagal jį tvarkys savo valstybę.

— O kaip? — paklausė Glaukonas.

— Visus tuos, kuriems bus daugiau kaip dešimt metų, jie išsiųs į kaimą, o kitus vaikus, apsaugoję juos nuo dabartinių papročių, būdingų jų gimdytojams, išauklės pagal savo papročius ir įstatymus, kuriuos išdėstė anksčiau. Šitai jie labai greitai ir lengvai įves mūsų aptartąją santvarką: valstybė suklestės, o joje gyvenantys žmonės turės sau didžiulę naudą.

— Taip, didžiulę. Mano manymu, Sokratai, tu gerai paaškinai, kaip gali būti įgyvendinta mūsų santvarka — jei ji kada nors bus įgyvendinta.

— Vadinasi, mes jau pakankamai aptarėme tą valstybę ir žmogų, kuris joje gyvens. Aišku, koks jis, pagal mus, turėtų būti.

— Aišku. Atrodo, tavo iškeltas klausimas jau išspręstas.

man - pater - Glaukon

AŠTUNTOJI KNYGA

543

I. — Tebūnie taip. Mudu jau sutarėme, Glaukonai, kad mūsų pavyzdinčiai sutvarkytoje valstybėje žmonos bus bendros, vaikai bendri, auklėjimas bendras; taip pat bendri bus kariniai ir taikūs užsiėmimai, o karaliaus tie, kurie bus labiausiai pasižymėję filosofijoje ir karo mene.

— Sutarėme.

— Sutarėme ir dėl to, kad, kai tik bus paskirti valdovai, jie apgyvendins savo karius būstuose, apie kuriuos anksčiau kalbėjome; niekas neturės nieko nuosava, nes viskas bus bendra. Jei prisimeni, mes jau aptarėme, ką jie ten dar turės, be būsto.

— Prisimenu. Mes sakėme, kad nė vienas iš jų negalės turėti asmeninės nuosavybės, kaip yra dabar: kaip kariai ir sargybiniai, jie gaus iš kitų piliečių atlyginimą — maisto atsargą vieneriems metams — ir už tai privalės rūpintis visos valstybės saugumu.

— Teisingai kalbi, — tariau. — Kadangi šį klausimą jau užbaigėme, prisiminkime, apie ką kalbėdami nukrypome į šalį, kad galėtume eiti toliau.

— Visai nesunku prisiminti. Savo samprotavimą apie valstybės santvarką tu užbaigai maždaug tais pačiais žodžiais, kaip ir dabar: tu pasakei, kad laikai gera mūsų tada aptartą valstybę ir ją atitinkanti žmogų, nors būtum galėjęs nurodyti dar puikesnę valstybę ir dar puikesnį žmogų¹. Kadangi tokia valstybės santvarka yra teisinga, sakei tu, tai visos kitos — ydingos. Kiek prisimenu, tu minėjai keturias ydingų santvarkų rūšis

544

276

ir sakei, jog vertėtų jas aptarti, kad savo akimis įsitikintume jų ydingumą; tas pat, sakei, liečia ir atitinkamus žmones: juos visus taip pat verta aptarti. Susitarę mes imtume geriausią ir blogiausią žmogų ir pažiūrėtume, ar tiesa, kad geriausias žmogus — laimingiausias, o blogiausias — nelaimingiausias, ar kitaip yra. Kai aš tavęs paklausiau, kokios yra tos keturios santvarkos, iškišo Polemarchas su Adimantu, ir tu kalbėjaisi su jais, kol mes priėjome šį klausimą.

— Tu labai teisingai priminei, — tariau.

— Tad panašiai kaip imtynininkas vėl užimk tą pačią kovos padėtį² ir į tą patį klausimą pamėgink atsakyti tai, ką tada ketinai.

— Jei tik įstengsiu.

— Man labai knieti sužinoti, kokios tos keturios santvarkos, kurias minėjai.

— Visai nesunku šitai pasakyti. Aš kalbu apie tas, kurios yra gerai žinomos: labiausiai giriamą kretietiškoji, arba lakedemonietiškoji, santvarka³; antroje vietoje, mažiau giriamą, yra oligarchija, labai ydinga santvarka; toliau eina pastarajai priešinga demokratija, o garsioji tironija, kuri skiriasi nuo jų visų — tai ketvirtoji ir sunkiausia valstybės liga. Gal tu žinai kokią kitą santvarką, kuri sudarytų atskirą rūšį? Juk paveldima ar už pinigų įgyjama karaliaus valdžia ir kitos panašios santvarkos yra tarpinės; tarp barbarų jų pasitaiko ne rečiau negu tarp graikų.

— Apie tai pasakojama daug keistų dalykų.

II. — Taip pat tu žinai, kad žmonių būdų būtinai yra tiek pat rūšių, kaip ir valstybės santvarkų. Negi manai, kad tos santvarkos atsiranda iš medžių ar uolų, o ne iš piliečių papročių, kurie lemia visa kita, nes turi persvarą?

— Jos atsiranda tik iš papročių, o ne iš ko kita.

— Jeigu yra penkios valstybių rūšys, tai ir paskirų žmonių sielos sandarų taip pat turi būti penkios rūšys.

— Be abejo.

— Mes jau aptarėme aristokratiją atitinkanti žmogų ir pagrįstai teigėme, kad jis yra geras ir teisingas.

277

- Aptarėme.
- Dabar mums reikia apibūdinti ir blogesniusius: pirmiausia tuos, kurie nuolat varžosi tarpusavyje ir yra garbėtroškos — jie atitinka lakedemoniečių santvarką, paskui — oligarchijos, demokratijos ir tironijos žmogų, — kad, pastatę neteisingiausiąjį prieš teisingiausiąjį, galėtume tiksliai nustatyti, koks yra gryno teisingumo ir gryno neteisingumo santykis jo atstovo laimingumo ar nelaimingumo atžvilgiu. Tada mes arba paklausime Trasimacho ir sieksime neteisingumo, arba priešime tą išvadą, kuri jau dabar darosi aiški, ir laikysimės teisingumo.
- Iš tikrųjų reikia taip ir daryti, — pritarė Glaukonas.

— Kadangi mes pirmiau pradėjome nagrinėti valstybės, o ne paskirų žmonių papročius, nes valstybėje jie ryškesni, tai ir dabar pirmiau aptarkime valstybės santvarką, grindžiamą garbės troškimu (kito pavadinimo, kuris būtų vartojamas, neturiu — galbūt ją reikėtų vadinti „timokratija“⁴, arba „timarchija“); paskui aptarsime ją atitinkantį paskirą žmogų, po to — oligarchiją ir oligarchinį žmogų; vėliau pažvelgsime į demokratiją ir demokratinį žmogų; pagaliau, nuvykę į tironų valdomą valstybę, pažiūrėsime, kas ten dedasi ir kokia yra tironiška siela. Žodžiu, mes pamėginsime tinkamai atsakyti į mūsų iškeltąjį klausimą.

— Tai būtų nuoseklus ir nuodugnus aptarimas.

III. — Na, tai pamėginkime paaiškinti, kokių būdu iš aristokratijos atsiranda timokratija. Galbūt viskas labai paprasta, ir pasikeitimai valstybėje vyksta dėl tos jos dalies, kuri turi savo rankose valdžią, kai jos viduje kyla nesutarimų ir vaidų? O jeigu joje viešpatuoja santarvė, tai, nors ji būtų ir labai nedidelė, santvarka bus nepajudinama.

— Tai tiesa.

— O kas gi, Glaukonai, galėtų išklįbinti mūsų valstybę ir dėl ko galėtų vaidytis valstybės globėjai ir valdovai? O gal, sekdami Homeru, melskime Mūzas⁵, kad pasakytų mums, kaip pirmą kartą kilo nesantaika,

ir įsivaizduokime, kad jos atsakinės mums iškilmingu tragedijos tonu, tarsi rimtai, o iš tikrųjų joms tai tebus tik pokštas, ir jos erzins mus tarsi vaikus.

— Ką gi jos pasakys mums?

— Ką nors maždaug šitaip: „Sunku išklįbinti taip sutvarkytą valstybę, kaip jūsiskė. Bet kadangi visa, kas atsirado, turi žūti, tai ir šitokia santvarka neišliks amžinai — ir ji turės iširti. O atsitiks šitai štai kaip: ne tik tai, kas auga iš žemės, bet ir tai, kas gyvena ant žemės — gyvų būtybių sielos ir kūnai, — patiria vaisingumo ir nevaisingumo periodus; jų kaita sudaro uždarą ratą, kiekvienai rūšiai skirtingą — trumpaamžių būtybių šis ratas mažesnis, ilgaamžių — didesnis; kai ratas užsidaro, ciklas prasideda iš naujo. Nors ir išmin-tingi tie, kuriuos jūs išauklėjote valstybės valdovais, bet ir jie nė kiek ne geriau už kitus žmones sugebės pojūčiais pagrįstu samprotavimu nustatyti jūsų giminei vaisingumo ir nevaisingumo periodus ir kartais gimdys vaikus netiksliai laiku. Dieviškųjų palikuonių atžvilgiu šį ciklą nusako tobulas skaičius, o žmonių — skaičius, kuriame — pirmajame iš visų — dėl kelimo kvadrato ir kubu, turinčiais tris tarpus ir keturias ribas (panašėjimas ir nepanašėjimas, didėjimas ir mažėjimas), visa įgyja bendrą matą ir tampa išreiškiamą. Keturi trečdaliai tų skaičių, sujungti su penketuku ir triskart padauginėti, sudarys du harmoningus derinius — vieną lygiašoni, sudarytą iš šimto, paimto šimtą kartų, kitą — to paties ilgio, bet pailgą; kitaip sakant, penketuko baigtinių skersmenų skaičius imamas šimtą kartų, kiekvieną kartą išskaičiuojant po vieną, o iš nebaigtinių išskaičiuojama po dvejetą, ir jie imami šimtą kartų trejetuko kubu. Visas šis skaičius yra geometrinis, ir jis lemia geresnę ar blogesnę gimimų kokybę⁶. Jeigu jūsų sargybiniai, nežinodami šito dėsno, nelaiku suporuos jaunikius su nuotakomis, gims negabūs ir iš prigimties nelaimingi vaikai. Ankstesnieji sargybiniai geriausius iš jų paskirs savo įpėdiniais, bet šie, būdami neverti, perėmę savo tėvų pareigas, nesisirūpins mumis, nors ir būdami sargybiniai. Jie neivertins kaip pridera

e dailių menų, o vėliau ir gimnastikos. Todėl jaunoji karta bus mažiau išsilavinusi. Iš jos išeis ne kokie valdovai ir sargybiniai, nesugebantys skirti ir išsaugoti Heziodo kartų — juk ir jūsų valstybėje jos bus tos pačios: auksinė, sidabrinė, varinė ir geležinė⁷; susimaišius geležiai su sidabru, o variai su auksu, atsiranda neatsitikimų ir nukrypimų, o kur tik jie atsiranda, iškart sukelia vaidus ir neapykantą. Tai tokia nesantaikos kilmė, kad ir kur ji atsirastų".

— Mūzos mums kalbėjo teisingai ir gražiai, — pasakė Glaukonas.

— Kas čia nuostabus — juk jos Mūzos.

b — O ką jos sako paskui?

— Jeigu kilo nesantaika, vadinasi, kiekvienos dvi giminės tempė į savo pusę: geležinė ir varinė traukė žmones į pasipelnymą, žemės, namų, aukso ir sidabro išsigijimą, o auksinė ir sidabrinė, nepatyrusios skurdo, bet, priešingai, iš prigimties turtingos, stengėsi vesti sielas į dorybę ir senovinę santvarką. Abiem pusėms kovojo tarpusavyje ir tempiant kiekvienai į save, pagaliau buvo prieitas vidury: susitarta žemę ir namus padaryti asmenine nuosavybe, o tuos piliečius, kuriuos iki tol jie saugojo kaip savo laisvus draugus ir maitintojus, nusprendė paversti vergais, padaryti juos žemės darbininkais ir tarnais, o patys ir toliau užsiimti karu ir eiti sargybą.

— Be abejo, ši permaina kilo dėl to.

— Ar šita santvarka nebus tarsi tarpinė tarp aristokratijos ir oligarchijos?

— Tikriausiai.

d IV. — Šitaip pasikeis santvarka; o kokia gi ji bus tada? Aišku, kad kai kuriais atžvilgiais ji mėgdžios ankstesniąją santvarką, kai kuriais — oligarchiją, nes ji yra tarpinė tarp šių dviejų, o kai ką turės ir visai savita.

— Taip.

— Tuo, kad bus gerbiami valdovai, kad šalies gyvėnėjai susilaikys nuo žemės darbų, amatų ir visokių kitokių pelningų užsiėmimų, bendru maitinimusi, gim-

548 nastikos pratimais ir karinėmis varžybomis, — visais šiais dalykais ši santvarka primins ankstesniąją.

— Taip.

e — Bet jie bijos išmintingiems vyrams patikėti valdžios vietas, nes ten jau nebebus nuoširdžių ir tiesių žmonių, o tik mišraus būdo; jie mėgs smarkius ir prastiesnio būdo žmones, iš prigimties daugiau tinkamus karui negu taikai, laikys garbingais dalykais klasią ir apgaule, kurių griebiamasi karo metu, — juk ši valstybė visą laiką kariaus. Štai kokie bus tos santvarkos saviti bruožai.

— Taip.

b — Tokie žmonės bus godūs turtu, kaip įprasta oligarchijoje. Tarsi laukiniai jie garbins tamsoje aukso ir sidabrą, turės įsirengę savo asmeninius sandėlius ir saugyklas, savo namus apsups sutvirtinimais; jie gyvens pasislėpę tuose savo lizduose ir švaistys pinigus motėrimams ir kam tik panorės.

— Tikra teisybė, — pritarė Glaukonas.

c — Jie bus šykštūs, nes garbins pinigus; savo turtą jie slėps ir mėgs gyventi iš kito kišenės, tenkindami savo aistras. Malonumams jie atsiduos slapta, stengdamiesi pabėgti nuo įstatymo kaip vaikai nuo griežto tėvo, nes jie buvo auklėjami ne ištikinėjimu, o prievartai, nepaisė tikrosios Mūzos, tos, kurios sritis — dialektika ir filosofija, ir labiau vertino gimnastiką negu dailiuosius menus.

— Tu kalbi apie santvarką, kurioje gėris sumišęs su blogiu.

— Joje iš tikrųjų viskas sumišę. Tik vienas dalykas joje krinta į akis — garbės troškimas ir jos vaikymasis, atsiradęs dėl to, kad ten viešpatuoja aistros.

— Taip, šitai labai krinta į akis.

d — Tokia yra ir taip atsiranda ši santvarka. Aš nuo piešiau tik jos apmatų⁸, o smulkmenas praleidau, nes jau ir to pakanka, kad pamatytum, koks ten bus teisingiausias ir koks — neteisingiausias žmogus; aptarti visas santvarkas ir visus žmonių būdus, nieko nepraleidžiant, būtų labai ilgas darbas.

— Teisybė, — sutiko Glaukonas.

V. — O koks bus šioje santvarkoje gyvenantis žmogus? Kaip jis bus ugdomas ir kokie bus jo bruožai?

— Aš manau, — tarė Adimantas, — kad savo siekimu būtinai pasižymėti jis bus panašus į Glaukoną⁹.

— Galbūt, bet, mano manymu, jis skiriasi nuo Glaukono štai kuo.

— Kuo?

— Jis yra smarkesnis, mažiau išprusęs ir, nors vertina išprusimą ir mielai klausosi kitų kalbų, bet pats visai nemoka kalbėti. Toks žmogus vergams yra labai kietas, nors jų neniekina, nes yra pakankamai išauklėtas; su laisvais žmonėmis jis elgiasi mandagiai, o valdovams yra labai paklusnus. Trokšdamas valdžios ir garbės, jis mano, kad valdžios pagrindas turi būti ne iškalba ir kiti panašūs dalykai, bet kariniai žygdarbiai ir apskritai karo dalykai; todėl jis mėgsta gimnastiką ir medžioklę.

— Šitoks būdas tinka tokiai santvarkai.

— Jaunystėje toks žmogus gal ir niekins turtus, bet sendamas jis vis labiau juos pamėgs, nes turės savo prigimtyje gobšumo daigų ir dorybei svetimų priemonių — juk ji paliko jo geriausias sargas.

— Koks sargas? — paklausė Adimantas.

— Proto ir meninio išprusimo derinys. Tik šitai išsaugoja dorybę per visą gyvenimą, jeigu žmogui ji būdinga.

— Gražiai pasakei.

— Toks jaunuolis panašus į savo timokratinę valstybę.

— Tikrai panašus.

— Štai kaip jis pasidaro toks: kartais tai būna suaugęs gero tėvo sūnus, kai tėvas gyvena blogai tvarkomoje valstybėje ir todėl vengia garbės, valdžios vietų, teismo bylų ir visokio panašaus triukšmo, verčiau būna kuklus, kad tik išvengtų nemalonių.

— Kaip šitai atsiliepia jo sūnui? — paklausė Adimantas.

282

d

— Pirmiausia jis girdi motiną skundžiantis, kad jos vyras nesąs valdžioje ir dėl to ji patirianti pažeminimą moterų draugėje; ji matanti, kad vyras nesirūpinąs praturtėti, neatsikertąs įžeidėjams nei teismuose, nei susirinkimuose, bet lengvai pakėnčia visokias nuoskaudas; ji nuolat pastebinti, kad jis visą laiką galvojęs tik apie save, o ją ne itin gerbia, nors ir neįžeidinėjęs. Ji piktinasi visu tuo ir sako sūnui, kad jo tėvas esąs ne vyras, o lepšė, ir kitus panašius dalykus, kuriuos tokiais atvejais žmonos mėgsta porinti apie savo vyrus.

— Taip, čia jos visada ištikimos sau, — tarė Adimantas.

— Tu žinai, — tęsiau, — kad kartais ir tokių vyrų tarnai slaptai pasakoja sūnams panašius dalykus — atseit iš gailėsčio, kai mato, kad šeimininkas neišreikalauja skolos iš savo skolininko arba nenubaudžia kito skriaudiko, — ir ragina vaiką, kad užaugęs atkeršytų jiems už tai ir pasirodytų vyriškesnis už savo tėvą. Išėjęs iš namų, jaunuolis mato ir girdi maždaug tą patį: tuos, kurie dirba savo darbą, vadina kvailiais ir su jais nesiskaito, o tuos, kurie užsiima ne savo reikalais, gerbia ir giria. Jaunuolis, visa tai girdėdamas ir matydamas, įsiklauso ir į tai, ką sako jo tėvas, ir iš arti mato, ką šis veikia, nepaisydamas kitų žmonių. Štai kaip ji visa tai veikia: tėvo įtaka ugdo ir stiprina protinę jo sielos pradžią, o kitų žmonių įtaka — geidžiantį ir aistringą pradus; kadangi jis yra neblogas žmogus, tik pakliuvęs į prastą draugiją, jis pasirenka vienių tarp tų dviejų požiūrių ir savo sielą valdyti patiki kažkam tarpiniam — garbės troškimui ir aršumui, štai kodėl jis tampa garbetroška ir stengiasi prasimušti.

— Tu puikiai paaiškina, kaip išsiugdo jo būdas.

— Taigi jau aptarėme antrąją iš eilės valstybės santvarką ir ją atitinkantį žmogų.

— Aptarėme.

VI. — Tad ar nederėtų dabar priminti Eschilo žodžius: „Prie kito miesto stovi kitas vyras“¹⁰, o gal ver-

283

550

b

c

čiau, laikydamiesi savo metodo, iš pradžių aptarkime pačią valstybę?

— Geriau šitaip.

— Po šios santvarkos, mano manymu, eina oligarchija.

— Kokią santvarką tu vadini oligarchija?

— Tai santvarka, paremta turto cenzu, — valdo turtingieji, o skurdžiai nedalyvauja valdyme.

— Suprantu.

— Ar nereikėtų paaiškinti, kokių būdu iš timarchijos pereinama į oligarchiją?

— Žinoma, reikėtų.

— Bet juk ir aklam aišku, kaip vyksta šis perėjimas.

— Kaip?

— Turtų susitelkimas paskirų žmonių rankose žudo timokratiją. Pirmiausia jie ieško, kaip juos panaudoti, ir keičia įstatymus, mažai jų paisydami; taip elgiasi ir jie patys, ir jų žmonos.

— Tai tiesa.

— O paskui, — tęsiau, — žiūrėdami, kuo kuris prašesnis, ir varžydamiesi vienas su kitu, jie visus piliečius padaro panašius į save.

— Be abejo.

— Kuo labiau jie vertina tolesnį žengimą pirmyn turtėjimo keliu, tuo mažiau gerbia dorybę. Turtas ir dorybė yra tokie skirtingi, kad, uždėjus juos abu ant svarstyklių lėkščių, vienas iš jų visada nusvers kitą.

— Teisybė.

— Jei valstybėje garbinamas turtas ir turtingieji, vadinasi, joje negerbiami dorieji ir pati dorybė.

— Aišku.

— Žmonės visada atsiduoda tam, ką vertina, ir nesirūpina tuo, kas nevertinama.

— Taip yra.

— Šitaip savimylės ir garbėtroškos tampa godūs ir siekia praturtėti, ir visi giria turtuolius, jais žavisi, sodina į valdžios vietas, o vargšus niekina.

— Tai tiesa.

d

e

551

234

— Turto cenzas tampa įstatymu ir oligarchinės santvarkos norma: kuo santvarka labiau oligarchinė, tuo cenzas didesnis, kuo mažiau oligarchinė — tuo mažesnis. Tiems, kurie neturi nustatyto turto, neleidžiama dalyvauti valdžioje. Tokia santvarka įvedama arba ginklu, arba įbauginus piliečius. Ar ne taip?

— Taip.

— Tai maždaug tokia yra toji santvarka.

— Taip. Bet kokie yra jos papročiai ir kas sudaro jos ydingumą, kuris, kaip sakėme, jai būdingas?

VII. — Pagrindinė yda, — tariau, — tai pats jos pagrindas. Tik pagalvok, kas atsitiktų, jei vairininkai laivuose būtų skiriami pagal turto cenzą, o vargšui, net jei jis geriau sugebėtų vairuoti laivą, neleistų būti vairininku.

— Nelabai kur nuplauktum tokiu laivu.

— Ar ne tas pat yra ir kiekvienu kitu atveju, kai reikia valdyti?

— Aš manau, kad tas pat.

— Išskyrus valstybę? Ar ir valstybėje tas pat?

— Tuo labiau, nes ją valdyti nepaprastai sunku, o valdymo reikšmė didžiulė.

— Tai pirmoji ir labai didelė oligarchijos yda.

— Atrodo, kad taip.

— Na, o šita yda ar mažesnė?

— Kokia?

— Tokia valstybė nebus vieninga, joje bus tarsi dvi valstybės — turtingųjų ir vargšų, gyvenančių toje pačioje vietoje ir nuolat rezgančių vieni kitiems pinkles.

— Prisiekiu Dzeusu, ši yda nė kiek ne mažesnė.

— Negerai dar ir tai, kad jie negalės kariauti, nes arba oligarchai, apginklavę minią, bijos jos labiau negu priešų, arba, atsisakę apginkluoti minią, jie pasirodys kovoje esą tikri oligarchai; be to, dėl šykštumo jie nepamorės eikvoti pinigų karui.

— Tai negerai.

— Na, o šimtadarbiškumas? Juk mes jau ir anksčiau peikėme, kad, esant šitokiai santvarkai, tie patys

552

žmonės ir žemę dirbs, ir pinigų kraus, ir kariaus, žodžių, darys viską iškart. Ar tau atrodo, kad tai teisinga?

— Jokių būdu ne.

— Pagalvok, ar ne tokioje santvarkoje suklestės didžiausioji iš visų blogybių?

— Kokia?

— Galimybė parduoti visą savo turtą, o kitam — jį išgyti, ir pardavus toliau gyventi valstybėje, nepriklausant nė vienam iš luomų — nei verslininkų, nei amatininkų, nei raitelių, nei hoplitų, — ir būti tais, kuriuos vadina skurdžiais ir vargšais.

— Ši santvarka tarsi sukurta tam!

— Oligarchijoje tokiems dalykams nėra jokių kliūčių — kaip vieni nebūtų pertekę turtų, o kiti — visiškai skurdžiai.

— Teisybė.

— Pažvelk dar štai į ką: kai turtingas žmogus švaisa savo turtą, ar valstybei tai teikia kokią nors naudą ta prasme, kaip mes ką tik kalbėjome? O gal tik atrodo, kad jis priklauso prie tų, kurie valdo, o iš tikrųjų jis valstybėje nei valdovas, nei pavaldinys, bet tik savų turtų eikvotojas?

— Taip, jis tik atrodo toks, o iš tikrųjų yra eikvotojas.

— Jei neprieštarauji, pasakysime, kad, kaip koriuose atsiradęs tranas yra nelaimė spiečiui, taip ir toks žmogus savo namuose — nelaimė valstybei.

— Teisingai, Sokratai.

— Visus skraidančius tranus dievas sukūrė be geluonių, o rėpliojančius — vienus be geluonių, už tai kitus — su baisiausiais geluoniais. Tie, kurie be geluonių, visą amžių būna skurdžiai, o iš tų, kurie turi geluonį, išeina niekadėjai. Ar ne tiesa, Adimantai?

— Tikra tiesa.

— Todėl kur valstybėje pamatysi skurdžių, žinok, kad ten slepiasi ir tie, kurie vagia, nupjausto pinigines, išniekina šventyklas ir daro kitokius piktus darbus.

— Aišku.

— Na, o oligarchinėse valstybėse ar yra skurdžių?

— Išskyrus valdanciuosius, ten beveik visi yra skurdžiai, — atsakė Adimantas.

— Tad ar neturime pagrindo manyti, kad, kita vertus, ten daug ir nedorėlių, turinčių geluonis, kuriuos tik valdžia jėga sulaiko nuo nusikaltimų?

— Turime.

— Ar negalima tvirtinti, kad žmonės tampa tokie dėl neįsprusimo, netikuso auklėjimo ir blogos valstybės santvarkos?

— Taip ir yra.

— Štai kokia yra oligarchinė valstybė ir kiek joje blogybių — o gal ir dar daugiau.

— Galbūt.

— Taigi jau aptarėme ir tą santvarką, kuri vadinama oligarchija. Joje valdantieji parenkami pagal turto cenzą. Dabar pažvelkime ir į ją atitinkantį žmogų — kaip jis atsiranda ir kokios jo savybės.

— Pažvelkime.

VIII. — Timokratinis žmogaus būdas tampa oligarchiniu šitokiu būdu.

— Kokiu?

— Timokrato sūnus iš pradžių seka tėvu, eina jo pėdomis, o paskui pamato, kad tėvas sužlugo, netikėtai atsitrenkęs į valstybę tarsi į povandeninę uolą, — taip gali atsitikti, jeigu tėvas buvo karo vadas ar užėmė kokias nors aukštas pareigas valstybėje, o paskui dėl šmeižikų apkalbų buvo patrauktas į teismą ir nuteistas mirti arba ištremtas, arba neteko pilietybės teisių ir viso savo turto.

— Suprantama.

— Visa tai matydamas, nukentėjęs ir praradęs turtą ir netgi, aš manau, baimindamasis dėl savo galvos, jis sielos gilumoje nuverčia nuo sosto garbės troškimą ir išdidumą. Pažėmintas skurdo, jis griebiasi kokio nors pelningo užsiėmimo, tampa nepaprastai taupus ir savo darbu pamažu kraunasi turtą. Argi šitoks žmogus savo sieloje nepasodins į sostą godumo ir šykštumo ir ne-

padarys jų Didžiojo karaliumi su tiara¹¹ ant galvos, apkarstytu vėriniais, su trumpu persišku kardu už diržo?

— Tikriausiai.

— O protingumą ir arumą jis pasodins ant žemės iš abiejų sosto šonų kaip vergus. Jis neturės jokių kitų minčių, išskyrus tai, kaip padidinti savo kuklius išteklius. Be turto ir turtuolių, daugiau niekas nekels jam susižavėjimo ir pagarbos, o jo garbės troškimas apsibos turtų kaupimu ir visu tuo, kas padeda jų įsigyti.

— Nėra kito kelio, kuris garbės trokštantį jaunuolį taip greitai ir tvirtai vestų į godumą.

— Tai ir bus oligarchinės santvarkos žmogus.

— Šitai rodo, kaip pasikeičia ankstesnę santvarką atitikęs žmogus.

— Dabar pažūrėkime, ar jis atitinka oligarchinę santvarką.

— Pažūrėkime.

IX. — Visų pirma jų panašumą sudaro tai, kad jis labai vertina turtą.

— Be abejo.

— Jis taupus ir darbštus, tenkina tik būtiniausius savo norus, o visų kitų išlaidų atsisako ir kitus troškimus numalšina kaip tuščius.

— Iš tikrųjų taip.

— Jis vaikščioja paniuręs, iš visko darydamas pinigų ir juos kaupdamas. Tokius žmones minia giria. Argi jis neprimena panašios valstybės santvarkos?

— Man atrodo, primena. Bent jau ir tokia valstybė, ir toks žmogus labiausiai vertina pinigų.

— Toks žmogus, manau, nekreipia dėmesio į savo išsilavinimą.

— Tikriausiai, nes kitaip nebūtų pasirinkęs neregio vadovauti chorui ir taip labai jo negarbintų¹².

— Gerai. Pagalvok dar štai apie ką. Ar neskysime, kad dėl išsilavinimo stokos jame atsiranda tranų polinkių — iš dalies elgetišių, iš dalies nusikaltėlių, — nors iš atsargumo jis juos trando?

— Taip.

288

— Ar žinai, į ką žiūrėdamas išvysi jų nedorybes?

— Į ką? — paklausė Adimantas.

— Į tai, kaip jie globoja našlaičius arba daro ką nors kita, kur jie gali nevaržomi nedorai elgtis.

— Tavo teisybė.

— Argi iš to neaišku, kad kituose versliniuose santykiuose toks žmogus, turėdamas gerą vardą, nes yra laikomas teisingu, dar išlikusių gerų savybių padedamas, sutrando savo blogus polinkius, nors ir nėra tikras, kad taip bus geriau; jis juos sutrando ne proto skatinamas, o tik verčiamas baimės, nes dreba dėl savo turto.

— Tikrai taip yra.

— Pristiekiu Dzeusu, — tariau, — tu daugelyje iš šių žmonių aptiksi tranų polinkių, kai kalba eina apie išlaidas kito sąskaita.

— Taip, šie jų polinkiai labai stiprūs.

— Vadinasi, tokį žmogų drasko nuolatiniai vidiniai nesutarimai — tai jau bus ne vienas, o du žmonės; vienos aistros nugalė kitas, dažniausiai gerosios — blogąsias.

— Tai tiesa.

— Todėl toks žmogus, mano nuomone, vis dėlto padoresnis už daugelį kitų, nors tikroji dorybė, kurią sudaro sielos harmonija ir santarvė, yra jam labai tolima.

— Ir man taip atrodo.

— Taupumas neeis šiam žmogui pasirodyti savo sąskaita, kai piliečiai varžysis dėl pergalės ar taurios savimeilės patenkinimo: jis nenorės leisti pinigų dėl tokių varžybų ir garbės, bijodamas, kad nesužadintų savyje švaistymo aistros ir nepadarytų jos sąjungininkę, siekiant patenkinti savimeilę; jis kovos kaip tikras oligarchas, išleisdamas kuo mažiau savo išteklių, ir dažniausiai pralaimės, bet už tai išsaugos savo turtus.

— Teisybė.

— Tad ar galima dar abejoti, kad šis šykštuolis ir turtuolis yra panašus į oligarchinę valstybę?

— Jokiu būdu negalima, — atsakė Adimantas.

289

554

b

c

d

e

X. — Dabar, matyt, reikia aptarti demokratiją — kokiū būdu ji atsiranda ir kokios yra jos ypatybės, — kad perprastume demokratinio žmogaus būdą ir galėtume apie jį spręsti.

— Šitaip mes paėjėtume į priekį pasirinktuoju keliu.

— Oligarchija pereina į demokratiją maždaug šitaip: tai atsitinka, kai žmonės atsiduoda nepasotinamam tariamo gėrio vaikymuisi — pasidaryti kuo turtingesniems.

— Kaip tu šitai supranti?

— Mano nuomone, oligarchijoje valdantieji, turintys savo rankose valdžią tik todėl, kad yra labai turtingi, nepanorės įstatymu uždrausti palaidiems jaunuoliams švaistyti savo turtą ir jo netekti, nes patys, supirkinėdami jų turtus ar skolindami jiems už palūkanas pinigų, tikisi dar labiau praturtėti ir pasidaryti dar galingesni.

— Kaip tik to jie siekia.

— Argi neaišku, kad tokios valstybės piliečiams neįmanoma kartu ir turtą garbinti, ir būti pakankamai nuosaikiems — jie neišvengiamai nepaisys arba vieno, arba kito iš tų dviejų dalykų.

— Pakankamai aišku, — tarė Adimantas.

— Oligarchijose nekreipama dėmesio į palaidumą ir leidžiama jam klestėti, todėl kartais ir kilnūs žmonės ten neišvengia skurdo.

— Tikrai taip būna.

— Mano nuomone, tokioje valstybėje šie žmonės sėdi be darbo, bet už tai jie turi geluonį ir yra apsiginklavę; vieni iš jų įbridę į skolas, kiti netekę pilietinių teisių, dar kitus ištiko ir viena, ir kita; jie nekenčia ir stato pinkles tiems, kurie dabar valdo jų turtus, taip pat ir kitiems, ir trokšta perversmo.

— Visa tai tiesa.

— O palukininkai, paskendę savo reikaluose, tarsi nepastebi tokių žmonių; jie dairosi į kitus ir, radę kur nuolaidesnį, suleidžia jam geluonį — piniginę paskolą — ir, lupdami už paskolintus pinigus palūkanas, ku-

rios daug kartų viršija skolą, veisia valstybėje tranus ir elgetas.

— Ir dar kokią daugybę jų!

— Kai valstybėje įsiliepsnoja toks blogis, jie nenori jo gesinti, uždrausdami elgtis su savo turtu kaip kam patinka arba išleisdami kitą įstatymą, pašalinantį šią nelaimę.

— Kokį?

— Įstatymą, kuris paremtų pirmąjį ir priverstų piliečius siekti dorybės. Juk jeigu įstatymu būtų nustatyta, kad daugumą sandėrių piliečiai sudarinėtų savo pačių rizika, valstybėje būtų mažiau begėdiško lupikavimo ir sumažėtų tų blogybių, apie kurias kalbėjome.

— Tikrai sumažėtų, — pritarė Adimantas.

— Mūsų laikais dėl visų šių priežasčių valdantieji kaip tik šitaip ir nuteikia pavaldinius, o jų pačių ir jų aplinkos žmonių laikai yra išlepinti; jie leidžia laiką be darbo, pasiduoda kūno ir sielos suglelimui, yra vangūs, nesugeba susitvardyti nei sielvartuose, nei malonumuose.

— Kitaip ir negali būti.

— O patys tėvai, niekuo daugiau nesirūpindami, kaip tik turtėjimu, nė kiek ne daugiau jaudinasi dėl dorybės negu skurdžiai.

— Nė kiek.

— Štai kokia yra valdovų ir pavaldinių būklė. Tuo tarpu jie būna vieni greta kitų ir kelionėse, ir kitokuose susibūrimuose: šventiniuose vaidinimuose, karo žygiuose, plaukdami tuo pačiu laivu, būdami tuose pačiuose kariniuose būriuose; pagaliau ir pavojuose jie yra drauge, ir nė vienas iš šių aplinkybių vargšai turtuolių akyse nepasirodo esą niekingi. Priešingai, dažnai vargšas, išdžiūvęs, idegęs saulėje, stovėdamas rikiuotėje šalia pavėsyje užaugusio turtoolio, užsiauginsio per daug lašinių, mato, kaip šis šniokštuoja ir nežino, ką daryti. Ar tu manai, kad jis nepagalvos, jog tokie žmonės yra turtingi tik dėl vargšų bailumo, ir ar, susitikęs kitą tokį pat vargšą, kai nematys pašalinės

e akys, nepasakys jam: „Tie žmonės nuo mūsų priklauso, jie yra niekingi“?

— Žinau, kad jie taip ir galvoja, — tarė Adimantas.
— Panašiai kaip liguistam kūnui užtenka mažiausio išorinio sukrėtimo, kad apsirgtų, o kartais jame atsiranda sutrikimų ir be išorinių priežasčių, taip ir pa-našioje būklėje esanti valstybė dėl mažiausios dings-ties suseraga ir kariauja pati su savimi; be to, kai kurie jos piliečiai pasikviečia į pagalbą kurią nors oligar-chinę valstybę, o kiti — demokratinę, tačiau kartais vidaus karas kyla ir be išorinio įsikišimo.

557

— Ir netgi labai dažnai.
— Demokratija, mano nuomone, įsigali tada, kai vargšai, nugalėję savo priešus, vienus iš jų išžudo, ki-tus išstremia, o visus kitus sulygina pilietinių teisių ir valstybės valdymo atžvilgiu — valstybinės pareigos demokratijoje dažniausiai skirstomos burtų keliu.

— Taigi šitaip įvedama demokratija — arba ginklu, arba kai jos priešininkai išsigandę atsitraukia.

b XI. — Kaip žmonės gyvena šioje santvarkoje ir kokia ji yra? Juk aišku, kad ji atsiliepia ir žmogui, ku-ris irgi įgyja demokratinių bruožų.

— Aišku.

— Visų pirma tai bus laisvi žmonės, valstybėje įsi-galės visiškai laisvė ir atvirumas, ir kiekvienas galės daryti, ką nori.

— Bėnt jau taip kalbama.

— Kur yra laisvė, ten kiekvienas gali susikurti to-ki asmeninį gyvenimą, koks jam patinka.

— Aišku.

c — Tad, aš manau, tokioje santvarkoje žmonės bus labai įvairūs.

— Žinoma.

— Atrodytų, — tariau, — kad tai geriausia iš visų santvarkų. Kaip visokiomis spalvomis išmargintas ap-siaustas, taip ir ši santvarka, išmarginta visokiais pa-pročiais, gali pasirodyti gražiausia. Galimas daktas, kad, kaip vaikai ir moterys gėrasi viskuo, kas marga, taip daugelis šią santvarką laikys esant geriausia.

292

— Daug kas ją tokia laikys, — pritarė Adimantas.
— Esant demokratijai, mano mielas, patogu pasi-rinkti valstybės santvarką.

— Ką tu turi galvoje?

— Mat dėl laisvės daryti, ką nori, joje glūdi visos santvarkų rūšys. Tas, kuris panorės įkurti valstybę, kaip mudu, būtinai turės vykdyti ten, kur yra demokra-tija, ir, atsidūręs tarsi visokiausių santvarkų mugėje, išsirinkti tą, kuri jam patinka, o pasirinkęs įkurti vals-tybę!

e — Tikriausiai ten netrūks santvarkų pavyzdžių.

— Demokratinėje valstybėje visai nebūtina daly-vauti valdyme, nors ir turėtum tokių sugebėjimų; ne-būtina ir paklusti, jei nenori, arba kariauti, kai kiti kariauja, arba gyventi taikoje kaip kiti, jei nenori taikos. Kita vertus, jei įstatymas ir draudžia tau val-dyti arba teisti, tu vis tiek gali valdyti ir teisti, jei tik tau ateis į galvą tokia mintis. Argi iš pirmo žvilgsnio toks gyvenimas neatrodo dieviškas ir saldus?

— Iš pradžių galbūt, — atsakė Adimantas.

— Na, o gailestingumas nuteistųjų atžvilgiu? Argi tu nesi matęs, kaip šitokioje santvarkoje žmonės, nu-teisti mirti arba ištremti, pasilieka ir sukinėjasi visuo-menėje, vaikščioja tarsi didvyriai — tarytum jie nie-kam nerūpėtų ir niekas jų nepastebėtų?

— Daug tokių mačiau.

b — Šitas atlaidumas — tai ne kokia nors demokra-

tinės santvarkos smulkmena; tai panieka visam tam, ką mes laikėme svarbiais dalykais, kurdami savo vals-tybę. Mes sakėme, kad, jei žmogus neapdovanotas ga-bumais, jis niekada netaps dorybingas; tas pat bus ir tuo atveju, jei jis iš mažens žaisdamas ir mokydamasis nesusidurs su grožiu. Tuo tarpu demokratija, išdidžiai pamynusi visa tai, visai nesirūpina, kas nuo kokių už-siėmimų pereina prie valstybinės veiklos. Žmogui reiš-kiama pagarba, jei tik jis parodo savo palankumą mi-niai.

c — Tikrai puiki santvarka!

293

— Štai tokios savybės būdingos demokratijai — santvarkai, neturinčiai jokio valdymo, bet maloniam margai. Joje įgyvendinama savotiška lygybė — sulyginami lygūs ir nelygūs.

— Tu kalbi visiems žinomus dalykus, — tarė Adimantas.

XII. — Pažiūrėk, kaip visa tai atsiliepia paskiram žmogui. O gal pirmiau reikia aptarti, kaip atsiranda tie jo bruožai, panašiai kaip mes aptarėme pačią santvarką?

— Taip.

— Ar ne šitaip tai vyks: šykštuoliui oligarchui gimis sūnus, kuris bus auklėjamas pagal tėvo pažūras ir įpročius.

— Suprantama.

— Kaip ir tėvas, jis prievarta slopins tuos savo troškimus, kurie skatina švaistyti pinigus, o ne juos kaupti — tokius troškimus galima pavadinti nebūtinais.

— Aišku.

— Kad aiškiau susikalbėtume, jei nori, pirmiau nusistatykite, kurie troškimai būtinai, o kurie ne.

— Noriu, — atsakė Adimantas.

— Būtinai turėtų pagrįstai vadinsime tuos, kurių neįmanoma atsikratyti, ir tuos, kurie būna naudingi, jei juos patenkini. Ir vienus, ir kitus patenkinti siekia pati mūsų prigimtis.

— Teisybė.

— Vadinsi, juos pagrįstai galėsime vadinti būtinais?

— Pagrįstai.

— O tuos troškimus, kurių galima atsikratyti, jei dėsi pastangas iš pat jaunų dienų, ir kurie neteikia jokios naudos, bet dažnai net, priešingai, daro žalą, pavadinę nebūtinais, turbūt pasieltgume teisingai?

— Be abejo.

— Dabar aptarkime vienus ir kitų troškimų pavyzdžius, kad susidarytume bendrą jų vaizdą.

— Šitai reikia padaryti.

— Ar maisto, tai yra duonos ir ko nors prie duonos, poreikis nėra būtinas, kad būtume sveiki ir gerai jaustumėmės?

— Manau, kad būtinas.

— Duonos poreikis būtinas dėl dviejų priežasčių — jis yra naudingas ir reikalingas gyvybei palaikyti.

— Teisybė.

— O priedo prie duonos, tai yra mėsos ar žuvies, poreikis būtinas tiek, kiek tas priedas padeda palaikyti gerą savijautą.

— Suprantama.

— Na, o noras dar ir kitokių, prašmatnesnių, valgių, kurio galima atsikratyti, jei iš mažens jį tramdysi ir stengiesi užkirsti jam kelią auklėjimu, yra žalingas ir kūnui, ir sielai, nes jis neugdo nei proto, nei nuosaukumo. Todėl teisinga jį vadinti nebūtinu.

— Teisinga.

— Ar nederėtų šių troškimų pavadinti niokojančiais, o pirmųjų — pravarčiais ir naudingais, nes jie padeda veikti?

— Taip, žinoma.

— Tą patį pasakysime ir apie meilės bei kitus panašius troškimus.

— Tą patį.

— Tas, kurį pavadiname tranu, pilnas tokių nebūtinų norų ir troškimų ir yra jų valdomas, o šykštų, oligarchinio būdo žmogų valdo tik būtinai troškimai.

— Suprantama.

XIII. — Dabar grįžkime atgal, — tariau, — ir pažūrėkime, kaip iš oligarcho pasidaro demokratas. Dažniausiai šitai atsitinka taip.

— Kaipgi?

— Kai jaunas žmogus, kuris, kaip mes ką tik sakėme, nebuvo deramai auklėjamas, o tik pratinamas tauptyti, paragauja tranų medaus ir atsiduria pavojingų ir plėšrių žvėrių, galinčių suteikti jam įvairiausių ir margiausių smagumų, draugėje, tada jo viduje ir prasideda perėjimas nuo oligarchinio būdo prie demokratinio.

— Taip, tai neišvengiama, — pritarė Adimantas.

— Kaip valstybėje įvyksta perversmas, kai tam tikrai daliai jos piliečių teikiama išorinė parama dėl pažiūrų giminingumo, taip ir jaunuolis pasikeičia, kai tam tikrai jo troškimų daliai iš išorės padeda jai giminingų troškimų rūšis.

— Be abejo.

— O jeigu kaip atsvarą kas nors teikia pagalbą jo oligarchiniam pradui — nesvarbu, ar tai bus tėvo pamokymai ar priekaištai, ar kitų šeimos narių, — jo viduje kils maištas ir pasipriešinimas, taip pat ir kova su pačiu savimi.

— Žinoma.

— Tokiu atveju kartais demokratinis pradas patraukia oligarchiniam iš kelio, kai kurie troškimai išnyksta, kiti išvejami, jaunuolio sieloje atsiranda gėda, ir viskas vėl susitvarko.

— Kartais taip būna.

— Bet paskui vietoj išvytųjų slapta išauga kiti jiems giminingi troškimai, ir, kadangi tėvas yra nusimanus auklėtojas, jų atsiranda daug ir stiprių.

— Paprastai taip ir būna.

— Jie traukia jaunuolį į ankstesnę jo aplinką, ir šitas slaptas bendravimas pagimdo daug naujų troškimų.

— Suprantama.

— Galų gale jie užima jaunuolio sielos akropolį, pamatę, kad jis tuščias: ten nėra nei žinių, nei gerų įpročių, nei teisingų kalbų — visų tų geriausių žmonių proto saugotojų ir gynėjų, kuriuos myli dievai.

— Be abejo.

— Jų vietą urmu užima klaidingos nuomonės ir pagyrūniški žodžiai.

— Tai neišvengiama.

— Tada jis vėl sugrįžta pas lotofagus¹³ ir atvirai ten apsigyvena. Jeigu artimieji pasiųs kariauną išgelbėti taupiajam jo sielos pradui, tai jo pagyrūniški žodžiai uždarys jame karališkos tvirtovės vartus, neišleis sąjungininkų kariaunos, nepriims netgi pasiunti-

560

b

c

d

296

nių — senesnių ir išmintingesnių žmonių protingų žodžių, nors tai būtų tik paskiri asmenys; jie nugalės mūšyje su taupioju pradui ir, pavadinę gėdą kvailystę, išvys ją, nuplėšę jai garbę, o nuosaikumą pavadins ištizimu ir, apdrabstę purvais, išmes lauk. Įsitikinę, kad nuosaikumas ir tvarkingas išteklų eikvojimas yra kaimiškas tamsumas ir žeminantis bruožas, jie pašalins juos iš savo šalies, remdamiesi daugybe nenaudingų užgaidų.

— Taip, šitai jie būtinai padarys.

— Ištuštinę ir apvalę jų jau užgrobtą jaunuolio sielą ir atidengę jai didžiąsias paslaptis, jie paskui įves į ją įžulumą, nesivaldymą ir ištivirkimą, išpuoštus ir apvainikuotus, didelio choro lydimus. Šlovindami juos, jie įžulumą vadins išprusimu, nesivaldymą — laisve, ištivirkimą — didžiadvasiškumu, begėdiškumą — narsumu. Argi ne šitokiu būdu jaunuolis, kurį auklėjo būtiniais troškimais, dar jaunystėje pereina prie palaido ir laisvo gyvenimo, nuolaidžiavimo nebūtinėms ir žalingiems troškimams?

— Tai visiškai akivaizdu.

— Tada šitoks žmogus gyvens, nebūtinėms troškimams skirdamas nė kiek ne mažiau pinigų, pastangų ir laiko negu būtinėms. Jei, laimei, jo pasinėrimas į ištivirkavimo siautulį nebus besaikis, tai, kai su amžiumi praeis didžiausios aistros, jis vėl išleis į savo sielą dalį išvytųjų troškimų, nebe visiškai atsiduos įsiveržusioms aistroms, ir jo sieloje atsiras tam tikra pusiauvyra: kiekvieną kartą jis paklus tam troškimui, kurį jam tarsį lemė burtai, o kai jį visiškai patenkins, paklus kitam, ir nė vieno neatsisakys, visus laikydamas lygiais.

— Be abejo.

— Bet vis dėlto jis nepriims teisingo samprotavimo, neįsileis jo į savo tvirtovę, ir, jei kas nors jam sakys, kad šitie štai malonumai kyla iš kilnių ir gerų troškimų, o anie — iš blogų ir kad šituos reikia puoselėti ir gerbti, o anuos — užgniaužti ir valdyti, jis purtys

297

561

b

c

galvą ir sakys, jog visi troškimai yra lygūs ir todėl visus reikia vienodai gerbti.

— Tokie žmonės iš tikrųjų taip elgiasi, — pritarė Adimantas.

— Toks žmogus diena iš dienos gyvena, pataikaudamas pirmam jį apėmusiam troškimui: čia jis girtauja, grojant fleitai, čia staiga geria tik vandenį ir kankina save, čia susižavi gimnastikos pratimais, čia jį apima tingulys, ir jis nieko nenori. Kartais jis susidomi pokalbiais, kurie atrodo esą filosofiški, dažnai užsima visuomeniniais reikalais: staiga pašokęs, pasako, kas jam užėjo ant liėžuvių, ir puola vykdyti. Susižavėję karingais žmonėmis — ir pasuko į tą pusę, o jeigu verslininkais — tada kita kryptimi. Jo gyvenime nėra jokios tvarkos, jo nevaldo būtinybė; toki gyvenimą jis vadina maloniu, laisvu ir laimingu ir taip gyvena visą laiką.

— Tu puikiai apsakei lygybę mėgstancio žmogaus gyvenimą.

— Aš parodžiau, — tariau, — kad šis žmogus toks pat daugiaveidis, margas ir puikus, kaip ir jo valstybė. Daugelis vyrų ir moterų pavydėtų šitokio gyvenimo, kuriame derinasi daugybė visokiausių santvarkų ir pačių.

— Taip, tai tiesa, — pasakė Adimantas.

— Vadinasi, pripažinsime, kad toks žmogus atitinka demokratiją ir todėl jį pagrįstai galime pavadinti demokratiniu žmogumi.

— Pripažinsime.

XIV. — Mums liko apžvelgti pačią nuostabiausią santvarką ir patį nuostabiausią žmogų: tai tironija ir tironas.

— Taip.

— Na, mielas, tai pažiūrėkime, kaip atsiranda tironija. Kad ji atsiranda iš demokratijos, tai aišku.

— Aišku.

— Ar ne panašiai, kaip iš oligarchijos atsiranda demokratija, taip iš demokratijos — tironija?

— Ką tu turi galvoje?

298

— Gėris, iškeltas kaip galutinis tikslas — dėl to ir atsirado oligarchija, — buvo turtas, ar ne?

— Taip.

— O nepasotinamas turtų siekimas ir nesirūpinimas niekuo kitu pražudė oligarchiją.

— Teisybė.

— Tai štai — demokratiją taip pat pražudo tai, ką ji laiko gėriu ir ko nepasotinamai siekia.

— O ką ji, tavo nuomone, laiko gėriu?

— Laisvę, — tariau. — Demokratinėje valstybėje tik ir girdi, kad tai yra gražiausias dalykas ir kad laisvam gimusiam žmogui tik tokioje valstybėje verta gyventi.

— Taip, šitai dažnai kartojama.

— Kaip aš ką tik sakiau, toks nepasotinamas viešo dalyko siekimas ir nesirūpinimas kitais dalykais iškreipia šią santvarką ir ruošia dirvą tironijai.

— Kaip tai atsitinka? — paklausė Adimantas.

— Kai laisvės ištroškusoje demokratinėje valstybėje valdžią paima nevykę vyno pilstytojai, valstybė per daug apsvaigsta nuo neatmieštos laisvės, o valdovus, jeigu jie nepakankamai nuolaidūs ir neduoda visiškos laisvės, apkaltina ir baudžia kaip nusikaltėlius ir oligarchus.

— Taip ir būna.

— Piliečius, kurie paklūsta valdžiai, drabsto purvais kaip nieko nevertus savanorius vergus, už tai valdovai, panašūs į pavaldinius, ir pavaldiniai, panašūs į valdovus, girtami ir gerbiami ir paskirų žmonių, ir visuomenės. Argi tokioje valstybėje neišvengiamai nepaplis laisvė viskam?

— Be abejo.

— Ji išiskverbs į kiekvienus namus, o galų gale nepaklusnumas prisigs net gyvuliams.

— Kaip suprasti tavo žodžius? — paklausė Adimantas.

— Pavyzdžiui, tėvas įpranta vaiką laikyti sau lygiu ir ima bijotis savo sūnų, o sūnus lyginasi su tėvu ir nejaučia pagarbos ir baimės savo gimdytojams, nes

299

nori būti laisvas, persikėlėlis susilygina su tikru piliečiu, o pilietis — su persikėlėliu; tas pat atsitiks ir su svetimšaliu.

563

— Taip būna.

— Be to, dar visokios kitos smulkmenos: mokytojas bijosi mokinių ir pataikauja jiems, mokiniai nekreipia dėmesio į mokytoją ir auklėtoją. Apskritai jaunieji ima mėgdžioti vyresnius ir lenktyniauja su jais ir žodžiais, ir darbais, o seniai, prisitaikydami prie jaunųjų, nuolat pokštauja ir tauškia niekus, mėgdžioja jaunuolius, kad neatrodytų niūrūs ir valdingi.

— Teisybė.

— Bet didžiausia laisvė, kurią tokioje valstybėje turi liaudis, — tai, kad pirktieji vyrai ir pirktosios moterys nė kiek ne mažiau yra laisvi negu jų pirkejai. Tiesa, mes būtume užmiršę pasakyti, kokią lygybę ir laisvę ten turi moterys, palyginti su vyrais, ir vyrai, palyginti su moterimis.

— Eschilo žodžiais tariant, „mes pasakysime tai, kas dabar mums ant liežuvių“¹⁴.

c

— Taigi aš taip ir kalbu. O kad žmogui tarnaujantys gyvuliai ščia yra laisvesni negu kur kitur, tuo niekas nenorėtų tikėti, pats nepamatęs. Čia ir kalės, kaip sako priežodis, — šeimininkės, arkliai ir asilai įpratę išdidžiai ir laisvai vaikštinėti, užkliudydami praeivius, jei šie nepasitraukia iš kelio. Taip ir visa kita čia trykšta laisve.

d

— Tu tarsi pasakoji man mano paties sapną, — pasakė Adimantas: — aš juk ir pats dažnai kenčiu nuo jų, kai vykstu į kaimą.

— O kai visa tai sudedi į krūvą, tai svarbiausias dalykas — tu ir pats šitai supranti — yra tai, kad piliečių siela pasidaro be galo jautri netgi dėl smulkmenų: bet kokia prievarta kelia jų pasipiktinimą kaip neleistinas dalykas. Galų gale, kaip žinai, jie ims nepaisyti net įstatymų — nei rašytų, nei nerašytų, — kad tik niekas neturėtų jiems valdžios.

— Šitai aš gerai žinau.

300

XV. — Tokia, mano mielas, yra ta graži ir jaunatviškai įžūli pradžia, iš kurios, kaip man atrodo, išauga tironija.

— Tikrai įžūli. Na, o kas būna paskui?

— Ta pati liga, kuri išsikerojo oligarchijoje ir pagaliau ją pražūdė, čia dėl savivalės dar labiau keroja ir stiprėja ir pavergia pačią demokratiją. Iš tikrųjų kiekvienas kraštutinis paprastai sukelia pasikeitimą į priešingą pusę — oro, augalų, kūrų būklės ir net santvarkos.

— Suprantama.

— Pernelyg didelė laisvė — ir paskiro žmogaus, ir valstybės, — matyt, paprastai virsta pernelyg didele vergija.

— Tam yra pagrindo.

— Taigi, — tariau, — tironija, suprantama, atsiranda ne iš kurios nors kitos santvarkos, o tik iš demokratijos — kitaip sakant, iš pernelyg didelės laisvės turi atsirasti didžiausia ir žiauriausia vergija.

— Suprantama.

— Bet, man atrodo, tu manęs ne šito klausai, o kokia liga, būdinga oligarchijai, lygiai taip pat pakerta ir demokratiją ir ją pavergia.

— Teisybė.

— Aš turėjau galvoje atsiradimą ypatingos rūšies žmonių — tinginių ir švaistūnų, vadovaujamų pašėlusių drašuolių, paskui kuriuos seka bailesnieji. Mes juos palyginome su tranais, iš kurių vieni turi geluonį, o kiti — neturi.

— Teisingai.

— Ir vieni, ir kiti, vos tik atsiradę bet kurioje valstybėje, sukelia tokius pat sutrikimus, kaip kūne uždegimas ir tulžis. Ir geras gydytojas, ir įstatymų leidėjas turi iš anksto imtis priemonių, kad užkirstų jiems kelią, kaip kad patyręs bitininkas žiūri, kad neatsirasėtų tranų, o jeigu jau jų atsiranda, tai reikia kuo greičiau išpjauti juos kartu su koriais.

— Pristekiu Dzeusu, tai būtina padaryti.

301

— Kad geriau išžiūrėtume tai, ką norime pamatyti, padarykime štai kaip.

— Kaip?

— Mintyse demokratinę valstybę padalykime į tris dalis — į tris tikrųjų susideda iš trijų dalių. Viena iš tų dalių bus tranai; jie čia atsiranda dėl savivalės, bet jų nė kiek ne mažiau negu oligarchijoje.

— Tai tiesa.

— Tik čia jie daug nuodingesni negu oligarchijoje.

— Kodėl?

— Oligarchijoje jie negali suklestėti ir lieka silpni, nes ten jie niekinami ir neprileidžiami prie valdžios. O demokratijoje jie — su mažomis išmintimis — vos ne valdo valstybę: nuodingiausieji tranai sako kalbas ir veikia, o kiti sėdi aplink tribūną, dūzgia ir nepakenčia, jei kas pamėgina kitaip kalbėti. Vadinasi, esant šiai santvarkai, viską, išskyrus tik nedaugelį dalykų, tvarko tokie žmonės.

— Iš tikrųjų.

— Iš minios išsiskiria ir kita dalis žmonių.

— Kokia?

— Kai visi vaikosi pelno, tie, kurie iš prigimties yra tvarkingesni, dažniausiai tampa turtingiausi.

— Suprantama.

— Iš jų, manau, tranai gauna daugiausia medaus ir lengviausiai jį iščiulpia.

— Kaipgi ji iščiulpsi iš tų, kurie jo mažai turi?

— Dėl to tokius turtuolius paprastai vadina tranų ganykla.

— Kaip tik dėl to.

XVI. — Trečiąją grupę sudaro liaudis — tie, kurie dirba savo rankomis, kuriems svetimas verteiškumas; jų turtas labai menkas. Susirinkę į krūvą, jie demokratijoje sudaro gausiausią ir galingiausią dalį.

— Taip, bet jie nelabai nori eiti į susirinkimus, jeigu negauna savo dalies medaus.

565

302

— Betgi jie visada gauna savo dalį, nes valdžia gali atimti iš turtingųjų jų nuosavybę ir išdalyti ją liaudžiai — žinoma, didžiausiąją dalį pasilikdama sau.

— Šitokiu būdu jie visada gauna savo dalį.

— O tie, iš kurių atima turta, yra priversti gintis, kalbėti liaudies susirinkimuose ir daryti visa, ką tik gali.

— Žinoma!

— Ir nors jie ir nerengtų sąmokslų, juos vis tiek apkaltins rezgant pinkles liaudžiai ir oligarchiskumu.

— Taip.

— Galų gale, matydami, kad liaudis, šmeižikų apgauta, ne iš blogos valios, o dėl nežinojimo yra pasirengusi susidoroti su jais, jie norom nenorom pasidaro tikrais oligarchijos šalininkais. Jie čia niekuo dėti — tiesiog jiems įgėlė tranas, ir dėl to juose gimė toks blogis.

— Tikra tiesa.

— Tada prasideda kaltinimai, bylos, vaidai.

— Taip.

— Liaudis paprastai išsirenka kurį nors vieną žmogų, jį puoselėja ir išaukština.

— Šitai jai būdinga.

— Todėl, — tariau, — aišku, kad tironas, jeigu jis atsiranda, visada išauga iš šios šaknies, kaip liaudies statytinis.

— Visiškai aišku.

— O nuo ko prasideda tokio statytinio virtimas tironu? Aišku, kad tai atsitinka tada, kai jis pradeda daryti tą patį, kas pasakojama mite apie Dzeuso Likiečio šventyklą Arkadijoje.

— Kas gi pasakojama tame mite? — paklausė Adimantas.

— Kad tas, kuris paragauja žmogaus širdies, plaučių ir kepenų, smulkiai supjaustytų ir įmaišytų į aukojamų gyvulių mėsą, būtinai virsta vilku. Ar negirdėjai šito pasakojimo?

— Girdėjau.

303

— Panašiai atsitinka ir liaudies vadui. Turėdamas savo rankose pernelyg paklusnią minią, jis neišstengia susilaikyti nuo savo gentainių kraujo. Priesingai, jis, kaip paprastai būna, pradės traukti žmones į teismą, remdamasis neteisingais kaltinimais, ir, atimdamas iš žmogaus gyvybę, suters savo sąžinę žmogžudyste: savo nešvaria burna ir liežuvio jis ragaus nužudytųjų tautiečių kraują. Bausdamas tremtimi ir mirtimi, jis siūlys panaikinti skolas ir iš naujo perdalyti žemę. Argi šitokiam žmogui nėra likimo lemta arba žūti nuo priešų rankos, arba tapti tironu ir iš žmogaus pasidaryti vilku?

566

— Tikrai lemta.
— Jis sukelia karą prieš tuos, kurie turi nuosavybę.
— Taip, jis padaro šitai.
— Jeigu jis pralaimėjo ir buvo ištremtas, o paskui vėl grįžo, savo priešų pykčiui, tai jis grįžta jau tikras tironas.

b

— Aišku.
— O jeigu tie, kurie jį išvijo, neišstengs jo vėl nuverstti ir nubausti mirtimi, apjuodinę piliečių akyse, tada jie kėslaus nužudyti jį slapta.
— Taip dažnai būna.
— Iš čia išplaukia visiems gerai žinomas tironų reikalavimas — kai tik jie įgyja tokią valdžią, liepia liaudžiai paskirti jiems asmens sargybinius, kad liaudies užtarėjas būtų sveikas ir gyvas.
— Šitai tai jau būtinai.
— Ir liaudis jam duoda juos, nes būgštuoja dėl jo gyvybės, o pati kol kas jaučiasi rami.

c

— Be abejo.
— Kai šitai pamato žmogus, turintis pinigų, o kartu ir pagrindą nekęsti liaudies, jis, mano mielas, tuoj pat, kaip orakulas nurodė Krezui,

prie žvirgždėtojo Hermo
Bėga skubiai ir nebijo, kad gali bailiu pasirodyt¹⁵.

— Antrą kartą jam jau netektų gėdytis savo bailumo,— pasakė Adimantas.

304

— Jeigu jį būtų pagavę, jis būtų buvęs nubaustas mirtimi.

— Būtinai.

— O tasai liaudies statytinis, aišku, neguli „išsitiesęs kaip milžins“¹⁶, bet, išžudęs daugelį kitų, stovi savo valstybės vežime jau ne kaip liaudies atstovas, o kaip tikras tironas.

— Kurgi jis nestovės!

XVII. — Dabar,— tariau,— pažiūrėkime, kas sudaro šio žmogaus ir tos valstybės, kurioje atsiranda toks mirtingasis, laimę.

— Pažiūrėkime.

— Pirmomis savo valdymo dienomis jis šypsosi visiems, sveikina kiekvieną sutiktąjį ir ginasį esąs tironas. Jis dalija pažadus ir paskiriems piliečiams, ir visai valstybei, jis panaikina skolas ir išdalia žemę liaudžiai ir savo svitai. Jis apsimeta esąs visiems galles-tingas ir malonus.

— Būtinai.

— O kai jis susidoroja su savo priešais — su vie-
nais susitaiko, kitus sunaikina — ir kai jie nebekelia jam pavojaus, jis pirmiausia įtraukia piliečius į karus, kad liaudžiai būtų reikalingas vadas.

— Suprantama.

— Be abejo, ir dėl to, kad mokesčiai nukurdintų piliečius ir jie diena iš dienos plūktųsi, neturėdami kada regzti pinklių prieš jį.

— Aišku.

— O jeigu jis įtars ką nors galvojant kitaip ir nenorint pasiduoti jo valdžiai, tokius žmones jis sunaikins ta dingstimi, kad jie esą pasidavę priešams. Todėl tironas visada turi kurstyti karą.

— Be abejo.

— Bet tokie jo veiksmai kelia vis didesnę piliečių neapykantą.

— Kaipgi nekels!

— Be to, ir kai kurie iš įtakingų asmenų, padėjusių jam paimti valdžią — bent jau drąsiausieji iš jų,—

305

20 Platonas

567

pradės atvirai ir kalbėdamiesi tarp savęs reikšti jam savo nepasitenkinimą tuo, kas dedasi.

— Be abejo.

— Kad išlaikytų valdžią, tironas turės juos visus sunaikinti, ir galų gale nei iš draugų, nei iš priešų neliks nė vieno bent kiek vertesnio žmogaus.

— Aišku.

— Todėl jis turi budriai sekti tuos, kurie yra naršūs, didžiadaviai, protingi, turtingi. Tirono klestėjimas pagrįstas tuo, kad jis neišvengiamai yra priešiškas visiems šiems žmonėms ir rezga prieš juos pinkles, kol apvalo nuo jų valstybę.

— Nieko sau apvalymas!

— Taip,— tariau,— jis priešingas tam, kurį naudoja gydytojai: šie pašalina iš kūno visą, kas blogiausia, o palieka tai, kas geriausia, tuo tarpu tironas elgiasi priešingai.

— Matyt, jis privalo taip elgtis, jei nori išlaikyti valdžią.

XVIII. — Jis yra supančiotas palaimingos būtinybės — arba gyventi kartu su gauja niekšų, ir dar jo nekenciančių, arba visai negyventi!

— Taip, supančiotas.

— Kuo labiau jis išipyks piliečiams, šitaip elgdamas, tuo daugiau ir tuo ištikimesnių sargybinių jam reikės, ar ne?

— Be abejo.

— O kas tie ištikimieji? Iš kur jų imti?

— Jie patys lėkte atleks, jei tik užmokėsi.

— Po šimts! Tu, atrodo, vėl kalbi apie kažkokius tranus, svetimšalius valkatas.

— Tu neapsirinki,— tarė Adimantas.

— Argi tironas nenorės turėti sargybinių iš vietinių žmonių?

— Kaip?

— Jis atims iš piliečių vergus, paleis juos į laisvę ir padarys savo sargybinius.

— Iš tikrųjų. Be to, šie bus ištikimiausi.

306

— Na ir laimingas žmogus, anot tavęs, yra tironas, jei šie žmonės — ištikimi jo draugai, o ankstesniusius, tikruosius, jis pražudė!

— Jis priverstas tenkintis tokiais.

— Šitie jo draugai juo žavėsis, jo draugiją sudarys šie naujieji piliečiai, o dori žmonės jo neapkęs ir vengs.

— Be abejo.

— Matyt, ne veltui sakoma, kad ne juokas kurti tragedijas, o juk čia ypač pasižymėjo Euripidas.

— Ką tu turi galvoje?

— Jis yra pasakęs tokią gilią mintį: „Tironai, draugaudami su protingais, tampa protingi“¹⁷. Matyt, jis manė, kad tironai bendrauja su išminčiais.

— Kaip jis aukština tironiją, laikydamas ją dieviška¹⁸, ir visa, kas su ja susiję! Taip daro ir kiti poetai.

— Jeigu jau tragedijų rašytojai yra tokie išminčiai, tegul jie atleis mums ir visiems tiems, kurie pritaria mūsų požiūriui į valstybės santvarką, jei mes neprimisime jų į savo valstybę kaip tik dėl to, kad jie taip liaupsina tironiją.

— Aš manau, kad jie mums atleis, bent jau protingiausieji.

— Vaikščiodami po kitas valstybes, jie suburia minias ir, pasisamdę atlikėjus su gražiais, stipriais ir išpudingais balsais, patraukliai piešia piliečiams tironiją ir demokratiją.

— Taip, ir netgi labai stengiasi.

— Be to, už tai jie dar gauna atlyginimą ir yra gerbiami, ypač, suprantama, tironų, o po jų — demokratų. Bet kuo aukščiau jie pakyla prie valdžios viršūnių, tuo labiau mažta jų garbė, tarsi jai neužtektų kvapo kopti aukštyn.

— Tikrai taip yra.

XIX. — Bet mes,— tariau,— nukrypome į šali. Grįžkime atgal prie tirono kariaunos. Iš ko jis išlaikys tą gražią, gausią, margą, nuolat besikeičiančią sargybą? — Aišku, kad jis eikvos jai šventyklų turtus, jeigu jų yra valstybėje, ir kol jų užteks išlaidoms padengti, jis mažins piliečiams užkraunamus mokesčius.

307

e — O kai šie ištekliai išseks?

— Aišku, kad tada ir jis pats, ir jo bendražygiai bei bendražygės gyvens iš jo tėvo išteklių.

— Suprantu,— tariau.— Kadangi liaudis pagimdė tironą, ji turi ir maitinti jį bei jo bendražygius.

— Tironui šitai būtina.

— Ką tu sakai? O jeigu liaudis pasipiktinusi pasakys, kad suaugęs sūnus neturi teisės reikalauti, jog tėvas jį maitintų, veikiau jau priešingai — sūnus turėtų maitinti tėvą, ir kad tėvas ne tam jį pagimdė ir pastatė ant kojų, jog, šiam užaugus, pats taptų savo paties vergų vergu ir maitintų ir sūnų, ir vergus, ir visokias atmatas? Priešingai, jeigu jau liaudies atstovas taip iškilo, tai liaudis galėtų tikėtis išsivaduoti nuo turtuolių ir vadinamųjų garbingų piliečių; o dabar liaudis įsako jam ir jo bendražygiams nešdintis iš valstybės: taip tėvas išveja iš namų sūnų kartu su jo įkyriais sugėrovais.

— Prisiekiu Dzeusu, tada liaudis pamatys, kokią padarą ji pagimdė ir su meile užaugino, ir supras, kad tie, kuriuos ji bando išvyti savo silpnomis jėgomis, yra daug galingesni už ją.

— Ką tu sakai? Argi tironas išdrįs panaudoti prievartą prieš savo tėvą ir, jei šis nepaklus, netgi ims mušti jį?

— Taip, jis atims iš savo tėvo ginklą.

— Taigi tironas yra tėvažudys ir prastas savo gimdytojų karšintojas; visi pripažįsta, kad tironijai šitai būdinga. Kaip sakoma, „nuo dūmų bėgdamas į ugnį pataikysi“: taip ir liaudis, norėdama atsikratyti laisvų žmonių jungo, pakliūva į despotizmo priespaudą ir be saikę laisvę iškeičia į sunkiausią ir karčiausią vergiją.

— Deja, taip ir atsitinka.

— Na ką gi? Ar neperdėsime sakydami, jog jau aptarėme, koku būdu iš demokratijos atsiranda tironija ir kokios yra jos ypatybės?

— Nė kiek,— atsakė Adimantas.

I. — Beliko aptarti tironiškos santvarkos žmogų — kaip jis atsiranda iš demokratinio žmogaus, koks jis yra ir kaip gyvena — vargingai ar laimingai.

— Taip, jis dar liko neaptartas.

— Ar žinai, ko, mano manymu, dar trūksta?

— Ko gi?

— Man rodos, mes nepakankamai aptarėme troškimus — kokie jie yra ir kiek jų. Kol šito neišsiaiškinsi, nebus visiškai aiškus ir tas tyrinėjimas, kurį pradėdame.

— Vadinas, dabar pats laikas juos aptarti.

— Teisingai. Štai ką aš čia norėčiau išsiaiškinti: man atrodo, kad kai kurie nebūtinai malonumai ir troškimai yra priešingi įstatymams. Jie būdingi visiems žmonėms, bet, įstatymų ir geresniųjų troškimų trądomi, padedant protui, kai kuriuose žmonėse jie arba visai išnyksta, arba susilpnėja, ir jų lieka nedaug; tačiau yra ir tokių žmonių, kuriuose jie stiprėja ir gausėja.

— Apie kokius troškimus tu čia kalbi?

— Apie tuos,— tariau,— kurie sukykla miegant, kai sielos protingasis, romusis ir valdantis pradas miega, o gyvuliškasis ir laukinis pradas, sotus ir apgirtęs, stoja įsi piestu, gena šalin miegą ir ieško, kaip čia numalšinus savo nirtulį. Tu žinai, kad tada jis gali išdrįsti viską, pamynęs bet kokią gėdą ir protą. Jis nepasidrovės netgi santykiuoti su savo motina ar su bet kuriuo iš žmonių, dievų arba gyvulių, susiteps bet

kokiomis žudynėmis, nesusilaikys nuo jokio maisto — vienu žodžiu, jis nevengs jokios kvailystės, jokios begėdystės.

— Tikra teisybė.

— Bet kai žmogus laikosi sveiko nuosaikumo, eidamas miegoti, jis pažadina savo sielos protinę prąda ir, pavaišinęs ją gražiomis mintimis ir samprotavimais, pasineria į vidinius apmąstymus; geidžiantįjį prądą jis apmalšina, neleidamas jam persisotinti: tegul jis miega ir savo džiaugsmais bei sielvartais nedrumsčia kilniausiojo sielos prado, kad šis galėtų niekieno netrikdomas, visiškai grynas siekti surasti ir pajusti tai, ko jis dar nežino arba iš praeties, arba iš dabarties, arba iš ateities. Lygiai taip pat žmogus nuramdo ir aistringąjį prądą ir eina miegoti nurimusia širdimi, ant nieko neįsirdamas. Nuraminęs tas dvi rūšis sielos prądų ir išjudinęs trečiąją, kuriai būdinga išmintis, jis atsiduoda poilsiui. Tu žinai, kad tada jis veikiausiai pasieks tiesą ir sapne jam mažiausiai vaidens tie įstatymams prieštaraujantys reginiai.

— Aš visiškai tikiu, kad taip yra.

— Bet mes per daug nuklydome į šali, kalbėdami apie tai. Juk mes norėjome pabrėžti tik štai ką: kiekviena iš mūsų slypi baisių, laukinių, įstatymams priešingų troškimų rūšis — net ir tuose žmonėse, kurie atrodo labai santūrus. Tai rodo sapnai. Pats spėsk, ar aš sakau tiesą ir ar tu sutinki su manimi.

— Sutinku.

II. — Dabar prisimink, ką sakėme apie demokratinių žmogų. Iš mažens jis buvo auklėjamas šykštaus tėvo, kuris vertino tik pelno troškimą, o kitus troškimus laikė nereikalingais ir niekino kaip siekiančius tik pramogų ir gražumo.

— Taip.

— Bet, bendraudamas su įmantresniais žmonėmis, valdomais troškimų, apie kuriuos ką tik kalbėjome, jis perima jų gyvenimo būdą ir puola į nežabotą palaidumą, nes neapkenčia tėvo šykštumo. Tačiau, būdamas iš prigimties geresnis už savo tvirkintojus, tem-

e

572

b

piamas į abi puses, jis sustoja tarsi viduryje tarp šių dviejų gyvenimo būdų: saikingai, kaip jam atrodo, ragaudamas abiejų, jis gyvena nei nedora, nei įstatymams priešingą gyvenimą — taip iš oligarcho jis tampa demokratu.

— Apie tokį žmogų susidarė šitokia nuomonė; jos ir dabar laikomasi.

— Įsivaizduok, — tariau, — kad šis žmogus, jau sensiteljęs, turi jauną sūnų, kurį išaugino pagal savo pa-pročius.

— Įsivaizduoju.

— Įsivaizduok, kad jam atsitinka lygiai tas pat, kas ir jo tėvui: jis pasineria į palaidą gyvenimą, kurį jo tvirkintojai vadina visiška laisve. Tėvas ir artimieji skatina jo polinkį laikytis vidurio, bet jo tvirkintojai — priešingai. Kai tie išmaningi kerėtojai ir tironų kūrėjai nesitiki kokiu nors kitu būdu išlaikyti jaunuolį savo rankose, jie išigudrina idiegti jam kokią nors aistrą, valdančią dykinėjimo ir švaistymo troškimus; ši aistra — tai tarsi didelis sparnuotas tranas. Ar gali ši aistra būti kas nors kita?

— Negali.

— Aplink šią aistrą spiečiasi kiti troškimai, lydimi smilkalų, miros, vainikų, vynų ir tokioms bendri-joms įprastų palaidų smagumų. Išauginę ir išpuoselėję gašlumo geluoni, šie troškimai idiegia jį tranui, ir tada tasai sielos valdovas, apimtas šėlo, gelia. Ir jeigu jis aptinka jaunuolio sieloje nuomonių ar troškimų, kuriuose dar likę šiek tiek padorumo ir gėdos, užmuša juos, išstumia lauk, kol jaunuolis galutinai apvalo savo sielą nuo nuosaikumo ir pripildo ją jį užplūdusio šėlo.

— Tu nupasakoji, kaip atsiranda tikras tironas.

— Argi ne dėl šitų dalykų Erotas¹ nuo neatmenamų laikų vadinamas tironu?

— Veikiausiai.

— O girtas žmogus ar nepanašus į tironą?

— Panašus.

310

311

573

b

c

— Na, o apimtas šėlo ir išprotėjęs žmogus tariasi galis valdyti ne tik žmones, bet ir dievus.

— Iš tikrųjų.

— Žmogus, mano mielas, tikru tiironu tampa tada, kai jis arba dėl savo prigimties, arba dėl įpročio, arba ir dėl vieno, ir dėl kito pasidaro girtuoklis arba nuolat būna ką nors įsimylėjęs, arba išeina iš proto.

— Tikra teisybė.

III. — Atrodo, šitaip ir atsiranda toks žmogus. O kaip jis gyvena?

— Žinai, kaip juokais sakoma — „Tu man pasakysi“².

— Gerai,— tariau,— pasakysiu. Paskui prasidės jų puotos, šventės, pasilinksminimai, heteros ir kiti panašūs dalykai: juk jų sieloje gyvenantis tiironas Erotas valdys visa, kas joje yra.

— Tai neišvengiama.

— Kas dieną ir kas naktį gims daugybė naujų stiprių aistrų, reikalaujančių jas patenkinti.

— Tikra daugybė.

— Taigi jei buvo kokių pajamų, jos greitai ištirps.

— Kurgi neištirps!

— Tada jie skolinsis ir švaistys tėvų palikimą.

— Be abejo.

— O kai viskas bus išseikvota, tada stiprių ir giliai išsąknijusių aistrų spiečius pradės zvimbti, ir žmonės, tarsi genami visokiausių troškimų, ypač Eroto, paskui kurį tarsi sargybiniai seka kiti troškimai, pradės gelti, žiūrėdami, kas ką turi ir ką galima atimti apgaule arba prievarta.

— Žinoma.

— Jie būtinai turi grobti — kitaip jiems teks kentėti baisias kančias ir skausmus.

— Būtinai.

— Panašiai kaip vėlesnieji malonumai tokiam žmogui nustumia ankstesnius ir juos nuskurdina, taip ir jis pats nori būti pranašesnis už savo tėvą ir motiną, nes yra jaunesnis už juos, ir, iššvaistęs savąją dailę, pasisavins ir eikvos tėvo pinigų.

d

e

574

312

— Na, o toliau? — paklausė Adimantas.

— Jeigu tėvai neleis jam šito daryti, argi jis pirmiausia nepabandys jų apvogti ir apgauti?

— Aš manau, kad pabandys.

— O jeigu jam nepasisektų, argi jis neapiplėštų jų jėgą?

— Tikriausiai.

— O jeigu jo seni tėvai priešinsis ir kovos, argi jis pasigailės jų ir nepasielgs su jais kaip tiironas?

— Aš nedėčiau galvos dėl tokio žmogaus tėvų likimo.

— Bet, vardan Dzeuso, Adimantai, negi dėl kokios nors naujos draugužės, meilužės, be kurios galėtų ir apsieiti, jis ims mušti seniai mylimą ir artimą žmogų — motiną? Arba dėl gražaus jaunuolio, su kuriuo tik ką susibūčiuo ir be kurio taip pat galėtų apsieiti, pakels ranką prieš tikrą tėvą, seniausią savo draugą? Nejaugi šis žmogus privers savo tėvus tarnauti jo draugams, kuriuos įsileis į savo namus?

— Prisiekiu Dzeusu, privers,— atsakė Adimantas.

— Kokia didelė laimė pagimdyti sūnų tiironą!

— Labai didelė.

— Na, o kai išseks ir tėvo, ir motinos pinigai, ta-

čiau jo sieloje bus susispietęs ištisas įgeidžių spiečius, tai ar šitai neprivers jo iš pradžių pasikėsinti į svetimo namo sienas arba į vėlyvo naktinio praeivio apsiaustą, o paskui išibrauti ir į šventyklą? Visuose šiuose poelgiuose ankstesnės jo nuomonės apie tai, kas gražu ir kas šlykštu, perimtos dar vaikystėje ir laikytos teisingomis, turės užleisti vietą troškimams, kurie neseniai buvo paleisti į laisvę,— jie sudaro Eroto palydą ir kartu su juo nugalės ankstesnias nuomones.

Kol jaunuolis dar pakluso įstatymams ir tėvui, o vėliau buvo demokratas, tie troškimai išsilaisvindavo tik jam miegant, sapnuose; dabar, kai jį užvaldė Erotas, žmogus visam laikui tapo toks, koks tik reikartais būdavo sapne: jis jau nebesusilaikys nuo jokių žudynių, nuo jokio maisto, nuo jokio nedoro darbo. Erotas kuris, viešpataujant visiškai netvarkai ir palai-

575

313

dumui, kaip tironas gyvena jo sieloje, būdamas vieninteliu valdovu, ves jo apimtą žmogų tarsi tironas valstybę į visokias įžūlias nedorybes, kad duotų peno ir sau, ir jį lydinčiai triukšmingai šutvei, kurią sudaro troškimai, užplūdę žmogų iš išorės, iš netikšios jo aplinkos, ir troškimai, kilę jo paties viduje iš anksčiau panašaus pobūdžio troškimų, kuriuos jis dar bar atpalaidavo, suteikęs jiems laisvę. Argi ne šitaip gyvena toks žmogus?

— Aišku, kad šitaip,— tarė Adimantas.

— Kai šitokių žmonių valstybėje būna nedaug, o dauguma piliečių yra nuosaikūs, tai tie išvyksta į svetimas šalis ir tampa kokio nors tirono asmens sargybiniais arba parsisamdo kariais, jei kur vyksta karas; o jeigu visur viespatauja taika ir ramybė, tai jie, pasilikę savo tėvynėje, daro aibes visokių mažų šunybių.

— Apie kokias šunybes tu kalbi?

— Pavyzdžiui, vagia, išilaužinėja į namus, nupjaus tinėja pinigų kapšus, nurenginėja praeivius, šventagiauja, pardavinėja žmones į vergiją, kartais įskundinėja, o jei moka gerai kalbėti — neteisingai liudija, ima kyšius.

— Ir tu tai vadini mažomis šunybėmis! Juk tu taip sakei apie tokių žmonių padaromą blogį, kai jų būna nedaug?

— Taip, mažomis,— tariau,— nes, palyginti su didelėmis blogybėmis, tai iš tikrųjų yra niekai: tironas daro kur kas didesnes niekšybes ir atneša valstybei daug didesnių nelaimių. O kai valstybėje atsiranda daug tokių žmonių ir jų sekėjų ir kai jie pamato savo gausumą, tai kaip tik iš jų tarpo ir atsiranda tironas — prie to prisideda liaudies kvailumas. Juo tampa tas, kurio sieloje tūno didžiausias ir kiečiausias tironas.

— Suprantama — juk toks žmogus ir bus didžiausias tironas.

— Jeigu jam pasiduos savo noru; o jei valstybė pasipriešins, tada, kaip anksčiau baudė savo tėvą ir motiną, taip dabar jis baus tėvynę, jei tik įstengs: jis išives naujuosius draugus, ir kadaise jam buvusią bran-

gią „motinynę“ (μητρίδα), kaip sako kretiečiai — tai yra tėvynė,— privers vergauti tiems žmonėms ir laikys ją kaip vergę. Toks yra šitokio žmogaus troškimų galutinis tikslas.

— Tikrai toks,— pritarė Adimantas.

— Panašiai tokie žmonės elgiasi ir asmeniniame gyvenime, dar prieš ateidami į valdžią: nesvarbu, su kuo jie bendrautų, jie reikalauja pataikauti jiems ir visada būti pasirėngusiems jiems patarnauti, o jei jiems patiens ko nors prireikia, jie šliaužioja prieš kitus, nesidrovėdami apsimesa jų draugais, bet kai tik pasiekia savo tikslą, iškart atsuka jiems nugarą.

— Tai tiesa.

— Tokie žmonės per visą gyvenimą neturi draugų — jie arba viespatauja, arba vergauja; tikrosios draugystės ir laisvės tironiška prigimtis niekada neparagauja.

— Suprantama.

— Tad ar nebūtų teisinga tokius žmones pavadinti nepatikimais?

— Kaipgi kitaip!

— Ir pačiais neteisingiausiais, jei mes anksčiau teisingai nutarėme, kas yra teisingumas.

— Žinoma, mes nutarėme teisingai.

— Taigi, glaustai kalbant, nedoriausias žmogus yra tas, kuris tikrovėje elgiasi taip, kaip tuose sapnuose, kuriuos aptarėme.

— Teisybė.

— Toks pasidaro tas, kuris, iš prigimties būdamas tironas, tampa vienvaldžiu, ir kuo ilgiau jis turi tokią valdžią, tuo labiau darosi toks.

— Būtinai,— pasakė Glaukonas, išsijungdamas į pokalbį.

IV. — Tad ar tasai, kuris yra didžiausias nedorėlis, nebus ir pats nelaimingiausias žmogus? Kuo ilgiau žmogus valdys ir kuo didesnė bus jo valdžia, tuo ilgiau ir labiau jis bus iš tikrųjų nelaimingas, nors dauguma tai įsivaizduoja labai skirtingai.

— Būtinai bus kaip tik taip.

— Be to, juk tironiškas žmogus atitinka tirono valdomą valstybę, o demokratinis — demokratinę valstybę; panašiai ir kitais atvejais, ar ne?

— Suprantama!

— Ir koks yra valstybės santykis su kita valstybe dorybės ir gerovės atžvilgiu, toks yra ir žmogaus santykis su žmogumi.

d — Be abejo.

— O koks yra santykis — dorybės atžvilgiu — tarp tirono valdomos valstybės ir karaliaus valdomos valstybės, kurią aptarėme anksčiau?

— Jos yra viena kitai visiškai priešingos — viena iš jų yra pati geriausia, o kita — pati blogiausia.

— Aš neklausiu, — pasakiau, — kurią iš jų tu laikai geriausia — šitai ir taip aišku. O laimingumo ir nelaimingumo atžvilgiu ar tu jas taip pat vertini, ar gal kitaip? Nesileiskime apstulbinami tirono — jis yra vienas, jo svita taip pat negausi; mums reikia spręsti apie visą valstybę, todėl išvairčiuokime ją visą, gerai išsitiurėkime ir tik tada pasakykime savo nuomonę.

e

— Teisingas reikalavimas, — tarė Glaukonas. — Bet juk kiekvienam aišku, kad nėra nelaimingesnės valstybės už tirono valdomą ir laimingesnės — už karaliaus valdomą.

— O jeigu ir sprendžiant apie paskirus žmones aš pareikalausčiau to paties, ar tai nebūtų teisingas reikalavimas? Mano manymu, apie juos gali spręsti tik tas, kuris sugeba mintimis įsiskverbti į žmogaus būdą, o ne žiūrėti, kaip vaikas, tik į jo išorę ir stebėtis visu tuo, ką tironai sugalvoja, norėdami padaryti įspūdi miniams, — čia reikia mokėti susigaudyti. Aš manau, kad mums visiems reiktų išklausti nuomonės to, kuris tikrai gali spręsti, tai yra kuris būtų gyvenęs su tironu po vienu stogu ir stebėjęs jo asmeninį gyvenimą, jo elgesį su saviškiais — tada jis būtų matęs tironą tarsi nuogą, be tų puošnių tragedijos aktorius drabužių. Tas pat ir tuo atveju, kai padėtis valstybėje pakrypsta pavojinga linkme: kas stebėjo visa tai, te-

316

gul pasako mums, ar tironas yra laimingas, ar nelaimingas, palyginti su kitais žmonėmis.

— Ir šis tavo reikalavimas būtų labai teisingas.

— Gerai, — pasakiau. — Įsivaizduokime, kad mes esame iš tų, kurie sugeba spręsti, arba kad jau sutikome galintį spręsti žmogų. Tada jau būtų kam atsakyti į mūsų klausimus.

— Įsivaizduokime.

V. — Tada tau reikia daryti štai ką: prisimink, kuo valstybė ir paskiras žmogus yra panašūs, ir iš eilės imk kiekvieną savybę, nurodydamas, kokie jos atžvilgiai yra vienas ir kitas.

— O kaip man šitai daryti?

— Pirmiausia, — tariau, — pradėk nuo valstybės ir pasakyk, ar tirono valdoma valstybė yra laisva, ar pavergta.

— Aišku, kad pavergta — ir dar kaip!

— Bet joje tu matai valdovus ir laisvus žmones.

— Matau, bet jų nedaug, o visa valstybė ir netgi geriausieji jos piliečiai kencia gėdingą ir nelaimingą vergiją.

d — Jei paskiras žmogus yra panašus į valstybę, tai jame turi būti panašiai, kaip ir valstybėje: jo siela kupina vergijos ir žemumo, geriausios jos dalys vergauja, o maža dalelė — ydingiausia ir beprotiškiausia — valdo.

— Būtinai taip yra, — tarė Glaukonas.

— Kaip pavadinsi tokią sielą — laisva ar verge?

— Be abejo, verge.

— Pavergta ir tirono valdoma valstybė negali daryti, ką nori.

— Negali.

e — Tad ir tirono valdoma siela, kaip visuma, negalės daryti, ką norės: prievarta genama kankinančių aistrų, ji bus pilna nerimo ir atgailos.

— Žinoma.

— Ar tirono valdoma valstybė bus turtinga, ar nuskurdusi?

— Nuskurdusi.

578

577

— Tad ir tirono valdoma siela bus skurdi ir nuolat alkana.

— Taip.

— Ar tokia valstybė ir toks žmogus nebus pilni baimės?

— Būtinai bus.

— Kurioje kitoje valstybėje rasi daugiau skausmo, vargo, raudų ir sielvarto?

— Niekur kitur nerasi.

— Na, o ar kuris nors kitas žmogus patiria jų daugiau negu tironiškas žmogus, šėlstantis nuo geismų ir aistrų?

— Žinoma, pastarasis patiria jų daugiausia!

— Visa tai matydamas, tu, manau, nusprendei, kad tokia valstybė yra nelaimingiausia iš visų?

— Argi aš neteisingai nusprendžiau? — paklausė Glaukonas.

— Labai teisingai, — tariau. — O ką tu pasakysi apie tironišką žmogų, pastebėjęs jame visas šias blogybes?

— Sakysiu, kad jis yra nelaimingiausias iš visų.

— Dabar tu jau klysti.

— Kodėl?

— Mano nuomone, ne jis yra nelaimingiausias iš visų.

— O kas gi?

— Šitas galbūt tau atrodys dar nelaimingesnis.

— Kuris?

— Tas, — tariau, — kuriam, iš prigimties turinčiam tironiškų polinkių, nepasiseks visą amžių nugyventi kaip paprastam žmogui, kurį ištiks tokia nelaimė, taip susidės aplinkybės, kad jis taps tironu.

— Iš to, kas buvo pasakyta, sprendžiu, kad tu tei- sus, — tarė Glaukonas.

— Taip, bet, sprendžiant tokius klausimus, negalima remtis bendrais samprotavimais — reikia, kaip ir anksčiau, viską nuodugniai išsiaiškinti. Juk čia kalbama apie tai, kas svarbiausia, — apie gerą ir blogą gyvenimą.

— Tu teisus.

318

— Kaip tau atrodo, ar aš teisingai manau, kad ši klausimą reikia pradėti svarstyti štai nuo ko...

— Nuo ko?

— Nuo to, kaip gyvena bet kuris iš turtingųjų piliečių, turinčių daug vergų. Jie labai panasūs į tironus tuo, kad valdo daugelį žmonių, — skirtumas tik tas, kad tironas valdo jų daugiau.

— Taip, skirtumas tik tas.

— Kaip tu žinai, jie gyvena ramūs ir nesibijo savo vergų.

— O kodėl jie turėtų bijotis?

— Nėra ko jiems bijotis, — tariau, — bet ar tu supranti, kodėl?

— Todėl, kad kiekvienam iš jų padėtų visa valstybė.

— Gerai sakai. Na, o jei kuris nors dievas tokį žmogų, turintį penkiasdešimt ar daugiau vergų, kartu su žmona, vaikais, vergais ir visa manta perkelty kur nors į dykumą, kur nebūtų nė vieno laisvo žmogaus, galinčio jam padėti, argi jis neimtų baimintis ir dėl savęs, ir dėl žmonos, ir dėl vaikų, kad vergai neprazūdytų jų visų?

— Man atrodo, jis visą laiką būtų pilnas baimės, — tarė Glaukonas.

— Argi jis neimtų meiliskauti kai kuriems vergams, dalyti visokius pažadus, neprašomas paleidinėti juos į laisvę, žodžiu, ar nepradėtų pataikauti savo tarnams?

— Tai neišvengiama — kitaip jis žūtų.

— O jeigu aplinkui dievas apgyvendintų daug kaimynų, bet tokių, kurie nepakenčia, jei kas nors kėsiasi valdyti kitus, ir, kai jiems pakliūva toks žmogus, baudžia jį žiauriausia bausme?

— Tada jo padėtis būtų dar blogesnė, nes iš visų pusų jis būtų saugomas priešu.

— Argi ne panašime kalėjime yra uždarytas tironas, kurio būdą aptarėme? Juk jis pilnas visokių baimių ir aistrų; turėdamas godžią sielą, tik jis vienas iš visų valstybės piliečių negali niekur išvykti, negali nueiti pasižiūrėti to, kas žadina visų laisvų žmonių smalsumą. Dažniausiai jis tūno užsidaręs savo namuo-

c

se tarsi moteris ir pavydi kitiems piliečiams, kurie išvyksta į svetimas šalis ir pamato ką nors gera.

— Taip ir yra,— patvirtino Glaukonas.

VI. — Dar daugiau nelaimių ištinka tą, kurio vidi-
nė santvarka yra bloga, tai yra tironiškos prigimties
žmogų — jį tu ką tik pavadinai nelaimingiausiu,—
jeigu jis, užuot nugyvenęs visą gyvenimą kaip papras-
tas žmogus, kokio nors atsitiktinumo bus priverstas iš
tikrųjų tapti tironu ir, nemokėdamas suvaldyti savęs
paties, pamėgins valdyti kitus. Tai tas pat, kaip jeigu
silpnos sveikatos žmogus, negalintis įveikti savo ligų,
užuot sėdėjęs namie, būtų priverstas visą gyvenimą
kovoti ir rungtis su stipriais ir tvirtais žmonėmis.

— Tavo palyginimas labai taiklus, Sokratai, ir visiškai atitinka tiesą.

— Tad ar ne tiesa, mielas Glaukonai, kad tokia bū-
seną yra tikra nelaimė ir kad tirono gyvenimas yra dar
sunkesnis už tą, kurį tu pripažinai pačiu sunkiausiu?

— Taip, tai akivaizdu. .

— Taigi tikras tironas, nors kai kas su tuo ir ne-
sutiks, iš tikrųjų yra vergas, žemiausias tarnas, patai-
kaujantis nedoriausiems žmonėms; jis negali patenkin-
ti savo troškimų, jam labai trūksta daugelio dalykų —
tai tikras skurdžius, jei kas sugeba aprėpti žvilgsniu
visą jo sielą. Jis visą gyvenimą visko baiminasi, dre-
ba ir kankinasi, jei yra panašus į valstybę, kurią val-
do. O jiedu juk panašūs, ar ne?

— Ir netgi labai,— patvirtino Glaukonas.

— Be to, šiam žmogui priskirsime dar ir kitus bruo-
žus, kuriuos anksčiau minėjome,— valdžia neišvengia-
mai padaro jį pavydų, neištikimą, neteisingą, nedrau-
gišką, nedorą; jį palaiko ir puoselėja visokias ydas.
Pamažu visa tai jame dar labiau stiprės; jis bus nelai-
mingiausias žmogus ir padarys nelaimingus savo arti-
muosius.

— Nė vienas protingas žmogus tau neprieštaraus.

— O dabar,— tariau,— panašiai kaip vyriausias tei-
sėjas paskelbia nuosprendį, taip ir tu pasakyk, kuris,
tavo nuomone, užima pirmą vietą pagal laimingumą,

kuris antrą ir taip toliau iš visų penkių — karališko-
sios santvarkos žmogus, timokratinis, oligarchinis, de-
mokratinis ir tironiškas.

— Šitai nuspręsti nesunku,— tarė Glaukonas.— Do-
rybės ir ydos, laimės ir jos priešingybės prasme aš
rikiuoju juos tokia pačia tvarka, kokia jie pasirodė
mums tarsi teatro chorai.

— Na, tai nusišamdykime šauklį! — tariau.— Arba
aš pats paskelbsiu, kad Aristono sunus nusprendė, jog
doriausias ir teisingiausias žmogus yra laimingiausias —
tai yra karališkiausias žmogus, valdantis pats save, o
blogiausias ir neteisingiausias žmogus yra nelaimin-
giausias — toks yra tasai, kuris ir pats sau, ir valstybei,
kurią valdo, yra didžiausias tironas.

— Gerai, paskelbk.

— O ar man nepritūrus dar, kad visai nesvarbu,
ar visi žmonės ir dievai žino, kad jis toks, ar nežino.
— Pridurk ir šitai.

VII. — Gerai,— tariau.— Tai bus pirmasis įrody-
mas. O štai antrasis, jei tik jis įtikinantis.

— Koks tas įrodymas?

— Kaip valstybę sudaro trys luomai, taip ir kiek-
vieno žmogaus sieloje galima skirti tris pradus. Iš čia
išplaukia kitas įrodymas.

— Koks?

— Štai koks. Kadangi sieloje yra trys pradai, tai,
man atrodo, juos atitinka trys malonumų rūšys — kiek-
vieną pradą atskira rūšis; panašiai skirstomi ir troški-
mai bei jų valdymas.

— Ką tu turi galvoje? — paklausė Glaukonas.

— Mes sakėme, kad vieno iš tų pradų dėka žmo-
gus pažįsta, kito — pasidaro aršus, o trečiajam dėl jo
įvairumo negalėjome surasti kokio nors vieno jam tin-
kamo pavadinimo, todėl pavadinome jį pagal tai, kas
jam labiausiai būdinga, — geidžiančiuoju pradą, nes jis
pasireiškia stipriu maisto, gėrimo, meilės smagumų ir
kitų panašių dalykų troškimu; čia reikia priskirti ir
turto troškimą, nes tokiems troškimams patenkinti la-
bai reikalingi pinigai.

— Teisingai.

— Net jei apie šio prado patenkinimą ir troškimus pasakytume, kad jais siekiama naudoti, mes geriausiai išreikštume vieną iš svarbiausių jo ypatybių, ir kiekvieną kartą mums būtų aišku, apie kurią sielos dalį kalbama, — tad turbūt nesuklystume pavadinę šį prada siekiančių turtų ir naudoti.

— Ir man taip atrodo, — tarė Glaukonas.

— Na, o apie aršumą turbūt pasakysime, kad jis visada ir iš visų jėgų siekia valdyti, nugalėti ir įgyti šlovę.

— Be abejo.

— Todėl jį teisingai pavadintume trokštančiu pergalės ir garbės.

— Labai teisingai.

— O dėl to prado, kurio dėka pažįstame, visiems yra aišku, kad jis visada siekia tik pažinti tiesą tokia, kokia ji yra, o pinigai ir garbė jam mažiausiai rūpi.

— Visai nerūpi.

— Ar, pavadindami jį pažįstanciuoju ir filosofiniu, mes pasielgtume teisingai?

— Žinoma.

— Vienų žmonių sielą valdo vienas pradas, kitų — kitas, kaip kur išeina.

— Taip jau yra.

— Todėl sakome, kad ir žmonių yra trys pagrindinės rūšys — filosofai, garbėtroškos ir gobšuliai.

— Teisingai.

— Ir malonumų yra trys rūšys, atitinkančios tris žmonių rūšis.

— Be abejo.

— Jeigu kiekvieno iš tų trijų žmonių iš eilės paklaustume, koks gyvenimas yra maloniausias, kiekvienas išgirtų savąjį. Trokštantis pralobti pasakytų, kad garbės arba mokslo teikiami malonumai yra niekis, palyginti su turtais, nebent ir iš jų būtų galima pasipelnyti.

— Teisybę sakai.

— Na, o garbėtroška? — paklausiau. — Jis pinigų teikiamą malonumą laiko žemu, o žinių, kadangi mokslas neteikia garbės, — tik tuščiais niekais.

— Jis taip mano.

— O kuo, mūsų nuomone, filosofas laikys kitus malonumus, palyginti su malonumu pažinti tiesą tokia, kokia ji yra, ir nuolat plėsti savo pažinimą? Argi jam neatrodys, kad visa kita yra labai toli nuo tikrojo malonumo? Be to, kiti malonumai jam visai nereikalingi — nebent jų niekaip negalima išvengti; todėl jis juos ir vadina būtiniais.

— Iš tikrųjų taip yra.

VIII. — Kai ginčijamasi dėl šių trijų žmonių rūšių malonumų ir netgi paties gyvenimo būdo — ne ta prasme, kurio iš jų gyvenimas yra garbingesnis ar gėdingesnis, blogesnis ar geresnis, o tik dėl to, kuris malonesnis ir teikia mažiausiai sielvarto, — kaip mums sužinoti, kuris iš tų trijų žmonių yra teisiausias?

— Aš neįstengčiau nustatyti, — tarė Glaukonas.

— Tada pagalvok, kuo turi remtis sprendimas, kad jis būtų teisingas? Argi ne patirtimi, protu ir įrodymu? O gal yra koks geresnis matas?

— Žinoma, ne.

— Pasvarstyk, kuris iš šių trijų žmonių yra labiausiai prityręs visuose mūsų minėtuose malonumuose! Ar gobšulis turi daugiau patirties apie pažinimo teikiamą malonumą, kai žmogus pažįsta pačią tiesą tokia, kokia ji yra, ar filosofas — apie pasipelnymo teikiamus malonumus?

— Be abejo, filosofas bus labiau prityręs, nes jis jau iš mažens buvo priverstas paragauti ir kitų rūšių malonumų, o gobšuliui, net jei jis pagal savo įgimtą sugebėjimą ir galėtų pažinti esmę, nebūtina paragauti šio malonumo ir iš patirties įsitikinti jo saldumu; net jei jis ir mėgintų, šitai jam būtų nelengva.

— Taigi, — tariau, — abiejų rūšių malonumų patyrimu filosofas pranoksta gobšulį.

— Gerokai pranoksta.

— Na, o garbėtroška? Ar filosofas bus mažiau pri-
tyręs garbės teikiamų malonumų atžvilgiu, negu gar-
bėtroška — mąstymo teikiamų malonumų atžvilgiu?

— Juk pagarba reiškia kiekvienam, kuris gerai
atlieka tą darbą, kurio ėmėsi. Daugelis gerbia turtingą
žmogų, narsuolį arba išminčių, todėl visi yra patyrę
garbės teikiamų malonumų. O kokių malonumų teikia
būties pažinimas, to niekas nėra paragavęs, išskyrus
filosofą.

— Vadinasi, dėl savo patyrimo jis iš tų trijų žmo-
nių geriausiai gali spręsti.

— Be abejo.

— Ir tik jo vieno patyrimas derinamas su protu.

— Žinoma.

— Tas įrankis, kuriuo naudojamos sprendimai, taip
pat priklauso ne gobšuliui ir ne garbėtroškai, bet fi-
losofui.

— Koks įrankis?

— Juk sakėme, kad spręsti reikia, remiantis įrody-
mais, ar ne?

— Taip.

— O įrodymas ir yra filosofo įrankis.

— Be abejo.

— Jeigu būtų sprendžiama, remiantis turtu ir gob-
šumu, tada gobšulio gyrimas ar peikimas būtų teisin-
giausias sprendimas.

— Žinoma.

— O jei būtų sprendžiama, remiantis garbe, perga-
le ir narsumu, tai teisingi būtų garbėtroškos ir perga-
lių siekiančio žmogaus sprendimai.

— Aišku.

— Bet kadangi sprendžiama, remiantis patirtimi,
protu ir įrodymais...

— Tai tiesa turi būti tai, ką sako filosofas — žmo-
gus, mėgstantis įrodymus.

— Taigi iš trijų malonumų rūšių didžiausias malo-
numas yra tas, kuris būdingas pažįstaniajai sielos da-
liai; žmogus, kuriame ši sielos dalis viešpatauja, gyve-
na maloniausią gyvenimą.

583

324

— Kitaip ir negali būti, — tarė Glaukonas. — Juk
taip savo gyvenimą vertina išmintingas žmogus, o jis
yra išmanantis teisėjas.

— O kokiam gyvenimui ir kokiems malonumams
mūsų teisėjas paskirs antrąją vietą?

— Aišku, jog tai bus kario ir garbėtroškos gyve-
nimas, nes jis yra artimesnis jam negu gobšulio gy-
venimas.

— Paskutinėje vietoje, kaip matyti, lieka pralobti
siekiantis žmogus.

— Be abejo.

IX. — Taigi iš esmės vyko tarsi dvejų varžybos,
ir abu kartus teisingas žmogus nugalėjo neteisingąjį.
Dabar bus trečios varžybos, olimpinės, Dzeuso Olim-
piečio garbei. Įsidėmėk: išskyrus išmintingą žmogų,
visų kitų žmonių malonumai nėra nei visiškai tikri,
nei visiškai grynai — tai tik tarsi malonumų apmatai,
jų šešėliai, kaip girdėjau sakant vieną išminčių. Šitai
jau būtų visiškai pralaimėjimas.

— Taip, bet paaiškink, ką tu turi galvoje?

— Paaiškinsiu, — tariau, — jei man padėsi atsaki-
nėdamas.

— Na, tai klausk.

— Sakyk, ar kentėjimas nėra priešingas malonu-
mui?

— Žinoma, priešingas.

— Ar nėra tokios būsenos, kai nejauti nei skaus-
mo, nei džiaugsmo?

— Yra.

— Būdama viduryje tarp dviejų kraštutinumų, ji
atspindi savotišką sielos ramybę. Ar ne taip?

— Taip, — atsakė Glaukonas.

— Ar prisimeni, ką sako liginiai negaluodami?

— O ką?

— Kad nieko nėra malonesnio už sveikatą, bet kol
buvo sveiki, jie nepastebėjo, kad tai yra maloniausias
dalykas.

— Prisimenu.

325

— O ar nesi girdėjęs, kaip tie, kurie kėnčia dide-
lius skausmus, sako, jog užvis maloniausia, kai praei-
na skausmas?

— Esu.

— Be abejo, esi pastebėjęs, kad ir daugeliu kitų
panašių atvejų, kai žmonės kėnčia, jie svajoja ne apie
džiaugsmus kaip apie didžiausią malonumą, bet apie
ramybę, kai praeina skausmai.

— Tokiais atvejais ramybė tampa labiausiai gei-
džiamu ir maloniausiu dalyku.

— O kai žmogus netenka kokio nors džiaugsmo,
tada ramybė teikia sielvartą.

— Turbūt taip.

— Taigi ramybė, kurią sakėme esant viduryje tarp
dviejų kraštutinumų, būna ir viena, ir kita — ir kan-
čia, ir malonumas.

— Taip išeitų.

— Argi gali tas pats dalykas būti ir viena, ir kita,
o kartu nebūti nei viena, nei kita?

— Man atrodo, negali.

— Ir sieloje atsirandantis malonumas, ir kėnčia yra
tam tikri judesiai.

— Taip.

— O kai nėra nei malonumo, nei kėnčios, tada bū-
na ramybė, kuri yra tarpinė tarp šių abiejų būsenų.

— Taip, tarpinė.

— Tad argi būtų teisinga sakyti, kad kėnčios ne-
buvimas yra malonumas, o malonumo nebuvimas —
kėnčia?

— Jokiu būdu.

— Taigi, — tariau, — ramybė iš tikrųjų nėra nei
malonumas, nei kėnčia; ji tik atrodo esanti malonu-
mas, palyginti su kėnčia, ar kėnčia, palyginti su malo-
numu; bet su tikru malonumu šitai neturi nieko bend-
ra: tai tik nesveikos vaizduotės žaismas, apgaulė.

— Tai rodo mūsų samprotavimas, — tarė Glauko-
nas.

— Dabar, — pasakiau, — paanalizuok tuos malonu-
mus, kurie atsiranda ne po kėnčios, kad nemanytum,

326

jog malonumas yra kėnčios nebuvimas, o kėnčia — ma-
lonumo nebuvimas.

— Kokie tie malonumai?

— Jų daug ir, be to, labai įvairių; bet tu, jeigu
nori tai suprasti, ypač atkreipk dėmesį į kvapų teikia-
mus malonumus: jie atsiranda staiga ir būna nepapras-
tai stiprūs; prieš juos nebūna jokios kėnčios, o kai jie
praeina, dėl jų nelieka jokio skausmo.

— Tikra teisybė, — pritarė Glaukonas.

— Todėl mes nepatikėsime, kad grynas malonumas
yra išsivadavimas nuo kėnčios, o kėnčia — išsivadavi-
mas nuo malonumo.

— Nepatikėsime.

— Bet vadinamieji malonumai, kuriuos siela patiria
per kūną — tokių bene daugiausia, ir jie ypač stip-
rūs, — priklauso kaip tik tai rūšiai, kitaip sakant, jie
kyla kaip išsivadavimas nuo kėnčios.

— Jie tokie ir yra.

— Tą patį galima pasakyti ir apie išankstinį
džiaugsmą ar kėntėjimą, kuriuos sukelia būsimųjų
malonumų ir kėnčių nuojauta.

— Tą patį.

X. — Ar žinai, kas tai yra ir į ką tai labai panašu? d

— Į ką? — paklausė Glaukonas.

— Ar sutinki, kad gamtoje yra tai, ką mes vadina-
me viršumi, apačia ir viduriu?

— Sutinku.

— Jei ką nors perkelia iš apačios į vidurį, tai ar
jam neatrodo, kad jis kyla aukštyn? Sustojęs viduryje
ir žvelgdamas į ten, iš kur jis čia pateko, jis manys,
kad yra viršuje, o ne kur nors kitur, nes dar nėra ma-
tes tikrojo viršaus, ar ne?

— Prisiekiu Dzeusu, jis negali kitaip manyti.

— O jeigu jis kristų atgal, tai manytų, kad leidžia-
si žemyn, ir teisingai manytų.

— Žinoma.

— Jis taip manytų todėl, kad neturi patyrimo apie
tai, kas iš tikrųjų yra viršus, vidury ir apačia.

— Aišku.

327

584

— Argi reikia stebėtis, jei žmonės, nežinantys tiesos, susidaro klaidingą nuomonę apie daugelį dalykų, taip pat ir apie malonumą, kancią ir tarpinę būseną? Kai juos nubloškia į kancią, jie sprendžia teisingai ir iš tikrųjų kencia, bet kai jie iš kancios pereina į tarpinę būseną, tada jie būna ištikinė, jog pasiekė malonumo pilnatvę ir džiaugsmą; panašiai kaip žmonės, nežinantys baltos spalvos, pilką spalvą lygina su juoda, taip ir jie apsigauja, lygindami kanciją su jos nebuvimu ir nežinodami, kas tai yra malonumas.

— Prisiekiu Dzeusu, aš labiau stebėčiausi, jeigu būtų kitaip, — pasakė Glaukonas.

— Pagalvok štai apie ką: ar alkis, troškulys ir panašūs dalykai nėra kažkokios tuštumos kūne jutimas?

— Be abejo.

— O nežinojimas ir nesupratimas — ar tai ne tuštumos būsenos sieloje?

— Iš tikrųjų.

— Tą tuštumą žmogus užpildytų pavalgę arba įgijęs proto.

— Žinoma.

— O kas iš tikrųjų užpildo — ar tai, kas labiau tikra, ar tai, kas mažiau?

— Aišku, tai, kas labiau tikra.

— O kuri daiktų rūšis, tavo nuomone, labiau susijusi (μετεξω) su grynąja būtimi? Ar ta, kurią sudaro duona, gėrimai, mėsa ir visokiausi valgiai, ar tikrosios nuomonės, žinojimo, proto ir apskritai visokių dorybių rūšis? Štai kaip spręsk apie tai: ar tau neatrodo, kad tai, kas susiję su amžinai tapacia, tikra ir nemirtinga būtimi, kas pats yra tapatus ir atsiranda tapachiame, yra tikresnis, negu tai, kas susiję su amžinai kintancia, mirtinga būtimi, pats yra toks pat ir atsiranda tokiaime pačiame?

— Tai, kas amžinai tapatu, yra kur kas tikriau, — atsakė Glaukonas.

— O ar amžinai kintanti esmė labiau susijusi su būtimi negu su pažinimu?

— Jokiu būdu ne.

585

b

c

328

— O su tiesa ar ji labiau susijusi?
— Irgi ne.
— O jei ji mažiau susijusi su tiesa, tai mažiau ir su būtimi?
— Mažiau.
— Vadinasi, kūnui palaikyti reikalingų dalykų rūšis mažiau susijusi su tiesa ir būtimi negu sielai palaikyti reikalingų dalykų rūšis?
— Žymiai mažiau.
— Ar tau neatrodo, kad lygiai taip pat ir kūnas mažiau susijęs su būtimi negu siela?
— Aš manau, kad taip ir yra.
— Vadinasi, tai, ką pripildo tikresni dalykai ir kas pats yra tikresnis, pripildoma labiau, negu tai, ką pripildo mažiau tikri dalykai ir kas pats yra mažiau tikras.
— Suprantama.
— Jeigu yra malonu, kai esi pripildomas to, kas tinka pagal savo prigimtį, vadinasi, tikras pripildymas to, kas labiau tikra, skatina tikriau ir patikimiau džiaugtis tikruoju malonumu, tuo tarpu pripildymas to, kas mažiau tikra, pripildo ne taip tikrai ir stipriai ir teikia mažiau patikimą ir tikrą malonumą.
— Tai neišvengiama, — tarė Glaukonas.
— Tad žmonės, kurie nepažįsta išminties ir dorybės, kurie amžinai puotauja ar pasineria į kitas panašias pramogas, suprantama, nusileidžia į apačią, o pasikui vėl pasikelia iki vidurinės srities ir taip klajoja visą gyvenimą. Jie negali peržengti šių ribų: juk jie niekada nėra pakėlę akių į tikrąsias aukštybes ir mėginę į jas įkopti, niekada nėra tikrai prisipildę to, kas tikra, nėra ragavę tikro ir gryno malonumo; tarsi gyvuliai jie, nunarinę galvas, visą laiką žiūri į žemę ir į stalus, ganosi, gausiai prisikimšdami pašaro ir kergdamiesi, ir iš godumo trypia vieni kitus, badosi geležiniaisiais ragais, negyvai užspardo vieni kitus kanopomis, negalėdami pasotinti savo aistrų, — mat jie nepripildo nieko tikro nei savo tikrojo prado, nei savo pilvo.

586

b

329

— Tu, Sokratai, puikiai, tarsi koks pranašas, pieši daugumos žmonių gyvenimą, — pasakė Glaukonas.

— Argi prie tų malonumų neišvengiamai neįsimaišo ir kančių? Juk jie tėra tikrojo malonumo šešėliai, regimybė, ir šokią tokią spalvą įgyja tik tada, kai gretinami su kancija, — tada jie taip sustiprina vieni kitus, kad kursto neprotingų žmonių sėlstančias aistras ir tampa nesantaikos priežastimi: pasak Stesichoro, prie Trojos vyrai kovėsi tik dėl Elenos šešėlio, nežinodami tiesos³.

— Taip, šitai būtinai turi būti kažkas panašaus.

XI. — Na, o aistringasis sielos pradas ar nesukelia panašių dalykų? Žmogus daro tą patį iš pavydo, nes trokšta garbės, arba griebiasi smurto, norėdamas žūt būt laimėti, arba dėl savo sunkaus būdo atsiduoda pykčiui, kai beprasmiškai ir neprotingai siekia tik vieno: prisistinti garbės, pergalės ir įniršio.

— Ir šiuo atveju visa tai neišvengiama.

— Tai kaip — ar išdrįsime pasakyti, kad ir naudos bei garbės troškimai, jeigu jie paklūsta pažinimui ir protui ir kartu su jais siekia malonumų, kuriems vadovauja protingasis pradas, vis dėlto yra patenkinami tikrųjų malonumų, nes tikrieji malonumai, kiek juos įmanoma pasiekti, prieinami tiesos siekiantiems žmonėms? Tai būtų derami malonumai, nes tai, kas kam nors yra geriausia, tai jam labiausiai ir dera.

— Taip, labiausiai dera, — pritarė Glaukonas.

— Vadinas, jei visa siela paklūsta filosofiniam pradui ir jos nedrasko prieštaravimai, tai kiekviena sielos dalis gali daryti, kas jai priklauso, elgdamasi teisingai, ir patirti iš to savo ypatingus malonumus, geriausius ir, kiek tai įmanoma, tikriausius.

— Be abejo.

— O kai sielą užvaldo kuris nors kitas pradas, jis negali surasti jam būdingo malonumo ir kitas sielos dalis priverčia siekti svetimų ir netikrų malonumų.

— Tai tiesa.

— Kuo labiau nutolstama nuo filosofijos ir proto, tuo labiau šitai patitinka.

— Tuo labiau.

— O labiausiai nuo proto nutolsta tai, kas nukryps-ta nuo įstatymo ir tvarkos?

— Aišku, kad taip.

— Jau išsiaiškinome, kad labiausiai nuo proto yra nutolę meilės ir tironiški troškimai.

— Labiausiai.

— O mažiausiai nutolę karališki ir saikingi troški-mai.

— Taip.

— Taigi tironas bus labiausiai nutolęs nuo tikrųjų savo malonumų, o karalius — mažiausiai.

— Be abejo.

— Vadinas, tironas gyvens be jokių malonumų, o karalius turės jų apščiai.

— Taip.

— Ar žinai, kiek kartų tirono gyvenime mažiau malonumų negu karaliaus?

— Jei pasakysi, žinosiu, — tarė Glaukonas.

— Kaip atrodo, yra trys malonumų rūšys: viena iš jų tikra, dvi — netikros. Tironas, bėgdamas nuo įsta-tymų ir proto, peržengia netikrų malonumų srities ri-bas ir gyvena ten su visa kažkokių vergiškų malonumų svita. Kiek kartų sumažėjo jo malonumai, sunku pa-sakyti, nebent štai koku būdu...

— Kokiu? — paklausė Glaukonas.

— Po oligarcho tironas yra trečioje vietoje, o tarp jų yra demokratinis žmogus.

— Taip.

— Ir, pradedant nuo oligarcho, tironas turi trečios eilės tikrojo malonumo atvaizdą — jei mūsų ankstesni išvedžiojimai teisingi.

— Teisingai.

— O ir pats oligarchinis žmogus yra trečioje vie-toje po karališkojo žmogaus, jeigu karališkąjį žmogų sutapatinsime su aristokratinium.

— Taip, trečioje vietoje.

— Taigi, — tariau, — tirono patiriamas malonumas yra triskart po tris kartus mažesnis už tikrąjį.

— Taip atrodo.
— Vadinasi, tas šešėlis būtų kvadratinė plokštuma, išreiškianti tirono patiriamo malonumo dydį.

— Teisingai.

— Tą skaičių pakėlę kvadratu, o paskui kubu, pamatyte, koks atstumas skiria tironą nuo karaliaus.

— Kas moka skaičiuoti, tam bus aišku.

— Ir priešingai, jei kas norės sužinoti, kiek karalius yra nutolęs nuo tirono patiriamo malonumo tikrumo prasme, tai, sudauginęs iki galo, pamatys, kad jis gyvena 729 kartus laimingiau negu tironas ir kad tironas gyvena tiek pat kartų nelaimingiau.

— Kokį stulbinantį skaičių tu mums pateikei! Štai koks didžiulis skirtumas tarp tų dviejų žmonių — teisingo ir neteisingo — malonumo ir kančios atžvilgiu.

— Šis skaičius tikslus ir atitinka jų gyvenimus, nes juos atitinka dienos, naktys, mėnesiai ir metai ⁴.

— Tikrai atitinka, — tarė Glaukonas.

— Jeigu geras ir teisingas žmogus tiek pranoksta blogą ir neteisingą žmogų malonumo prasme, tai kiek kartų jis pranoks jį gyvenimo padorumu, gražumu ir dorybėmis!

— Prisiekiu Dzeusu, neišmatuojamai pranoks!

XII. — Gerai, — tariau. — Kadangi jau pradėjome kalbėti apie tai, grįžkime atgal prie to, ką sakėme anksčiau ir dėl ko pradėjome svarstyti šį klausimą. Sakėme, kad visiškai neteisingam žmogui, jei tik jis yra laikomas teisingu, neteisingumas yra naudingas.

— Sakėme.

— Dabar, — tariau, — kai jau žinome, ką reiškia elgtis teisingai ir neteisingai ir kokių padarinių turi teisingo ir neteisingo žmogaus veiksmas, aptarkime šį teiginį.

— Kaip mes šitai padarysime? — paklausė Glaukonas.

— Mes sukursime mintyse sielos atvaizdą, kad tas, kuris šitai tvirtino, suprastų, ką jis iš tiesų kalbėjo ⁵.

— Kokį atvaizdą? — paklausė Glaukonas.

588

b

— Tokį, kokios buvo, pasak mitų, senovės pabaisos Chimera, Skila, Kerberos ⁶ ir daugelis kitų baidyklų, apie kurias pasakojama, kad jos buvusios suaugusios iš kelių pavidalų.

— Taip pasakojama.

— Taigi sukurk atvaizdą žvėries su daugeliu galvų; tos galvos — naminių ir laukinių žvėrių — išsidėstę ratu; pabaisa gali jas keisti ir išauginti iš savęs pačios.

— Čia reikia gero lipdytojo, bet, kadangi mintimis yra lengviau lipdyti negu iš vaško, tarkime, kad toks žvėris jau sukurtas!

— Sukurk dar lūto ir žmogaus atvaizdus. Pirmasis tegul būna daug didesnis, o antrasis — daug mažesnis už pirmąjį.

— Šitai lengviau: jie jau sukurti!

— Visus tris pavidalus sujunk taip, kad jie suaugtų į vieną kūną.

— Jau sujungiau.

— Dabar suteik toms pabaisoms vieną pavidalą — žmogaus, — kad tas, kuris negalės pažvelgti į vidų ir matys tik išorinį apvalkalą, manytų, jog prieš jį yra viena būtybė — žmogus.

— Padariau ir šitai.

— Dabar tam, kuris teigia, jog tokiam žmogui naudinga būti neteisingam, o būti teisingam — nenaudinga, pasakykime, kad jis tvirtina ne ką kita, bet tai, jog yra naudinga penėti ir stiprinti daugiagalvį žvėrį ir lūtą ir visa, kas su juo susiję, o žmogų marinti baidu ir silpninti, kad anie galėtų tempti jį kur panorėję, o jis, užuot pratinęs tuos žvėris draugiškai sugyventi, būtų priverstas leisti jiems kandžiotis, pjautis ir būti vienas kitą.

— Kaip tik šitai tvirtintų tas, kuris giria neteisingumą, — pasakė Glaukonas.

— O tas, kuris teigia, jog naudinga būti teisingam, tvirtina, kad reikia taip elgtis ir taip kalbėti, jog žmogaus viduje esantis žmogus būtų kuo stipresnis ir sugebėtų valdyti tą sudėtinį žmogų: jis rūpintųsi daugia-

332

b
333

589

galve pabaisa kaip žemdirbys, kuris augina ir puoselėja geros veislės augalus, o laukinėms žolėms trukdo augti, liūtą padarytų savo sąjungininku ir kartu su juo rūpintųsi visais ir pratintų juos draugiškai sugyventi tarpusavyje ir su juo pačiu.

— Tikrai kaip tik šitai tvirtina tas, kuris giria teisingumą.

— Kad ir kaip pakreipsi, vis tiek išeina, kad tiesą kalba tas, kuris giria teisingumą, o tas, kuris giria neteisingumą, klysta. Ar pažvelgsi į tai gero vardo, ar malonumo, ar naudingumo požiūriu, visada bus teisus tas, kuris pritaria teisingumui, o tas, kuris jį peikia, niekieno neišmano, jam kad tik peikti.

— Man rodos, tas žmogus tikrai nieko neišmano,— tarė Glaukonas.

— Pamėginkime švelniai nurodyti jam jo klaidą, nes jis klysta ne savo noru, ir paklauskime jo: „Laimingas žmogau! Ar ne tokiu pačiu būdu būdu mes skiriamė tai, kas gražu, nuo to, kas gėdinga? Kai gyvuliškoji prigimties dalis pajungiamą žmogiškajai — tikriau sakant, dieviškajai, — tai yra gražu, o kai švelnioji prigimties dalis pavergiamą laukinės, tai gėdinga ir bjauru“. Kaip tu manai, ar jis sutiks?

— Jei manęs paklausys, sutiks, — atsakė Glaukonas.

— Jei su tuo sutinkama, — tariau, — tai ar kam nors būtų naudinga neteisingu būdu įsigyti pinigų? Juk tokiu atveju atsitiktų štai kas: imdamas pinigus, jis kartu geriausiąją savo dalį pajungtų blogiausajai. Arba jeigu už pinigus žmogus parduotų į vergiją laukiniams ir žiauriems žmonėms savo sūnų ar dukterį, ar jam būtų naudinga taip daryti net ir už labai didelius pinigus? O jeigu jis dieviškiausiąją savo dalį be jokio gailesčio pajungia bedieviškiausiai ir nedoriausiai, argi jis nėra nelaimingas ir argi gautasis atpildas neužtrauks jam dar žiauresnės pražūties negu Erifilei⁷, kuri įsigijo vėrinį už vyro gyvybę?

— Jis užsitrauks daug žiauresnę pražūtį, atsakysiu tau už jį, — tarė Glaukonas.

590

334

XIII. — Kaip tau atrodo, ar ne dėl to nuo seno peikiamas nesuvaldymas, kad jo apimtas žmogus per daug atleidžia vadžias tai baisiai daugialypei baidyklei?

— Žinoma, dėl to.

— O pasitenkinimas savimi ir niurgzlumas ar ne dėl to yra peikiami, kad tada labai išauga ir per daug išsiplėčia ta žmogaus dalis, kuri panaši į liūtą arba gyvatę?

— Kaip tik dėl to.

— O prabanga ir išlepimas ar ne dėl to smerkiami, kad jie žmogų padaro išglebusį ir bailų?

— Be abejo.

— Žemas pataikūniškumas atsiranda dėl to, kad aistringasis sielos pradas pajungiamas tam nerimstam žvėriui, kuris dėl nepasotinamo turto troškimo jį nuolat žemina, iš liūto virsdamas beždžione.

— Žinoma, dėl to, — tarė Glaukonas.

— O kodėl su panieka žiūrime į amatus ir rankų darbą? Ar ne dėl to, kad, kai geriausiai žmogaus dalis būna tokia silpna, jog jis neišstengia valdyti jo viduje esančių padarų, jis gali tik pataikauti jiems ir nieko kita negali išmokyti, kaip tik šliaužioti prieš juos?

— Atrodo, kad taip.

— Kad ir šitoki žmogų valdytų pradas, panašus į tą, kuris valdo geriausius žmones, mes teigiame, jog jis turi būti vergas geriausiojo žmogaus, kuriame viešpatauja dieviškasis pradas. Vergija jam nė kiek nebūtų žalinga, kaip manė apie visus pavaldžiuosius Trasmachas, — priešingai, mes manome, kad visiems žmonėms yra geriau būti valdomiems dieviško ir išmintingo prado, arba glūdinčio jų pačių viduje — tai būtų geriausia, — arba, jeigu viduje jo nėra, tegul jis veikia iš išorės, kad mes visi, kiek tai įmanoma, būtume panašūs ir draugai ir visus mus valdytų tas pats pradas.

— Visai teisingai, — tarė Glaukonas.

— To paties tikslo siekia ir įstatymas, kuris yra visų valstybės piliečių sąjungininkas. Dėl to paties mes

335

valdome ir vaikus, neduodami jiems laisvės tol, kol jų tarsi valstybės neišmokysime tvarkytis ir kol, padami savo pačių geriausiojo prado, neišugdysime jų geriausiojo prado ir nepadarysime jo jų sargu ir valdovu,— tik tada paleidžiame juos į laisvę.

— Tai akivaizdu.

— Taigi, Glaukonai, kuo remdamiesi mes galėtume sakyti, kad yra naudinga neteisingai elgtis, nesivaldyti ir daryti niekšybes? Juk nuo to žmogus pasidarys tik nedoresnis, nors ir įsigytų daugiau turtų ir taptų galingesnis.

— Nėra jokio pagrindo, kuriuo galėtume remtis,— atsakė Glaukonas.

— O kokia nauda neteisingam žmogui, jeigu jo poelgiai neiškils aikštėn ir jis išvengs bausmės? Juk tas, kuriam pasisekė pasislėpti, dėl to tampa dar nedoresnis! Susekto ir nubausto nusikaltėlio žvėriškasis pradai nuraminamas ir sutramdomas, o švelnūs polinkiai išlaisvinami, ir visa jo siela, dabar jau nukreipta į gerąją pusę, prisipildo nuosaikumo, teisingumo ir išmintingumo ir tampa tiek vertingesnė už kūną — nors ir ugdantį savo jėgą, grožį ir sveikatą, — kiek apskri- tai siela yra vertingesnė už kūną.

— Be jokios abejonės.

— Protingas žmogus gyvens, visomis jėgomis stik- damas šio tikslo, ar ne? Pirmiausia jis vertins tuos mokslus, kurie jo sielą daro tokią, o į kitus nekreips dėmesio.

— Aišku.

— Be to, savo kūno būklės ir jo maitinimo jis ne- pajungs gyvuliškam ir beprasmiai malonumui, visą sa- vo gyvenimą kreipdamas ta linkme. Jis net nelabai žiūrės sveikatos, nesieks būtinai tapti stiprus, sveikas ir gražus, jeigu tai neskatins nuosaikumo, bet visuo- met rūpinsis kūno harmonija sielos darnumo labui.

— Būtinai, jeigu jis nori tapti tikrai išprususiu žmogumi.

— Ir turto atžvilgiu jis sieks tvarkos ir darnumo.

Dauguma žmonių garbina turtingumą, bet argi jis per-

siims tuo ir ims be galo didinti savo turta, ir galo ne- bus nelaimėi?

— Nemanau, kad jis taip darytu, — atsakė Glau- konas.

— Jis rūpinsis savo vidine santvarka ir žiūrės, kad turto perteklius arba jo stoka jos nepažeistų: taip jis tvarkys savo turta, savo pajamas ir išlaidas.

— Be abejo.

— Panašiai jis žiūrės ir į garbingas vietas: jis ne- atmes ir netgi mielai paragaus tų, kurios, jo nuomone, daro jį geresnį, o tų, kurios galėtų sudrumsti jo sielos darną, vengs ir asmeniniam, ir viešajame gyvenime.

— Tada jis atsisakys politinės veiklos, jeigu rūpin- sis tokiais dalykais, — pasakė Glaukonas.

— Neatsisakys, po šimts, bet tik savo valstybėje, o savo tėvynėje galbūt ir atsisakys — nebent dieviš- kas likimas taip lemtų.

— Suprantu — tu kalbi apie valstybę, kurios sant- varką ką tik aptarėme; ji gyvuoja tik mūsų kalbose, nes niekur pasaulyje, mano nuomone, jos nėra.

— Bet, — tariau, — galbūt danguje yra jos pavyz- dys. Kas nors, žiūrėdamas į jį, susimąstys, kaip sutvar- kyti savo valstybę. Nesvarbu, ar tokia valstybė kur nors yra, ar ji bus. Tik šitokios valstybės reikalais užsi- imtų šis žmogus — jokios kitos.

— Taip ir turi būti.

— Kas čia nuostabaus, — tariau. — Juk dažnai būna, kad apyvakiai žmonės pastebi ką nors pirmiau negu akylieji.

— Būna, — tarė Glaukonas. — Bet tavo akivaizdoje aš jokių būdu neišdrįščiau kalbėti, net jeigu man tai ir paaiškėtų. Tu pats aiškink.

— Nori, pradėkime aiškintis nuo čia, savo įprastu būdu? Kiekvienai daugybei daiktų, vadinamų tuo pačiu pavadinimu, mes paprastai priskiriame tik vieną tam tikrą rūšį. Ar suprantai?

— Suprantu.

— Taigi ir dabar imkime kokią nors daugybę daiktų — štai, pavyzdžiui, lovų ir stalų yra daugybė.

— Žinoma.

— Bet šių daiktų idėjos yra tik dvi: viena — lovos, kita — stalo.

— Taip.

— Mes paprastai sakome, kad meistras daro vieną ar kitą daiktą, nusižūrėdamas į jo idėją, — vienas daro lovas, kitas stalus, kurie mums reikalingi, ir taip toliau. Bet pačios idėjos nė vienas meistras negalėtų pagaminti. Ar ne?

— Jokiu būdu.

— Bet kaip tu pavadinsi tokį meistrą...

— Kokį?

— Tą, kuris sukuria visa, ką gamina skyrium kiekvienas amatininkas.

— Tai turi būti nepaprastas meistras!

— Palauk, tu dar labiau nustebsi: šitas meistras ne tik sugeba pagaminti įvairius daiktus, jis sukuria visa, kas auga iš žemės, visas gyvas būtybes, taip pat ir patį save, be to, dar ir žemę, dangų, dievus ir visa tai, kas yra danguje ir kas yra Hade, po žeme.

— Tu kalbi apie nuostabų kūrėją, — tarė Glaukonas.

— Ar netiki? — paklausiau. — Pasakyk man, ar tu manai, kad tokio meistro iš viso negali būti, ar kad galima tapti viso to kūrėju, bet tik vienu tam tikru

DEŠIMTOJI KNYGA

I. — Aš ir iš kita ko sprendžiu, kad mes teisingiausiai sutvarkėme savo valstybę: aš tai sakau, ypač turėdamas galvoje poeziją.

— Ką gi tu apie tai manai? — paklausė Glaukonas.

— Jos jokių būdu negalima išleisti į mūsų valstybę, nes ji yra pamėgdžiojimas. Man atrodo, kad dabar, kai mes aptarėme skyrium kiekvieną sielos rūšį, šitai pasidarė dar aiškiau.

— Kaip tu tai suprantai?

— Jums aš kalbėsiu visai atvirai — jūs juk neįskysite manęs nei tragedijų kūrėjams, nei kitiems pamėgdžiotojams: mano nuomone, visa tai yra tiesiog piktžaidė klausytojų protui, jeigu jie neturi vaistų — negali sužinoti, kas tai yra.

— Paaiškink, ką tu nori tuo pasakyti.

— Teks paaiškinti, — tariau, — nors dar iš vaikystės laikų išlikęs tam tikras palankumas ir pagarba Homerui trukdo man kalbėti. Atrodo, kad jis buvo visų tų šauniųjų tragedijų kūrėjų pirmasis mokytojas ir vadas¹. Bet tiesą reikia gerbti labiau negu žmogų. Todėl ir reikia pasakyti tai, apie ką aš ketinu kalbėti.

— Be abejo, — tarė Glaukonas.

— Tad klausyk, tikriaus sakant, atsakinėk.

— Klausyk.

— Ar gali apibūdinti man, kas apskritai yra pamėgdžiojimas? Mat ir aš pats nelabai susigaudau, kas tai yra.

— Tai kur jau čia man susigaudyti!

būdu? Argi nematai, kad ir tu pats tam tikru būdu būtum galėjęs visa tai sukurti?

— Bet koks gi tas būdas?

— Tai visai nesunku, — tariau, — ir padaroma dažnai ir greitai. Jei nori padaryti tai kuo greičiau, paimk veidrodiį ir sukinėk į visas puses: bematant sukursi ir saulę, ir visa tai, kas yra danguje, ir žemę, ir patį save, ir visas kitas gyvas būtybes, ir daiktus, ir augalus, ir visa kita, apie ką tik ką kalbėjome.

— Taip, bet tai bus tik regimybė, o ne tikri daiktai.

— Puiku. Tu pataikei pasakyti. Prie tokių meistrų, man atrodo, reikia priskirti ir dailininką. Ar ne?

— Be abejo.

— Bet, manau, tu sakysi, kad jis ne iš tikrųjų gamina tai, ką gamina, nors tam tikra prasme ir dailininkas gamina lovą. Ar ne?

— Taip, jis gamina, bet tik jos regimybę.

II. — Na, o dailidė? Argi nesakei, kad jis gamina ne idėją, kuri, pagal mus, ir yra pati lova, o paskirą lovą?

— Sakiau.

— Jei jis daro ne tai, kas yra, jis padaro ne tikrai esantį daiktą, o tik panašų į jį. Taigi, jei kas sakytų, kad dailidės ar kurio kito amatininko dirbinys yra tikrai esantis, vargu ar sakytų tiesą.

— Bent jau ne tokios nuomonės yra tie, kurie leidžiasi į tokių klausimų svarstymą, — tarė Glaukonas.

— Vadinasi, mūsų nestebins, jeigu jo dirbinys bus tik kažkoks miglotas tikrovės atvaizdas.

— Nestebins.

— Jei nori, — tariau, — remdamiesi šiais dirbiniais, pažiūrėkime, koks bus tas pamėgdžiotojas.

— Pažiūrėkime, — tarė.

— Lovos būna trejopos: viena yra pačioje gamtoje, ir ją sukūrė, sakytume, dievas. O gal kas nors kitas?

— Niekas kitas, mano nuomone, tik dievas.

— Kitą padarė dailidė.

— Taip.

340

— Trečią — dailininkas, ar ne?

— Tegul bus taip.

— Taigi dailininkas, dailidė, dievas — štai trys trijų lovos rūšių kūrėjai.

— Taip, jų yra trys.

— Dievas padarė tik vieną vienintelę lovą — arba dėl to, kad nenorėjo, arba dėl to, kad būtinybė vertė, jog gamtoje būtų tik viena lova, — ji ir yra lova pati savaime; dviejų ar daugiau panašių lovų dievas nepadarė, ir gamtoje jų nebus.

— Kodėl? — paklausė Glaukonas.

— Mat, — pasakiau, — jeigu jis padarytų dvi lovas, vis tiek pasirodytų, kad tai viena — ta, kurios pavaldą turėtų jos abi: tai būtų ta vienintelė lova, lova pati savaime, o ne dvi lovos.

— Teisingai.

— Tai žinodamas ir norėdamas būti tikruoju tikrai esančios lovos kūrėju, o ne kažkokiu kažkokių lovų meistru, dievas ir sukūrė tik vieną lovą — vienintelę pagal savo prigimtį.

— Atrodo, kad taip.

— Jei nori, pavadinkime jį šio daikto kūrėju arba kaip nors panašiai.

— Jis vertas šio vardo, — tarė Glaukonas, — nes sukūrė ir šį daiktą, ir visa kita gamtoje.

— O kaip pavadinsime dailidę? Ar ne lovų meistrų?

— Taip.

— O dailininką — irgi meistru ir gamintoju?

— Jokiu būdu.

— Tai kas jis yra šiuo atžvilgiu?

— Man atrodo, geriausiai jį pritiktų vadinti meistrų kūrinių pamėgdžiotuju.

— Gerai, — tariau. — Vadinasi, pamėgdžiotuju tu vadini tą, kuris gamina kūrinius, esančius trečioje vietoje nuo tikrosios esmės.

— Teisingai.

341

— Toks bus ir tragedijų kūrėjas, jeigu jis yra pamėgdžiotojas: jis yra trečioje vietoje nuo karaliaus ir tiesos; panašiai ir visi kiti pamėgdžiotojai.

— Atrodo, kad taip.

— Del pamėgdžiotojo jau sutarėme. Bet pasakyk man dar štai ką: ar dailininkas, tavo nuomone, imasi pamėgdžioti kiekvieną gamtoje esantį daiktą, ar tik amatininkų kūrinius?

— Amatininkų kūrinius,— atsakė Glaukonas.

— Ar tokius, kokie jie yra iš tikrųjų, ar kokie atrodo? Ir šitai tu turi nustatyti.

— O kaip tu šitai supranti?

— Štai kaip. Ar lova, jei žiūrėsi į ją iš šono arba iš priešakio, ar dar iš kokios nors pusės, skirsis pati nuo savęs, ar bus ta pati, tik atrodys vis kitokia? Panašiai ir kiti daiktai.

— Bus ta pati. Ji tik atrodys kitokia,— atsakė Glaukonas.

— Šitai ir reikia išsiaiškinti. Kokį tikslą kiekvieną kartą kelia sau tapyba? Ar ji siekia atkurti tikrąją būti, ar tik tai, kas atrodo? Ar tai regimybės, ar tiesos pamėgdžiojimas?

— Regimybės.

— Vadinasi, pamėgdžijantis menas yra toli nuo tikrovės, todėl, man atrodo, jis ir gali atkurti viską — juk jis tik vos vos paliečia kiekvieną daiktą, bet ir tada išeina tik miglotas jo atvaizdas. Pavyzdžiui, dailininkas nupieš mums batsiuvį, dailidę ir kitus amatininkus, pats nieko neišmanydamas apie tuos amatus. Vis dėlto, jei jis bus geras dailininkas, tai, nupiešęs dailidę ir iš tolo rodydamas piešinį vaikams ir neišmanėliams, apgaus juos, ir jiems atrodys, kad tai yra tikras dailidė.

— Tikriausiai.

— Bet, mano mielas, aš manau, kad panašių dalykų atžvilgiu reikia laikytis štai kokio požiūrio. Jei kas nors pasakys, jog sutiko žmogų, mokantį visus amatus geriau už bet ką ir išmanantį viską, ką žino kiekvienas skyrium, tokiam reikia atsakyti, kad jis, matyt,

yra naivus, jei leidosi apgaunamas kažkokio apgaviko ir pamėgdžiotojo, kurį susitikęs palaikė išminčiumi todėl, kad pats nesugeba atskirti žinomo nuo nemokėškumo ir pamėgdžiojimo.

— Tikra teisybė,— patvirtino Glaukonas.

III. — O dabar,— tariau,— reikia aptarti tragediją ir jos pradininką Homerą, nes girdime kai kuriuos žmones kalbant, jog šie poetai moka visus menus, žino visus žmonių reikalus, ir dorus, ir nedorus, ir netgi išmano dieviškuosius dalykus, nes geras poetas, norėdamas, kad jo kūriny būtų puikus, būtinai turi pažinti tuos dalykus, apie kuriuos kalba,— kitaip jis visai negalės kurti. Todėl reikia išsiaiškinti, ar žmonės, susitikę tuos pamėgdžiotojus, apsigaudavo ir, žiūrėdami į jų kūrinius, nepastebėdavo, kad jie yra triskart nutolę nuo tikrovės ir lengvai kuriami tų, kurie nežino tiesos,— juk jie kuria tik atvaizdus, o ne tikrus daiktus. O gal tų žmonių kalbose yra šiek tiek tiesos, ir gerieji poetai iš tikrųjų išmano tuos dalykus, apie kuriuos jie, žmonių nuomone, taip gerai kalba?

— Būtinai reikia šitai išsiaiškinti.

— Jei kas nors sugebėtų kurti ir viena, ir kita — ir tikrąjį daiktą, ir jo atvaizdą,— ar tu manai, kad jis kuo kruopščiausiai darytų vien tik atvaizdus ir laikytų tai svarbiausiu savo gyvenimo tikslu, tarsi nebūtų nieko geresnio?

— Nemanau.

— Jeigu jis iš tikrųjų pažintų tuos dalykus, kuriuos pamėgdžioja, visas jėgas skirtų kūrimui, o ne pamėgdžiojimui, jis stengtųsi palikti kaip paminklą ateičiai daug puikių kūrinių ir norėtų verčiau būti garbinamas, negu pats garbinti kitus.

— Ir aš taip manau. Iš to jam būtų didesnė ir garbė, ir nauda.

— Dėl kitų dalykų mes nereikalausime ataskaitos nei iš Homero, nei iš kitų poetų, neklausime, ar kuris nors iš jų buvo geras gydytojas, o ne tik gydytojų kalbos pamėgdžiotojas, ar yra padavimas, pasakojantis, kad kuris nors iš senųjų ar naujųjų poetų būtų ką

nors išgydęs, kaip Asklepijas, arba būtų palikęs mokinių, išmanančių gydymo meną, kokie buvo Asklepijo palikuonys; neklausinėsimė jų nei apie kitus me-

nus — paliksime visa tai nuošalyje. Bet kai Homeras imasi kalbėti apie svarbiausius ir gražiausius dalykus — apie karus, apie vadovavimą kariams, apie valstybių valdymą, apie žmonių auklėjimą,— tada mes turime teisę pasidomėti ir paklausti jį: „Mielas Homerai, jeigu tobulumo atžvilgiu tu nesi trečioje vietoje nuo tiesos, jei tu nesi tik atvaizdų kūrėjas, kurį mes pavadiname pamėgdžiotuju, bet, būdamas antrąją vietą, įstengei sužinoti, kokie dalykai žmones daro geresnius ar blogesnius asmeniniame ir visuomeniniame gyvenime, tai pasakyk mums, kokia valstybė tavo dėka įsivedė geresnę santvarką, kaip, pavyzdžiui, Lakemonas Likurgo dėka² ir daugelis kitų didelių ir mažų valstybių — kitų įstatymų leidėjų dėka? Kuri valstybė laiko tave geroju įstatymų leidėju, kuriam ji turi būti dėkinga už viską? Italija ir Sicilija laiko juo Charondą³, mes — Soloną⁴, o kas tave?“ Ar galės Homeras nurodyti bent vieną valstybę?

— Manau, kad negalės,— tarė Glaukonas.— Net ir patys homeridai⁵ apie tai nieko nekalba.

— Ar yra minimas koks karas, vykęs Homero laikais, kuris buvo laimėtas dėl to, kad Homeras buvo karvedys ar patarėjas?

— Tokio karo nebuvo.

— Ar pasakojama apie kokius nors sudėtingus išradimus — kokiuose nors menuose ar kitose veiklos srityse,— kur Homeras būtų parodęs savo sumanumą, kaip pasakojama apie miletietį Talį ir skitą Anacharsį⁶?

— Nieko apie tai nepasakojama.

— Jei jis niekuo nepasižymėjo valstybės reikaluose, tai galbūt pasakojama, kad jis buvo kieno nors auklėtojas ir tie žmonės jį mylėjo, vertino jo patarimus ir perdavė vėlesnėms kartoms tam tikrą homerišką gyvenimo būdą, kaip, pavyzdžiui, buvo vertinamas Pitagoras⁷, o jo sekėjai dar ir šiandien savo gyvenimui

b

344

mo būdą vadina pitagorietišku ir išiskiria iš kitų žmonių?

— Nė apie šitokius dalykus nieko nėra pasakojama, Sokratai,— atsakė Glaukonas.— Juk Kreofilas⁸, kuris galbūt buvo artimas Homero bičiulis, dėl savo neišsiauklėjimo yra dar juokingesnis už savo vardą⁹— jei tiesa tai, kas pasakojama apie Homerą. Mat pasakojama, kad, Homerui gyvam esant, tas žmogus su juo visai nesiskaitė.

IV. — Taip pasakojama. Bet ar tu, Glaukonai, manai, kad Homeras, jeigu jis iš tikrųjų būtų sugebėjęs auklėti žmones ir padaryti juos geresnius, remdamasis išmanymu, o ne pamėgdžiojimu, nebūtų turėjęs daugybės šalininkų, kurie jį būtų gerbę ir mylėję? Protagoras Abderietis¹⁰, Prodikas Kejietis¹¹ ir daugelis kitų sugeba pokalbiuose įtikinti savo mokinius, kad jie nemokės nei valstybės valdyti, nei savo namų tvarkyti, jeigu nepasiduos jų auklėjimui, ir dėl savo išminties yra taip mokinių mylimi, jog vos ne ant rankų nesiojami. Nejaugi Homerui arba Heziodui, jeigu jie iš tikrųjų būtų galėję padėti žmonėms tapti dorybingiais, jų amžininkai būtų leidę būti klajojančiais dailiniais? Argi jie nebūtų branginę jų labiau už auksą ir argi nebūtų vertę pas juos apsigyventi, o jeigu šie būtų nesutikę, argi jų amžininkai nebūtų sekę paskui juos, kur tik jie ėjo, kad iš jų mokytųsi?

— Atrodo, Sokratai, kad tu sakai tikrą tiesą.

— Taigi laikykime tikru dalyku, kad visi poetai, pradedant Homeru, atkuria tik dorybės ar kitų dalykų, kuriuos vaizduoja, atvaizdus, bet nepasiekia tiesos. Kaip jau sakėme, dailininkas nupiešia batsiuvį, pats apie batų siuvimą nieko neišmąnydamas, bet tiems, kurie taip pat nieko neišmano apie batų siuvimą, jis atrodo tikras batsiuvys, nes jie sprendžia tik iš linijų ir spalvų.

— Žinoma.

— Tą patį, aš manau, pasakysime ir apie poetą: žodžiais ir įvairiais posakiais jis perteikia tik vieno ar kitų menų ir amatų atspalvius, nors pats nieko daugiau

601

345

600

nemoka, kaip tik pamėgdžioti, o tokiems pat neišmanėliams žmonėms jo žodžiai sudaro išpūdį, kad tai labai gerai pasakytą — nesvarbu, ar, pasitelkęs metra, ritmą ir harmoniją, poetas kalbėtų apie batiuvio amata, ar apie karo žygius, ar dar apie ką nors kita: toki didelių įgimtą žavesį turi visos tos puošmenos. Bet jeigu iš poetų kūrinų atimsime visas dailiųjų menų spalvas ir paliksime juos be tų puošmenų, aš manau, tu gali įsivaizduoti, kaip jie atrodys,— be abejo, ir pats esi tai pastebėjęs.

— Pastebėjau,— tarė Glaukonas.

— Jie panašūs į veidus, kurie, nors ir jauni, yra negražūs, nes matyti, kad juose nėra nė lašelio kraujo.

— Labai panašūs,— tarė Glaukonas.

— Atkreipk dėmesį dar štai į ką. Atvaizdų kūrėjas — pamėgdžiotojas — nieko neišmano apie tikrąją būti, jam prieinama tik regimybė. Ar ne taip?

— Taip.

— Tad nepalikime įpusėję šio klausimo, eikime iki galo.

— Kalbėk.

— Dailininkas, sakykime, nupieš vadžias ir brizgilą.

— Taip.

— O juos padarys odininkas ir kalvis.

— Žinoma.

— Ar dailininkas žino, kokios turi būti vadžios ir brizgilas? Šitai žino net ir ne tie, kurie juos pagaminė — tai yra odininkas ir kalvis, o tik tas, kuris moka jais naudotis — tai yra raitelis.

— Tikriausiai.

— Ar ne panašiai yra ir kitų daiktų atžvilgiu?

— Būtent?

— Kiekvieno daikto atžvilgiu yra trys menai — menas juo naudotis, menas jį gaminti ir menas jį pamėgdžioti.

— Taip.

— Bet kokio reikmens, gyvos būtybės ar veiksmo kokybė, grožis ir tikslumas siejami ne su kuo nors ki-

tu, o kaip tik su ta paskirtimi, dėl kurios kas nors buvo pagaminta arba gamtos sukurtą.

— Be abejo.

— Todėl tas, kuris naudojasi daiktu, bus labiausiai prityręs ir galės gamintojui nurodyti jo darbo gerąsias ypatybes ir trūkumus, remdamasis patyrimu. Pavyzdžiui, fleitininkas pasako fleitų gamintojui, kokiomis fleitomis patogiausia groti, nurodo, kokias jas reikia gaminti, ir gamintojas paklauso jo patarimo.

— Suprantama.

— Tas, kuris išmano, nurodo fleitų gerąsias ypatybes ir trūkumus, o tas, kuris juo tiki, taip jas ir gamina.

— Taip.

— Taigi kurio nors daikto gerosiomis savybėmis ir trūkumais gamintojas įsitikins, bendraudamas su išmanančiu žmogumi ir norom nenorom klausydamas jo nurodymų, o išmanys tik tas, kuris naudojasi tuo daiktu.

— Be abejo.

— O pamėgdžiotojas? Ar jis patyrimu įgis žinių apie daiktus, kuriuos piešia — ar jie geri, ar tinkami, ar ne,— ar susidarys teisingą nuomonę tik dėl to, kad bus priverstas bendrauti su išmanančiu žmogumi ir klausyti jo nurodymų, kaip reikia piešti?

— Nei viena, nei kita.

— Vadinasi, pamėgdžiotojas neturės nei žinių, nei teisingos nuomonės apie tų daiktų, kuriuos jis vaizduoja, gerąsias savybes ir trūkumus.

— Atrodo, kad neturės.

— Puikus ir nagingas meistras bus toks pamėgdžiotojas!

— Nieko sau meistras!

— Bet jis vis dėlto vaizduos daiktus, nors nė apie vieną iš jų neturės supratimo, kuriuo atžvilgiu jis geras ar blogas. Todėl, suprantama, jis vaizduos gražią daiktą, kuris toks atrodo nieko neišmanančiai miniai.

— O ką kita jis gali daryti?

— Atrodo, šiuo atžvilgiu mes visiškai sutarėme: pamėgdžiotojai neturi deramo supratimo apie tai, ką jie vaizduoja, ir pamėgdžiojimas yra tik vaikiškas žaidimas, o ne rimtas užsiėmimas; o tie, kurie kuria tradicinę poeziją — nesvarbu, ar tai jaminės eilės, ar epinės, — visi jie iš esmės yra pamėgdžiotojai.

— Be abejo.

V. — Bet, vardan Dzeuso, argi toks pamėgdžiojimas nėra trečioje vietoje nuo tiesos ¹²?

— Taip.

— Kurį žmogaus pradą pamėgdžiojimas veikia savoj galia?

— Apie ką tu čia kalbi?

— Štai apie ką: tas pats dydis, žiūrint iš toli ir iš arti, atrodo nevienodas.

— Nevienodas.

— Tie patys daiktai, jei žiūri į juos panardintus į vandenį arba išimtus iš vandens, atrodo tiesūs arba laužti, įgaubti arba išgaubti, nes jų spalvos apgauna akį — aišku, kad visa ši sumaištis būdinga mūsų sielai, ir tokia mūsų prigimties būseną kaip tik ir naudojasi tapyba su visais savo kerais ¹³ — čia ji nė kiek neatsilieka nuo pokštininkų ir visokių „stebukladarių“.

— Teisybė.

— Bet tokiais atvejais mums ateina į pagalbą matavimas, skaičiavimas ir svėrimas, todėl mumyse nugali ne tai, kas atrodo didesnis ar mažesnis, lengvesnis ar sunkesnis, o tai, kas apskaičiuoja, išmatuoja ir pasveria.

— Be abejo.

— Bet tai yra mūsų sielos protingojo prado darbas.

— Taip, tai jo darbas.

— Dažnai matuodamas, šis pradas įsitikino, kad kai kurie daiktai yra didesni, kiti — mažesni, dar kiti — lygūs, tuo tarpu iš pažiūros tie patys daiktai atrodo visai priešingai!

— Taip.

— Bet mes tvirtiname, kad tas pats pradas apie tuos pačius dalykus tuo pačiu metu negali turėti dviejų priešingų nuomonių.

— Ir teisingai tvirtiname.

— Todėl tas sielos pradas, kuris sprendžia, neatsižvelgdamas į matmenis, negali būti tapatus tam, kuris sprendžia, remdamasis matavimo duomenimis.

— Be abejo.

— Bet tas sielos pradas, kuris pasikliauja matavimu ir skaičiavimu, yra geriausias pradas.

— Geriausias.

— O tai, kas jam priešinga, sudaro žemąją mūsų dalį.

— Žinoma.

— Kaip tik tuo aš ir norėjau jus įtikinti, sakymas, kad tapyba — ir apskritai pamėgdžiojantis menas — kuria labai nuo tikrovės nutolusius kūrinius ir yra susijusi su tuo mūsų sielos pradų, kuris yra toli nuo išminties; todėl toks menas ir negali būti viso to, kas sveika ir tikra, draugas ir bendražygis.

— Iš tikrųjų taip yra, — pritarė Glaukonas.

— Vadinas, pamėgdžiojantis menas, būdamas žemas, santykiuodamas su tuo, kas žema, gimdo tai, kas žema.

— Suprantama.

— Ar tai liečia tik regimąjį pamėgdžiojimą, ar ir toki, kuris suvokiamas klausa, — tą, kurį vadiname poezija?

— Be abejo, liečia ir jį.

— Nepastitėkime regimybės, remdamiesi vien tik tapyba, bet aptarkime tą sielos pradą, su kuriuo susijęs poetinis pamėgdžiojimas, ir pažiūrėkime, ar tai rimtas pradas, ar niekingas.

— Taip, šitai reikia išsiaiškinti.

— Kelkime klausimą štai kaip: sakome, kad pamėgdžiojanti poezija vaizduoja žmones, veikiančius prievarta arba savo valia; o žmonės savo poelgius vertina kaip gerus ar blogus ir todėl arba džiaugiasi, arba liūdi. Ar ji vaizduoja, be to, dar ką nors kita?

— Nieko kita.

— Ar visomis šiomis aplinkybėmis žmogus išlieka nesutrikdomas? O gal, panašiai kaip regėjimu suvokia-

mų daiktų atžvilgiu jis nesutarė pats su savimi ir apie tuos pačius dalykus tuo pačiu metu turėjo priešingas nuomones, taip ir dėl savo veiksmų žmogus nesutaria ir kovoja pats su savimi? Bet, kiek prisimenu, šito mums dabar jau nebereikia aiškinti, nes ankstesniais samprotavimais pakankamai aiškiai įrodėme, kad mūsų sieloje knibžda tūkstančiai tokių tuo pačiu metu atsirandančių prieštaravimų.

— Teisybė,— tarė Glaukonas.

— Taip, bet tada mes kai ką praleidome, tad dabar reikia tai išsiaiškinti.

— Ką gi? — paklausė Glaukonas.

— Santūrus žmogus, ištiktas nelaimės — netekęs sūnaus ar praradęs ką nors, kas jam ypač brangu,— pakels tai lengviau negu kiti — taip mes tada sakėme.

— Taip.

— O dabar išsiaiškinkime štai ką: ar jis visai nesielvartaus — juk tai neįmanoma, — ar sugebės apvaldyti savo skausmą?

— Veikia antra,— atsakė Glaukonas.

— Pasakyk man dar štai ką. Ar tu manai, kad jis labiau kovos su savo skausmu ir priešinsis jam tada, kai jį matys kiti žmonės, ar kai jis pasiliks vienas?

— Jis labiau valdysis, kai kiti jį matys.

— Pasilikęs vienas, jis, manau, neiškęs neradojęs, bet jeigu kas tai išgirstų, jis susigėstų; ir dar daug ką jis darys, ko neišdrįstų, kitiems matant.

— Taip, žinoma.

VI. — Ar tai, kas skatina jį priešintis skausmui, nėra protas ir paprotys, o tai, kas verčia jam pasiduoti,— pats skausmas?

— Be abejo.

— Jei žmoguje tuo pačiu metu to paties dalyko atžvilgiu kyla du priešingi siekimai, tai jame yra kažkokio du skirtingi pradai.

— Suprantama.

— Vienas iš jų klusniai laikosi papročio.

— Kokiu būdu?

— Paprotys sako, kad nelaimėse geriausia išlikti ramiam, kiek tai įmanoma, ir per daug nesigraužti, nes dar neaišku, kas tuose įvykiuose yra gera, o kas bloga; be to, kad ir kiek sielvartausi, nieko tuo nelaimėsi, ir nė vienas iš žmoniškų dalykų nėra vertas, kad dėl jo labai sielvartautum; pagaliau sielvartas labai trukdys tam, kas tokiomis aplinkybėmis yra svarbiausia.

— O kas gi svarbiausia?

— Apmąstyti tai, kas atsitiko, ir, jeigu jau mums, tarsi žaidžiant kauliukais, teko toks likimas, reikia prisitaikyti prie susidariusios padėties ir elgtis taip, kaip protas sako būsiant geriausia, o ne daryti kaip vaikams, kurie užsigavę laikosi ranka už sumuštos vietos ir verkia. Reikia pratinti sielą kuo greičiausiai imtis gydymo, atstatyti tai, kas prarasta ar sužalota, ir gydant nusilopinti sielvarto raudas.

— Iš tikrųjų šitaip elgtis nelaimėse būtų teisingiausia,— pritarė Glaukonas.

— Geriausias mūsų sielos pradas noriai paklus šioms protingiems patarimams.

— Aišku.

— O tą pradą, kuris verčia mus prisiminti nelaimę, aimanuoti ir niekada tuo nepasisotina, laikysime ne-protingu, vangiu ir bailiu.

— Taip, laikysime jį kaip tik tokiu.

— Širstantįjį sielos pradą dažnai pasiseka atvaizduoti, o santūrų ir ramų būdą žmogaus, kuris visuo-met išlieka toks pat, nelengva atvaizduoti, o jeigu atvaizduosi, žmonėms bus sunku jį pastebėti ir suprasti, ypač visaliaudinių švenčių metu ar teatruose, kur susirenka įvairiausi žmonės — juk tai bus jiems visiškai svetimos būsenos atvaizdavimas.

— Be abejo, svetimos.

— Aiškus dalykas, kad poetas pamėgdžiotojas iš prigimties neturi nieko bendra su protinguoju sielos pradų ir ne jį siekia patenkinti savo menu, kai nori laimėti minios palankumą. Jis pasirenka širstantį ir permainingą būdą, kurį lengviau atvaizduoti.

— Aišku.

— Todėl mes pagristai pulsime toki poetą ir pastatysime jį greta dailininko, į kurių jis panašus tuo, kad tiesos atžvilgiu kuria nieko nevertus kūrinys ir yra susijęs toli gražu ne su geriausiuoju sielos pradū. Todėl pagristai neįsileisime jo į valstybę, kuri turės būti tvarkoma gerų įstatymų, nes jis pažadina, puoselėja ir stiprina blogąją sielos dalį, o **protingąjį jos** pradą žudo,— tai būtų tas pat, kaip atiduoti valstybę į netikusių žmonių rankas, o išmintinguosius išnaikinti; tą patį, sakysime mes, daro ir poetas pamėgdžiotojas: į kiekvieno žmogaus sielą jis įdiegia blogą santvarką, nes pataikauja neprotingam jos pradui, kuris nesugeba skirti, kas daugiau ir kas mažiau, bet tuos pačius daiktus vieną kartą laiko dideliais, kitą — mažais ir todėl kuria atvaizdus, kurie yra labai toli nuo tiesos.

— Be abejo.

VII. — Tačiau mes dar nepateikėme poezijai didžiausio kaltinimo: baisiausia yra tai, kad ji turi galią žaloti ir dorus žmones — tik vienas kitas to išvengia.

— Jeigu ji ir šitai daro, kas gali būti baisiau!

— Tad paklausk ir spręsk pats: net ir geriausieji iš mūsų, klausydamiesi, kaip Homeras ar kuris kitas iš tragedijų kūrėjų vaizduoja kuri nors herojų sielvartaujančių ir sakantį ilgiausią kalbą, pilną aimanų, o kitus verčia dainuoti ir iš nevilties muštis į krūtinę, kaip tu žinai, patiria malonumą ir pasiduoda herojaus išgyvenimams, kartu su juo sielvartauja ir kenčia. Mes gi riame ir laikome geru tą poetą, kuris priverčia mus tai išgyventi.

— Žinau, kurgi nežinosi!

— O kai kuri nors iš mūsų ištinka nelaimė, ar tu pastebėjai, kad tada mes didžiujamės priešingu dalyku — sugebėjimu ramiai ir kantriai ją iškęsti: toki elgesį laikome vyrišku, o anoki, kuri gyrymė tada,— moterišku.

— Pastebėjau,— atsakė Glaukonas.

352

— Tad argi gerai, kai, matydami žmogų elgiantis taip, kaip patys nenorėtume ir netgi gėdytumės elgtis, užuot bjaurėjėsi, patiriami malonumą ir gėrimės? — Prisiekiu Dzeusu, tai nesusipratimas!

— Taip,— tariau,— jei pažvelgsi į tai štai kaip...

— Kaip?

— Jei suvoksi, kad šiuo atveju malonumą patiria tas mūsų sielos pradas, kuri, kai mus pačius ištinka nelaimė, mes iš visų jėgų stengiamės sutramdyti — jis trokšta išsiraudoti, į valias pasielvartauti ir tuo pasisotinti: tokia jau jo prigimtis; jį ir patenkina poetų pakankamai sutvirtinta auklėjimo ir įpročių, tada atleidžia vadžias tam verksmingajam pradui, nes nelaiko gėdingu dalyku žiūrėti į svetimas kančias ir, jei žmogus, kuris sakosi esąs garbingas, nederamai reiškia savo sielvartą, jį girti ir jo gailėtis — priešingai, jį netgi mano, kad tas malonumas jį praturtina, ir nesutiktų jo atsisakyti ir paniekinėti visą kūrinį. Aš manau, tik nedaug kas pagalvoja, kad svetimi išgyvenimai būtinai yra užkrečiami: jei atsiranda stiprus gailėtis svetimoms kančioms, nelengva nuo jo susilaikyti ir savo pačių kančiose.

— Tikra teisybė,— pritarė Glaukonas.

— Ar ne tą patį galima pasakyti ir apie juoką? Nors tau pačiam gėda juokinti žmones, komedijų vaidinimuose arba namuose, siaurame rate, tu su malonumu klausaisi tokių dalykų ir neatmeti jų kaip nederamų; kitaip sakant, tu elgiesi taip pat, kaip ir tais atvejais, kai pasiduodi gailėsčiai. Protu tu slopini savo polinkį krėsti juokus, nes bijai pasirodyti šaipūnu, bet tokiais atvejais tu duodi jam valią, išismagini ir dažnai, pats to nepastebėdamas, saviškių tarpe tampi juokdriu.

— Tikrai taip būna.

— Meilės aistras, pyktį ir įvairiausias kitas mūsų sielos būsenas — malonias ir skausmingas,— kurios, kaip mes sakome, lydi kiekvieną mūsų veiksmą, sužadina poetinis pamėgdžiojimas; jis visa tai puoselėja, laisto tai, kas turėtų išdžiūti, ir padaro mūsų valdovu,

353

kai tuo tarpu tai turėtų būti valdoma, kad mes, užuot buvę blogesni ir nelaimingesni, taptume geresni ir laimingesni.

— Geriau nesugebėčiau pasakyti,— tarė Glaukonas.
— Tai štai, Glaukonai,— tariau,— kai sutiksi Homero gerbėjus, tvirtinančius, kad šis poetas išauklėjo Graikiją ir kad vardan žmonių reikalų sutvarkymo ir jų auklėjimo ji verta imti į rankas ir mokyti iš jo, ir net pagal jį sutvarkyti visą savo gyvenimą, tu su jais elkis maloniai ir draugiškai, nes, kiek tai įmanoma, jie yra geri žmonės. Sutik, kad Homeras yra didžiausias poetas ir pirmasis tarp tragedijų kūrėjų, bet žinok, kad iš poezijos į mūsų valstybę reikia įsileisti tik himnus dievams ir panegirikas žymiesiems žmonėms; o jeigu įsileisi saldžiąją Mūzą—epinę arba lyrinę,— tai valstybėje vietoj papročio ir protingojo prado, kuris visų visada buvo laikomas geriausiu, įsiviespataus malonumas ir sielvartas.

— Tikra teisybė.

VIII. — Šis priminimas tegul bus mūsų pasiteisinimas prieš poeziją, kad mes ją išvijoje iš savo valstybės, nes ji yra tokia. Juk protas privertė mus taip pasielgti. O kad ji nekaltingų mūsų grubumo ir storžieviškumo, dar pridursime, jog tarp filosofijos ir poezijos nuo seno buvo nesantaika. Tai liudija tokie priežodžiai, kaip: „tai ta kalė, kuri urzgia ir loja ant savo šeimininko“ arba „jis didis tuščiais bepročių palais“, arba „išminčių minia įveiks ir Dzeusą“, arba „jie leidžiasi į smulkmenas, vadinasi, jie elgetos“,—ir tūkstančiai kitų senosios nesantaikos įrodymų. Vis dėlto iškilmingai pareiškime: jeigu pamėgdžiojimo poezija, skirta tik teikti malonumą, sugebėtų įrodyti, kad jai reikia surasti vietą gerų įstatymų tvarkomoje valstybėje, mes mielai ją priimtume, nes ir patys būname pakerėti jos žavesio. Bet būtų nedora išduoti tai, ką laikai tiesa. Mielas drauge, argi tavęs nežavi poezija, ypač turint galvoje Homerą?

— Labai žavi.

— Todėl, kai tik ji pasiteisins lyrinėmis ar kitokiomis eilėmis, ji vėl galės sugrįžti iš tremties.

— Be abejo.

— Ir tiems jos gerbėjams, kurie patys nėra poetai, bet myli poetus, mes leisime apginti ją proza ir įrodyti, kad ji yra ne tik maloni, bet ir naudinga tiek valstybei, tiek apskritai žmogaus gyvenimui,—mes mielai ją išklausysime. Juk mes praturtėtume, jei paaikštų, kad ji ne tik maloni, bet ir naudinga.

— Žinoma, praturtėtume!

— Bet jeigu nepasiseks jos apginti, mes, mielas drauge, pasielsime taip, kaip įsimylėjęliai, kurie nutarė, kad meile yra nenaudinga, ir todėl, nors ir prievarta, bet vis dėlto nuo jos susilaiko. Taip ir mes: dėl geros dabartinių valstybių santvarkos mumyse išsikeriojo meilė tokiai poezijai, ir mes norime jai gero, tai yra kad ji pasirodytų ir puiki, ir tikroviška. Bet kol ji neįstengs savęs pateisinti, mes, jos klausydamiesi, nuolat kaip užkeikimą kartosime tai, ką dabar sakome, kad apsisaugotume nuo jos kerų ir vėl nepasiduotume tai vaikiškai meilei, kuri būdinga daugumai žmonių. Tokios poezijos negalima laikyti rimta ir atskleidžiančia tiesą; jos klausančiam reikia saugotis, baiminantis dėl savo vidinės santvarkos, ir laikytis to, ką mes sakėme apie poeziją.

— Visiškai sutinku su tavimi,— tarė Glaukonas.

— Mielas Glaukonai,— tariau,— juk vyksta kova dėl didžio dalyko, daug didesnio, negu atrodo,—dėl to, ar žmogui būti geram, ar blogam. Todėl nei garbė, nei turtas, nei valdžia, nei poezija neverti to, kad dėl jų reikėtų nepaisyti teisingumo ir kitų dorybių.

— Sutinku su tavimi, nes tai išplaukia iš mūsų samprotavimo. Manau, ir kiti su tuo sutiks.

IX. — Tačiau mes dar nekalbėjome apie didžiausią atpildą už dorybę ir už ją skiriamas dovanas.

— Jei yra dar didesnis atpildas už tą, kurį minėjome, tai jis tikrai turi būti didis.

— Kas didinga gali atsitikti per trumpą laiką? Juk, palyginti su amžinybe, laiko tarpas nuo vaikystės iki senatvės yra toks trumpas!

— Labai trumpas.

— Tai ką? Negi tu manai, kad nemirtinga būtybė turi rūpintis tik tuo trumpu laiko tarpu, o ne amžinybe?

— Nemanau, — atsakė Glaukonas. — Bet kur tu lenki?

— Argi nežinai, — tariau, — kad mūsų siela yra nemirtinga ir niekad nežūsta?

Jis pasižiūrėjo į mane nustebęs ir tarė:

— Prisiekiu Dzeusu, ne. Ar tu gali tai įrodyti?

— Jei negalėčiau, būčiau neteisingas. Aš manau, ir tu galėtum įrodyti, nes tai visai nesunku.

— Tik ne man. Aš mielai paklausyčiau, kaip tu nesunkiai tai įrodysi.

— Tai klausyk.

— Kalbėk!

— Ar pripažįsti, kad yra gera ir bloga?

— Pripažįstu.

— Ar apie tai manai tą patį, ką ir aš?

— Ką?

— Visa, kas žudo ir naikina, yra bloga, o kas saugo ir stiprina — gera.

— Taip.

— Ar tau neatrodo, kad kiekvienam daiktui yra skirta gera ir bloga? Pavyzdžiui, akims — uždegimas, visam kūnui — liga, javams — raugės, medžiams — puvinas, geležiai ir varui — rūdys, ir apskritai kiekvienam daiktui iš prigimties yra skirta kokia nors blogybė ir liga.

— Aišku.

— Kai ta blogybė išimta į kurį nors daiktą, ji padaro jį netikusį, o galų gale jį visai prazūdo ir sunaikina.

— Žinoma!

— Taigi kiekvieną daiktą prazūdo iš prigimties jam skirta blogybė, ir jeigu ji neprazūdytų, niekas kitas neįstengtų jo prazūdyti. Juk gėris niekada nieko ne-

prazūdo, taip pat negali prazūdyti ir tai, kas nėra nei gera, nei bloga.

— Kaipgi prazūdyti!

— Taigi, jei surasime ką nors, ką jam skirtas blogis gadina, bet neįstengia sunaikinti, tai žinosime, kad šitai pagal savo prigimtį yra nesunaikinama.

— Matyt, taip ir yra.

— Na, — tariau, — o sielai ar būdinga kokia nors blogybė, kuri ją gadina?

— O kaipgi? — atsakė Glaukonas. — Tai tos ydos, kurias aptarėme, — neteisingumas, nesusivaldymas, bailumas, nemokšiskumas.

— Ar šitos ydos gali ją sunaikinti ir prazūdyti? Tik žiūrėk, kad mes neapsigautume ir nemanytume, jog nedoras ir neprotingas žmogus, sučiuptas darant nusikaltimą, žūsta dėl savo neteisingumo, kuris yra jo sielos blogybė. Verčiau galvok štai kaip: kaip liga — kūno blogybė — sekina ir naikina kūną, kol jis pasidaro jau nebe kūnas, taip ir visi kiti dalykai, apie kuriuos ką tik kalbėjome, žūsta dėl juose pačiuose glūdincios blogybės, kuri viduje viską naikina. Ar ne taip?

— Taip.

— Na, o dabar tą patį pritaikyk ir sielai. Ar joje glūdintis neteisingumas ar kokia kita blogybė gali ją taip išsekinti ir sunaikinti, kad ji mirtų ir atsiskirtų nuo kūno?

— Jokiu būdu ne, — atsakė Glaukonas.

— Bet juk, kita vertus, būtų neprotinga teigti, kad ką nors gali prazūdyti svetima blogybė, o sava — ne.

— Neprotinga.

— Pagalvok, Glaukonai, apie tai, kad ne nuo sugedusio maisto — seno ar sušvinkusio, ar dar kokio nors — kūnas turi žūti; bet jeigu sugedęs maistas sukelia kokią nors kūno negalią, tada mes sakysime, jog kūnas žuvo nuo savo paties blogybės — nuo ligos, o nuo maisto blogybės, kuri kūnui yra svetima, jis niekuomet negalėtų žūti, kol ta jam svetima blogybė nesukels jam pačiam būdingos blogybės.

— Labai teisingai kalbi, — tarė Glaukonas.

X. — Remdamiesi šiuo samprotavimu, — tariau, — jeigu kūno blogybė nesukels pačiai sielai būdingos blogybės, mes niekuomet netvirtinsime, kad ji žūsta nuo jai svetimos blogybės, o ne nuo savo pačios ydingumo — nuo jai svetimos blogybės ji negali žūti.

— Tai, ką tu sakai, turi pagrindą.

— Taigi arba įrodykime, kad tai, ką pasakėme, yra klaidinga, arba tol, kol šito neįrodysime, jokių būdu nesutikime, kad siela žūsta nuo drugio arba nuo kurios kitos ligos, arba perpjovus gerkle, — net jei kas su-
piaustytų kūną į mažus gabaliukus, dėl viso to nė kiek nepadidėtų galimybė sielai žūti, kol kas nors neįrodys, kad dėl šių kūno kančių pati siela pasidarė neteisingesnė ir nedoresnė. Neleiskime tvirtinti, kad svetima blogybė, jeigu ji nesukelia savos blogybės, pražudo sielą ar ką nors kita.

— Bet juk niekas niekada negalės įrodyti, kad mirštančiųjų sielos dėl mirties tampa neteisingesnės, — tarė Glaukonas.

— Jei kas nors išdrįs pulti mūsų samprotavimą ir iš baimės, kad nebūtų priverstas pripažinti sielos nemirtingumą, tvirtins, jog mirštantysis tampa nedoresnis ir neteisingesnis, tai, jeigu jis sako tiesą, mes padarysime išvadą, kad neteisingumas tarsi liga yra mirtinas tam, kam jis būdingas, ir kad neteisinti žmonės miršta dėl neteisingumo mirtinos prigimties — vien greičiau, kiti — lėčiau, o ne taip, kaip dabar, kai nedorėliai miršta todėl, kad juos baudžia kiti.

— Prisiekiau Dzeusu, tokiu atveju neteisingumas pasirodys ne toks jau baisus, jeigu jis mirtinas tam, kam jis būdingas, — juk tai būtų išsivadavimas nuo nelaimių! Bet aš manau, kad yra visai priešingai: jis pražūtingas visiems kitiems, nes tai jo galioje, o tą, kuriam jis būdingas, daro labai gyvybingą — ne tik matyt, yra labai toli nuo to, kas mirtinal!

— Gerai sakai, — tariau. — Jeigu net jos pačios ydingumas ir blogis neįstengia nužudyti ir sunaikinti

sielos, tai vargu ar kitam daiktui skirta blogybė galėtų pražudyti ją arba kokią kitą daiktą, išskyrus tą, kuriam ji skirta.

— Vargu. Tai visai suprantama, — tarė Glaukonas.

— Bet jeigu kas nors nežūva nei nuo jam pačiam būdingos, nei nuo svetimos blogybės, tai aišku, kad tai būtina turi būti kažkas amžinai esantis, o jeigu tai amžinai yra, vadinasi, tai nemirtinga.

— Be abejo.

XI. — Tokią išvadą ir padarykime, o iš jos, pats suprant, išplaukia, kad sielos visada yra tapačios pačios sau. Jų skaičius nei mažėja, nes nė viena iš jų nežūsta, nei didėja, nes tai, kas nemirtinga, gali pa-
gausėti tik to, kas mirtinga, sąskaita, ir galų gale viskas taptų nemirtinga.

— Teisybę sakai.

— Bet mes su tuo nesutiksime, nes mūsų samprotavimas tam prieštarauja. Taip pat nesutiksime, kad tikrąją sielos prigimtį sudaro įvairovė, netapatumas ir skirtingumas.

— Ką tu turi galvoje? — paklausė Glaukonas.

— Sunku įsivaizduoti, kad amžina būtų tai, kas sudėta iš daugybės pradų ir, be to, sudėta netobulai: kaip tik tokia dabar pasirodė esanti mūsų siela.

— Sunku įsivaizduoti.

— O kad siela yra nemirtinga, rodo ir ką tik mūsų pateikti įrodymai, ir daugelis kitų. Norint sužinoti, kokia iš tikrųjų yra siela, reikia analizuoti ją ne puolusią, kokią ją padaro susijungimas su kūnu ir kitos blogybės, bet tokia, kokia ji yra gryna. Kaip tik šitai reikia išanalizuoti, pasitelkus mąstymą. Tada pamatysi ją esant daug gražesnę ir aiškiau galėsi atskirti teisingumą nuo neteisingumo ir visus tuos dalykus, apie kuriuos čia kalbėjome. Kol kas mes teisingai kalbėjome apie sielą — tokia, kokia ji mums atrodė; bet mes matėme tik tai, kokia ji dabar yra, panašiai kaip, ma-
tant jūrų dievą Glauką¹⁴, sunku įžvelgti jo pirmąsį prigimtį, nes kai kurios ankstesnės jo kūno dalys yra sulaužytos, kitos — nuzulintos ir subjaurotos bangų;

be to, jis apaugęs kriauklėmis, dumbliais, žvirgždu ir kur kas labiau panašus į pabaisą, negu į tai, koks jis buvo iš tikrųjų. Taip ir sielą mes matome subjaurotą įvairiausio blogio. Bet, Glaukonai, atkreipkime dėmesį štai į ką...

— Į ką?

— Į sielos siekimą išminties. Reikia pažūrėti, kokių dalykų ji siekia, kokios draugystės ieško, jeigu ji yra gimininga tam, kas dieviška, nemirtinga ir amžina, ir kokia ji pasidarytų, jei visa atsiduotų šiam pradui ir tas jos veržlumas išneštų ją iš vandenyno, kuriame ji dabar yra, ir ji nusipurtų tuos akmenukus ir kriaukles, kuriais yra apaugusi — kadangi ji maitinasi žemiškais dalykais, tai nuo tų šventinių puotų, kurios, kaip sakoma, ir yra laimė, prie jos prilipo daug žemės ir žvirgždo. Jeigu ji visa tai nusipurtų, tada būtų galima pamatyti jos tikrąją prigimtį — ar ji daugialypė, ar vientisa ir kaip ji sutvarkyta kitais atžvilgiais. Dabar mes, man atrodo, aptarėme jos būsenas žmogiškajame gyvenime ir jos rūšis.

— Išsamiai aptarėme, — tarė Glaukonas.

XII. — Ir kitų priestaravimų atsikratėme, tačiau nekalbėjome apie atpildą už teisingumą ir garbę, kuri ji lydi, — o tai, kaip jūs sakėte, daro Homeras ir Heziodas. Priešingai, mes įrodėme, kad teisingumas pats savaime yra didžiausias gėris sielai ir kad ji privalo teisingai elgtis nepriklausomai nuo to, ar jai atiteko Gigo žiedas, o priedo dar ir Hado šalmas¹⁵, ar ne.

— Tikra teisybė.

— Dabar, Glaukonai, — tariau, — niekas negalės mums priestarauti, jei pasakysime, kad vis dėlto yra atpildas už teisingumą ir kitas dorybes, kurį įvairiais būdais teikia sielai žmonės ir dievai — ir žmogui gyvam esant, ir po mirties.

— Niekas negalės papriestarauti, — pritarė Glaukonas.

— O ar sugrąžinsite man tai, ką pasiskolinote svarstymo metu?

— Ką gi?

360

— Aš leidau jums tarti, kad teisingas žmogus gali atrodyti neteisingas, o neteisingas — teisingas. Nors to ir nebūtų imanoma paslėpti nuo dievų ir žmonių, vis dėlto jūs sakėte, jog reikia šitai tarti, kad būtų galima palyginti teisingumą patį savaime ir neteisingumą patį savaime. Ar neprisimeni?

— Pasielgčiau neteisingai, jei pasakytčiau, kad neprisimenu.

— Kadangi jau palyginome, tai aš teisingumo vardan reikalauju, kad kartu su manimi priimtumėte tą nuomonę, kurios apie teisingumą laikosi dievai ir žmonės. Teisingiesiems teisingumas atlygina bent jau tuo, kad pelno jiems gerą vardą; kad teisingumas iš tikrųjų yra gėris tam, kuris jo tikrai laikosi, šitai mes jau išsiaiškinome.

— Tavo reikalavimas teisingas, — sutiko Glaukonas.

— Pirmiausia man sugrąžinkite prielaidą, kad šie žmonės nelieka dievų nepastebėti.

— Grąžinsime.

— O jei šitai negali pasislėpti nuo dievų, tai viešas žmogus yra dievų mylimas, o kitas — nekenčiamas, kaip mes iš pradžių sutarėme.

— Taip ir yra.

— Turbūt sutarsime, kad tam, kurį myli, dievai teiks didžiausią gėrį, nebent dėl kokio nors ankstesnio nusizengimo jiems neišvengiamai reikėtų patirti ir ką nors bloga.

— Sutarsime.

— Vadinasi, tą patį reikia pripažinti ir teisingo žmogaus atžvilgiu: net jeigu jį apniks skurdas, ligos ar dar kokios nors nelaimės, galų gale jam visa tai išeis į gera — arba dar gyvam esant, arba po mirties. Juk dievai niekuomet neapleis to žmogaus, kuris stengiasi būti teisingas ir, puoselėdamas dorybes, tampa panašus į dievą, kiek tai žmogui yra įmanoma.

— Suprantama, kad tokio žmogaus neapleis tas, į kurį jis yra panašus.

361

— O apie neteisingą žmogų reikia galvoti visai priešingai.

— Žinoma.

— Tai tokį atpildą teisingas žmogus gauna iš dievų.

— Bent aš taip manau, — tarė Glaukonas.

— Na, o iš žmonių? — paklaustiau. — Ar ne taip yra iš tikrųjų: neteisingi žmonės, nepaisant jų gudrumo, elgiasi kaip tie bėgikai, kurie į vieną galą bėga greitai, o bėgdami atgal pritrūksta kvapo⁴⁶; iš pradžių jie lekia galvotrūkčiais, bet į galą pasidaro juokingi ir, negavę vainiko, pasišalina, nuleidę galvas, o tikrai geri bėgikai, pasiekę finišą, apdovanojami ir apvainikuojami. Dažniausiai taip būna ir teisingiems žmonėms. Kiekvienas jų poelgis, kiekvienas bendravimas su žmonėmis ir visas jų gyvenimo būdas galų gale pelno jiems kitų žmonių pagarbą — tai ir yra atpildas jiems.

— Žinoma.

— Vadinsi, tu pakęsi, jei aš apie teisingus žmones pasakysiu tą patį, ką tu sakei apie neteisingus? Aš pasakysiu, kad teisingi žmonės, sulaukę vyresnio amžiaus, jei nori, savo valstybėje užima aukštas valdžios vietas, veda žmonas iš kokių tik nori šeimų, išleidžia savo dukteris už ko tik nori, ir visa, ką tu sakei apie neteisingus žmones, aš dabar tvirtinu apie teisingus. O apie neteisingus aš sakau, kad, net jei daugumai iš jų jaunystėje ir pasiseka pasistėpti, tai gyvenimo paigoje juos vis tiek sučiups, iš jų tyčiosis, ir senatvėje jų laukia apgailėtina dalia: juos įžeidinės ir svertimšaliai, ir savieji, juos plaks botagais, pagaliau — šitai tu pavadinai žiauriausia bausme (ir teisingai) — kankins ant rato, degins įkaitinta geležimi. Manyk, kad aš tada kalbėjau apie visas tas kančias. Na, ar pakęsi, jei aš taip pasakysiu?

— Taip, — tarė Glaukonas; — juk tavo žodžiai teisingi.

XIII. — Štai kokią atpildą ir dovanas teisingas žmogus, dar gyvas būdamas, gauna iš žmonių ir dievų, jau

614

362

nekalbant apie tas gėrybes, kurias teikia pats teisingumas.

— Tai tikrai garbingas ir patikimas atpildas.

— Tačiau ir kiekio, ir didumo atžvilgiu tai yra nisingo ir neteisingo žmogaus — laukia po mirties. Apie tai verta išgirsti, kad ir vienas, ir kitas sužinotų iš mūsų svarstymo, kas pridera.

— Tai pasakok. Nedaug rasi dalykų, apie kuriuos labiau norėčiau išgirsti.

— Aš tau papasakosiu ne Alkinojo⁴⁷, o šaunaus vyro Ero⁴⁸, Armenijo sūnaus, kilusio iš Pamfilijos, pasakojimą. Jis žuvo kovos lauke; po dešimties dienų, kai buvo laidojami jau sugedę lavonai, Erą rado visiškai sveiką. Iš mūšio lauko jį nugabeno į namus, ir štai dvyliką dieną, kai ji rengesi laidoti, jau gulėdamas ant lauko, jis atgijo, o atgijęs papasakojo, ką buvo tenai matęs. Jis sakė, kad jo siela, kai tik ji išėjusi iš kūno, kartu su kitomis sielomis atvykusi į kažkokią nuostabią vietą. Žemėje ten vienas šalia kito žioję du plyšiai, o priešais juos, danguje, irgi du. Tarp jų sėdėję teisėjai. Kai tik jie padarydavę nuosprendį, teisingiems žmonėms liepdavę eiti keliu į dešinę ir aukštyn į dangų ir užkabindavę jiems iš priekio ant kaklo lentelę su nuosprendžiu, o neteisingiems įsakydavę eiti į kairę ir žemyn ir užkabindavę jiems ant nugaros lentelę, kurioje būdavę surašyti visi jų nedori darbai. Kai priėjęs Eras, teisėjai pasakė, kad jis turėsiąs būti pasiuntiniu žmonėms ir pranešti jiems visa, ką čia matė, ir liepė jam atidžiai stebėti ir klausyti. Jis ten matęs, kaip sielos, gavusios nuosprendį, nueidavusios į du plyšius — vieną dangaus, kitą — žemės, o per kitus du ateidavusios — vienos iškildavusios iš žemės, nuvargusios ir apsinėsusios dulkėmis, o kitos nužengdavusios iš dangaus švarios. Atrodė, jog visos sielos grįždavusios iš ilgos kelionės; jos mielai įsikurdavusios pievoje, panašiai kaip žmonės švenčių metu. Kurios buvusios pažįstamos, sveikindavęsi ir klausinėjusios atėjusių iš žemės, kaip ten, žemėje, o nusileidusių iš dangaus —

kaip ten, danguje. Vienos pasakojusios verkdamos ir aimanuodamos, prisiminusios, kiek visko turėjusios iškęsti ir ką mačiusios, keliaudamos po žemę — ta ke lionė trunkanti tūkstantį metų, — o kitos, nusileidusios iš dangaus, pasakojusios apie didžiausią palaimą ir neapsakomo grožio reginį. Prireiktų daug laiko, Glaukonai, jei norėčiau viską papasakoti. Svarbiausia, pasak Ero, buvę štai kas: už kiekvieną kam nors padarytą skriaudą nedorėliai buvę baudžiami dešimteriopai — bausmė trunkanti šimtą metų, nes tiek tęsiasi žmogaus gyvenimas, — kad už kiekvieną nusikaltimą tektų atkentėti dešimteriopai. Pavyzdžiui, jei kas nužudė daug žmonių ar išdavė valstybę arba kariuomenę ir dėl jo kaltės daugelis pateko į vergiją, ar šiaip yra kaltas dėl kokios nelaimės, už kiekvieną nusikaltimą turi atkentėti dešimteriopas kančias. O tiems, kurie darė gerus darbus, buvo teisingi ir dori, atlyginama pagal nuopelnus. Ką Eras pasakojo apie vaikus, kurie mirė tik gimę, neverta minėti. Jis taip pat pasakojo, kad tiems, kurie negerbė dievų ir gimdytojų, ir savižudžiams buvusios skiriamos dar sunkesnės bausmės. Eras girdejęs, kaip vienas žmogus klausęs kito, kur dingęs didysis Ardiejus. Tas Ardiejus prieš tūkstantį metų buvęs vieno Pamfilijos miesto tironas. Apie jį buvę pasakojama, kad jis nužudęs savo seną tėvą ir vyresnįjį brolių ir padaręs daug baisių nusikaltimų. Paklaustasis atsakęs: „Jis čia neatėjo ir neateis.“

XIV. Tarp kitų baisių reginių mes matėme ir tokį: kai, patyrę daugybę kančių, buvome jau arti angos ir rengėmės išlipti, staiga pamatėme Ardieją kartu su kitais — dauguma jų buvo tironai, o iš paprastų žmonių — tik didžiausi nusikaltėliai. Jie jau norėjo išlipti, bet angą jų neleido: kai tik kuris nors iš tų piktadarių, nepataisomų dėl savo prigimtios arba dar per mažai nubaustų, mėgindavo išlipti, anga pradėdavo staigiai. Tada šalia stovėję laukiniai ugninio veido vyrai, išgirdę staigimą, kai kuriuos iš jų pagriebė ir nuvedė šalin, o Ardiejui ir kitiems supančiojo rankas ir kojas, užnėrė ant kaklo kilpas, nulupo odą ir nuvilko pakele

per aštirus spyglius, o visiems sutiktiesiems aiškino, už kokius nusikaltimus juos šitaip kankina, ir sakė numesią juos į Tartarą¹⁹. Nors mes ir buvome iškentę daug baisių dalykų, bet tada visus juos pranoko baimė, kad nepasigirstų tas staigimas, kai prieisime prie angos, ir kiekvienam iš mūsų būdavo didžiausias džiaugsmas, kai, įėjus į angą, staigimas liaudavosi“. Štai kokios ten bausmės ir štai koks atpildas. Tie, kurie išbūdavę pievoje septynias dienas, aštuntą dieną pakildavę ir eidavę tolyn ir po keturių dienų prieidavę vietą, iš kurios pamatydavę šviesos juosta, iš viršaus bėsi-driekiančią per dangų ir žemę tarsi stulpas, panašią į vaivorykštę, tik daug ryškesnę ir grynesnę. Po dienos kelio jie prieidavę prie to šviesos stulpo ir ties jo viduriu pamatydavę nuo dangaus nukarusius saitų galus: mat ta šviesa — tai dangaus juosta, panašiai kaip tri-jerių virvės apjuosianti ir sutvirtinanti dangaus sklau-tą. Ant saitų galų pakabintas Anankės verpstas, suteikiantis viskam sukimąsi. Jo ašis ir kablukas esą iš plieno, o velenas — iš plieno, sumaišyto su ki-tais metalais. Veleno sandara tokia: iš išorės jis panašus į čia naudojamus velenus, bet, pagal Ero pasakoji-mą, jį reikia išvaizduoti taip: į didelį tuščiavidurį veleną įdėtas kitas toks pat velenas, tik mažesnis, panašiai kaip sudedami vienas į kitą indai; į antrąjį ve-leną įdėtas trečias, į trečiąjį — ketvirtas ir dar keturi. Iš viso jų aštuoni, jie įdėti vienas į kitą; iš viršaus jų graižai atrodę tarsi žiedai, nubrėžti apie bendrą ašį, tad iš išorės jie tarsi sudarę ištisinį vieno veleno paviršių, o ašisėjusi kiaurai per aštuntojo veleno vidu-rį²⁰. Pirmutinio, išorinio, veleno žiedas buvęs plačiausias; šeštojo veleno — antrasis pagal didumą, ketvirto-jo — trečias, aštuntojo — ketvirtas, septintojo — penk-tas, penktojo — šeštas, trečiojo — septintas, antrojo — aštuntas. Didžiausiojo veleno žiedas buvęs margas, septintojo — ryškiausias; aštuntojo veleno žiedo spal-va buvusi tik septintojo skleidžiamos šviesos atšvaitas, antrojo ir penktojo — beveik ta pati spalva, tik gelto-nesnė už anų dviejų, trečiojo — balčiausia, ketvirto-

jo — rausva, šeštojo — antroje vietoje pagal baltumą²¹.
 Visas verpstas vienodai sukėsis apie savo ašį, bet, jam sukantis, septyni vidiniai žiedai iš lėto sukėsi priešinga kryptimi. Iš jų greičiausiai sukėsis aštuntasis žiedas, septintasis, šeštasis ir penktasis sukėsi vienuodu greičiu, bet jau lėčiau; ketvirtasis, kaip jiems atrodė, pagal sukimosi greitį užėmęs trečiąją vietą, trečiasis — ketvirtąją, o penktąją — antrasis. Pats verpstas sukėsis ant Anankės kelių. Ant kiekvieno žiedo viršaus sėdėjusi Sirena, kuri, sukdama kartu su žiedu, dainavusi vieno jai būdingo aukštumo balsu. Jų visų aštuonių balsai sudarė gražų sąskambį²². Aplink Sirenas vienuodu atstumu nuo jų sėdėjusios sostuose kitos trys būtybės, apsirengusios baltais drabužiais, su vainikais ant galvų; tai buvusios Anankės dukros Moiros: Lachėsė, Klotė ir Atropė²³. Jos dainavusios vienu balsu su Sirenomis — Lachėsė apie praeitį, Klotė apie dabartį, o Atropė apie ateitį. Be to, Klotė kartkartėmis dešine ranka paliesdavusi išorinį verpsto žiedą, padėdama jam suktis, Atropė kaire ranka padėdavusi suktis vidiniams žiedams, o Lachėsė tai viena, tai kita ranka padėdavusi ir vienam, ir kitam.

XV. Atvykę jie tuojau turėję eiti pas Lachėsė. Kažkoks pranašas sustatęs juos į eilę, o paskui paėmęs nuo Lachėsės kelių burtus ir gyvenimo pavyzdžius, užlipęs ant aukštos pakylės ir taręs: „Anankės dukros Lachėsės žodis. Viendienės sielos! Štai naujo rato, kuris mirtingųjų giminei baigiasi mirtimi, pradžia! Ne jus demonas burtais ištrauks, bet jūs pasirinksite deimoną²⁴. Kas pirmas ištrauks burtą, tas tegul pirmas pasirenka gyvenimą, kurį jam neišvengiamai teks gyventi. Dorybė nėra kieno nors nuosavybė: ją gerbdamas arba jos negerbdamas, kiekvienas daugiau ar mažiau prie jos priartės. Kiekvienas yra atsakingas už savo pasirinkimą — dievas čia nekaltas“. Šitaip pasakęs, pranašas metęs burtus į minią, ir kiekvienas pasiėmęs tą burtą, kuris nukritęs arčiausiai jo — tik Erui neleidę pasiimti. Kiekvienas tada sužinojęs, kelintas jis pagal eilę pasirinkti gyvenimą. Paskui pranašas

išdėliojęs prieš juos ant žemės gyvenimų pavyzdžius — jų buvę daug daugiau negu sielų, ir labai įvairių: visokių gyvulių gyvenimai, visos žmonių gyvenimo rūšys; tarp jų buvę net tironų gyvenimų — arba trūkkančių iki mirties, arba nutrūkstančių per vidurių ir pasibaigiančių tremtimi, skurdu ir elgetavimu; buvę ten ir garbingų žmonių gyvenimų, žmonių, pagarsėjusių savo išvaizda, grožiu, stiprumu, vikrumu varžybose arba savo aukšta kilme ir protėvių šaunumu. Buvę ir nežymių žmonių, taip pat ir moterų gyvenimų. Bet tai nenulėmę sielų sandaros, nes siela būtinai pasikeis, pasikeitus gyvenimo būdai. Šiaip čia buvę pakaitom turtas ir skurdas, sveikata ir ligos, taip pat ir tarpinės būsenos. Čia, mielas Glaukonai, žmogui ir slypi didžiausias pavojus, ir todėl pagal galimybes reikia siekti, kad kiekvienas iš mūsų, metęs į šali kitus mokslus, imtų mokytis ir tyrinėti šituos dalykus, jei tik jam tai bus prieinama. Reikia surasti ir tą, kuris jam suteiks galimybę ir sugebėjimą skirti dorą gyvenimą nuo netikuso ir iš visų galimybių visur ir visada išsirinkti geriausią. Turėdamas galvoje, koki ryšį su dorybingu gyvenimu turi visa tai, apie ką dabar kalbėjome, žmogus supras, ką gera ar bloga teikia grožis, sujungtas su turtu arba neturtu ir su vienokia ar kitokia sielos būsena, kas tai yra aukšta ar žema kilmė, asmeninis gyvenimas, valstybinės pareigos, galia ir silpnumas, gabumas mokslui ir negabumas. Įgimtų ir įgytų sielos savybių dėka žmogus, atsižvelgdamas į sielos prigimtį, gali pasirinkti: blogesniu jis laikys tą gyvenimo būdą, kuris sielą padaro nedoresnę, o geresniu — tą, kuris ją padaro teisingesnę; į visa kita jis numos ranka. Mes jau matėme, kad žmogui ir gyvam esant, ir po mirties tai yra svarbiausias pasirinkimas. Į Hadaį reikia leistis su šiuo tvirtu kaip plienas įsitikinimu, kad ir ten nei susižavėtum turtais ir kitokiomis panašiomis blogybėmis, kad nepasidarytum tironu ir tokia bei panašia veikla nepridarytum nepataisomo blogio, ypač sau pačiam. Visuomet reikia mokėti pasirinkti vidurinį kelią

ir vengti kraštutinumų — ir šiame gyvenime, ir kiekviename būsimame. Tik tada žmogus bus laimingas.

XVI. Ir ano pasaulio pasiuntinys pasakojo, kad pranašas, mesdamas burtus, šitaip taręs: „Net ir paskutinytis, jei tik mokės protingai pasirinkti ir griežtai gyvens, turės visai neblogą, pakenciamą gyvenimą. Todėl pirmasis tegul apdairiai pasirenka, o paskutinytis tegul nenusimena“. Po šių pranašo žodžių tuojau priėjęs pirmasis ir pasirinkęs galingiausio tirono gyvenimą — tai buvęs neprotingas, visiškai neapgalvotas pasirinkimas, paskatintas gėdos. Jis nežinojęs, kad likimo jam būvę lemta ryti savo paties vaikus ir kitokie baisūs dalykai. Vėliau, kai ramiai viską apsvaistęs, jis ėmęs muštis į krūtinę ir aimanuoti, kad rinkdamasis nepaklauses pranašo. Tačiau jis kaltinęs ne save, bet likimą, demonus — ką tik nori, tik ne pats save. Jis buvęs vienas iš tų, kurie atvykę iš dangaus, ir anksčiau savo gyvenimą nugyvenęs geroje santvarkoje, bet, matyt, jo dorybingumą skatinęs tik įprotis, o ne filosofinis apmąstymas. Apskritai nemaža iš dangaus atėjusių sielų šitaip įkliuvę, nes jos buvusios sunkumų neužgrūdintos. O tos, kurios atvykdavusios iš žemės, pačios patyrusios daug vargo ir mačiosios kitų kančias, rinkęsi apdairiau. Dėl to, taip pat ir dėl burtų traukimo lemtų atsiktinųjų daugeliui sielų bloga pasikeisdavę į gera, gera — į blogą. Jei kas, atėjęs į šį gyvenimą, rimtai užsiimdavęs filosofiją ir jei renkančias burtas tekdavęs ne iš paskutiniųjų, tai, sprendžiant pagal žinias iš ano pasaulio, jis ne tik čia laimingai gyvensiąs, bet ir jo kelias iš čia į ten ir atgal būsiąs ne požeminis ir dygliuotas, bet dangiškas ir lygus.

Eras sakęs, kad būvę įdomu žiūrėti, kaip sielos rinkęsi gyvenimus. Tai buvęs ir graudus, ir juokingas, ir keistas reginys. Mat dauguma sielų rinkęsi pagal anksčiau gyvenimo įpročius. Jis sakėsi matęs, kaip buvusio Orfėjo siela iš neapykantos moterims — moteris ji pražudė — pasirinkusi gulbino gyvenimą, nes nenorėjusi gimti iš moters. Jis matęs, kaip Tamiro ²⁵ siela pasirinkusi lakštingalos gyvenimą; matęs ir gulbę,

kuri savo gyvenimą pakeitusi į žmogiškąjį; panašiai elgęsi ir kiti gyvūnai giesmininkai. Dvidešimtąjį burtą ištraukusi siela pasirinkusi liūto gyvenimą. Tai buvusi Telemono sūnaus Ajanto siela, kuri, prisimindama nusprendį dėl Achilo ginklų ²⁶, nenorėjusi tapti žmogumi. Po jo ėjusi Agamemnono ²⁷ siela. Irgi nekėsdama žmonių giminės dėl iš jų patirtų kančių, ji pasirinkusi erelio gyvenimą. Tada burtas tekęs Atalantės ²⁸ sielai: matydama, kokia pagarba rodoma varžybų nugalėtojams, ji neatsilaikiusi ir pasirinkusi šią dalį. Po jos jis matęs, kaip Panopėjo sūnaus Epejo ²⁹ siela pasirinkusi darbščios moters buitį. Tarp paskutiniųjų jis matęs juokdamą Tersito ³⁰ sielą — ji pasivertusi beždžione. Paskutinytis burtas atsiktinai tekęs Odisejo ³¹ sielai. Prisimindama ankstesniąsias kančias ir atsikračiusi garbės troškimo, ji ilgai ieškojusi paprasto žmogaus, kuris toli nuo visokių reikalų, gyvenimo; pagaliau ji užtikusi tokį kažkur gulintį, kitų paniekintą, ir labai patenkintą jį pasiėmusi, sakydama, jog būtų jį pasirinkusi ir tuo atveju, jeigu jai būtų tekęs pirmasis burtas. Gyvulių sielos elgęsi panašiai: vienos virtusios žmonių, kitos — kitais gyvuliais, neteisingos — laukinėmis, o teisingos — romiomis; žodžiu, ten vykęs visoks maišymasis.

Kai visos sielos pasirinkusios gyvenimus, tada jos iš eilės, kaip buvo ištraukusios burtus, ėjusios pas Lačesę. Ši kiekvienai sielai davusi demoną, kurį ta buvo pasirinkusi; jis turėjęs būti jos sargu per visą gyvenimą ir įvykdyti visą, ką siela pasirinkusi. Šis sargas pirmiausia veddavęs sielą pas Klotą ir pastatydavęs ją po jos ranka ir po jos sukamu verpstu — taip jis patvirtindavęs sielos pasirinktąjį likimą. Palietus verpstą, jis veddavęs sielą prie Atrapės siulų, kad padarytų nepakeičiamą tai, ką priverpusi Klota. Toliau neatsigrėždama siela eidavusi prie Anankės sosto ir pereidavusi per jį kiaurai. Kai ir kitos sielos perėjusios per sostą, tada jos visos kartu per baisią, sloginančią kaitrą ėjusios į Letės ³² lygumą. Lygumoje nebuvę nei medžių, nei kitokios augmenijos. Atėjus

vakarui, jos apsisitojusios nakvynės prie Ameleto³³ upės, kurios vanduo nesilaikąs jokiam inde. Visos sielos turėjusios saikingai atsigerti to vandens, bet kai kurios pametusios protą ir gėrusios be saiko. Vos tik atsigėrusios, viską užmiršusios. Kai jos sumigusios, vidurnaktį pasigirdęs griausmas ir pradėjusi drebėti žemė. Sielas staiga ėmę nešti aukštyn į visas puses, į tas vietas, kur joms buvo lemta gimti, ir jos pasklidusios po dangų tarsi žvaigždės. Eru! neleidę gerti Letės vandens. Jis nežinaš, kur ir koku būdu jo siela grįžusi į kūną; švintant staiga atmerkęs akis, jis pamatęs, jog guli ant laužo.

Tai šitoku būdu, Glaukonai, buvo išsaugotas ir mums išliko šis pasakojimas. Jei juo tikėsime, ir mes lengvai pereisime per Letės upę ir nesutersime savo sielos. Tvirtai tikėdami, kad siela yra nemirtinga, gali pakelti bet kokią gerį ir bet kokią blogį, mes visuomet eisime keliu, vedančiu į aukštybes, ir visokiais būdais laikysimės teisingumo ir išminties, kad, čia gyvendami, būtume mieli ir patys sau, ir dievams; o jei mes nusipelnysime atpildo, tarsi varžybų nugalėtojai, iš visur gaunantys dovanų, tai būsime laimingi ir čia, ir toje tūkstantmetėje kelionėje, kurią apsakeme.

PAAIŠKINIMAI

„Valstybė“—nebe pirmas Platono veikalas lietuvių kalba. Iš visų antikos filosofų Platonas susilaukė didžiausio lietuvių vertėjų dėmesio. Dar buržuaziniams metams žurnale „Logos“ buvo išspausdinti bei atskirais leidiniais išėjo penki Platono dialogai—„Eutifronas“, „Fedonas“, „Kritonas“, „Sokrato apologija“ ir „Puola“ (vertėjas M. Račkauskas). Nėdėlių ištraukų iš dialogų „Jonas“ ir „Fedras“ buvo pateikta estetikos antologijoje „Ties grožio vertybėmis“ (Kaunas, 1944. Vertėjas ir sudarytojas—R. Serapinas). Tarbiniais metais išleista Platono dialogų rinktinė (*Platonas. Dialogai.*—V., 1968), į kurią įeina keturi dialogai—„Puola“, „Kritonas“, „Fedonas“ ir „Sokrato apologija“ (jų vertimai M. Račkausko iš naujo peržiūrėti). „Valstybė“ lietuvių kalba pasirodė pirmą kartą. Tiesa, pora ištraukų (dalis pirmosios knygos ir septyntoji knyga) buvo publikuota antikai skirtame Filosofijos istorijos chrestomatijos tome (vertė B. Kazlauskas), tačiau jų vertimuose esama kai kurių netikslumų.

„Valstybė“—vienas iš stambiausių ir reikšmingiausių Platono kūrinių. Pagrindinė jo tema—teisingumas, tačiau, analizuodamas šią sąvoką, Platonas paliečia beveik visas svarbiausias filosofines problemas. Tai daiktų būties tikrųjų priežasčių—*idėjų* ir aukštesnės iš jų—*gėrio* idėjos problema, žmogaus prigimties (sielos, jos pažintinių galių, sielos ir kūno santykio, sielos likimo po žmogaus mirties), valstybės ir jos piliečių luomų kilmės klausimai, pagaliau—kokia turi būti ideali valstybė, kas ir kaip ją turi valdyti, kokia tinkamiausia jos piliečių mokymo ir auklėjimo sistema ir t. t. Dėl savo užmojo, nagrinėjamų problemų daugiaplaniškumo „Valstybė“ tyrinėtojų laikoma visos brandaus laikotarpio Platono filosofinės sistemos išdėstymu (išskyrus kosmologiją ir dialektiką).

„Valstybė“ parašyta apie 370—360 m. pr. m. e. (išskyrus pirmąją knygą, kurią dauguma tyrinėtojų priskiria ankstyvajam Platono kūrybos periodui). Dialogo veiksmas vyksta maždaug 421 arba 411—410 m. pr. m. e. birželio mėn., atėniečių garbintos deivės Bendidės-Artemidės šventės metu. Sokratas atpasakoja filosofinį pokalbį, vykusį Pirėjuje, garbingo sirakūziečio Kefalo, Lisaijo sūnaus ir garsaus oratoriaus Lisio tėvo, atvykusio į Atėnus Periklio kvietimu, namuose. Pokalbyje dalyvauja Sokratas, Platono broliai Adimantas ir Glaukonas, Kefalo sūnus Palemarchas (Trisdesimties tironų valdymo metu nubaustas mirtimi), sofistai Trasimachas Chal-